

Maczák Ibolya

Kölcsönzés és kompozíció

Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban

Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok

Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
sorozata

Sorozatszerkesztő: Szelestei N. László

1. Lelkiségtörténeti számvetés
2. Régi vallásos énekek és énekeskönyvek
3. Régi magyar imakönyvek és imádságok
4. Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az
1800 előtti Magyarországon
5. Misztika a 16–18. századi Magyarországon
6. Szelestei N. László, Irodalom és lelkiség
7. Menny és pokol a barokk kori ember életében
8. Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi
prédikációk kompilációjáról
9. Kovács Eszter, *A Makula nélkül való tükör* cseh forrásai
10. A nők és a régi magyarországi vallásosság
11. Régi magyar népdalok és imádságok
12. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon
13. Makulátlan tükör: Tanulmányok a *Makula nélkül
való tükör* című kegyességi műről
14. Útmutató: Tanulmányok Pázmány *Kalauzáról*
15. Barokk vallásos közösségek
16. Népdalok és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon
17. Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére
18. Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon
19. Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben
20. Szelestei N. László, Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi mű-
velődésről
21. Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon
22. Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban
23. Kölcsönzés és kompozíció: Szövegalkotás 17–18. századi szerzők pré-
dikációiban
24. Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiségének alakításában a
17–18. században

Maczák Ibolya

Kölcsönzés és kompozíció

Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban

MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Budapest, 2019

Lektorálta
Lovas Borbála

Készült
Az MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban,
a Szerző a Kutatócsoport tudományos főmunkatársa

A kötet a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

ISBN 978-963-508-918-5

© A kötet szerzője, 2019
© MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Kiadványaink internetes elérhetősége: <https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink>

Felelős kiadó: P. Vásárhelyi Judit
Tördelte: Báthory Orsolya, Maczák Ibolya
A sorozat címlapterve: Szentes Éva

|| *Tartalom*

Bevezetés	9
Elemzési szempontok.....	11
Három kompilátor	30
Illyés András.....	33
Gyűjtemények, szerkezet	33
Források	38
A kompiláció sajátosságai.....	66
Illyés András kötetei, beszédei, forrásai	75
Kelemen Didák.....	94
Gyűjtemények, önállóan megjelent beszédek, szerkezet.....	94
Források	104
A kompiláció sajátosságai.....	124
Kelemen Didák kötetei, beszédei, forrásai.....	134
Stankovátsi Leopold.....	139
Gyűjtemények, szerkezet	
Források	143
A kompiláció sajátosságai.....	150
Stankovátsi Leopold kötetei, beszédei, forrásai	161
Összehasonlítás.....	172
Két hitszónok.....	172
„Két és fél” hitszónok.....	188
Három hitszónok.....	204

Craesus néma fia	211
A kompiláció utóélete	218
Összegzés	229
Rövidítésjegyzék, felhasznált irodalom	234
Források.....	234
Szakirodalom.....	240
Kapcsolódó tanulmányok	257

Jelen kiadvány a 2016 és 2019 között elnyert Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával végrehajtott kutatásom eredményeit foglalja össze. Köszönettel tartozom munkahelyem, az MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetőinek és munkatársainak, szakmai támogatásukért. Köszönet illeti Lovas Borbálát, akinek szakmai segítsége, iránymutatása és emberi támogatása nélkül a könyv nem született volna meg. Családom, barátaim és tanítványaim türelme és biztatására mindig számíthattam a munka során: köszönöm valamenyiüknek.

Bevezetés

Jelen kötetben régi magyarországi nyomtatott, magyar nyelvű prédikációk szövegalkotási módjának eddig nem vizsgált összefüggéseit igyekszem feltárni. Disszertációmban és korábbi írásaiban a kompilációs technika kimutatásával, ezek jellegzetességeinek leírásával foglalkoztam: igazoltam, hogy egy-egy szöveg szó szerinti, jelöletlen szövegátvételt tartalmaz, s igyekeztem rekonstruálni, illetve jellemezni a szövegalkotási munkafolyamatot.

Ilyen irányú kutatásaim számos további kérdést vetettek fel. Mennyiben tekinthető általánosnak ez a technika a régi magyarországi prédikációkat illetően? Megváltoztatja-e ennek nagyarányú jelenléte a szerzőségéről, illetve az írói önállóságról alkotott elképzelésünket? Melyek a legfontosabb források? Létezik-e „kompilációs stílus”?

A fentiek megválaszolásának első lépése, hogy ne csak egy-egy szövegre vonatkozóan, hanem nagyobb egységekben is vizsgáljuk a kérdést, figyelembe véve az egy-egy rövidebb anyagon túlmutató összefüggéseket. Kutatásomban három hitszónok teljes eddig ismert, nyomtatásban megjelent prédikációs életművét vizsgáltam a kompiláció érvényesülése szempontjából. Mivel Illyés András prédikációinak első kiadása a 17. század végén, Kelemen Didáké a 18. század elején, Stankovátsi Leopoldé a 18. század végén jelent meg, a nevük által fémjelzett művek fontos lenyomatát adhatják száz év kompilációs tendenciáinak.

A kompilációkutatás öröndetesen megélénkült az elmúlt tíz évben. Kecskeméti Gábor *A kora újkori magyarországi prédikációirodalom kutatásának eredményei és jövőbeni irányai* című, 2013-as írásában megfogalmazta, s pontos hivatkozásokkal alátámasztotta, hogy „nincs akadálya, sőt határa sincs a prédikációirodalom referenciális olvasatot érvényesítő hatásának.”¹ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy kiemelten fontosak azok a kutatási területek – és a jövőben még fontosabbak lesznek –, amelyek a szövegek autoreferens jellegzetességeit vizsgálják. A három megjelölt irány közé sorolta a prédikációk intertextualitására vonatkozó kutatásokat is. Megfogalmazása szerint

---

¹ KECSKEMÉTI, 2013, 13.

az intertextuális szövegjegyek kutatásában két, eléggé különböző irodalomtudományi iskolának is fennáll az érdekeltsége: a strukturalista leírás mozdulni sem tud nélküle, hiszen a szöveg megszerkesztettségének, felépítésének, integritásának és koherenciájának, szerkezeti egységeinek megítélésében komoly jelentőséggel bír; a hatástörténeti típusú megközelítés számára való fontosságára pedig talán szükségtelen további magyarázatot vesztegetni.²

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy az elmúlt időszakban számos olyan cikk³ látott napvilágot, amelyek kifejezetten a kompilációt helyezték a középpontba, s a különböző szövegkiadások⁴ és monográfiák,⁵ illetve átfogó tanulmányok⁶ szerzői önálló fejezetet, illetve kiemelt részt szenteltek a kérdésnek. A közelmúltban több kapcsolódó konferenciát rendeztek és tanulmánykötet⁷ is készült a témában – joggal reménykedhetünk tehát abban, hogy a kompilációkutatás a jövőben is a régi irodalom kutatásának meghatározó szempontja lesz.

---

² KECSKEMÉTI, 2013, 13.

³ A teljesség igénye nélkül: BAJÁKI, 2019; BARTÓK, 2013; BÁTHORY, 2019; BODNÁR-KIRÁLY, 2017; BOGÁR, 2014; BRETZ, 2014; CSATA, 2018; DÉRI, 2014; FARKAS, 2019; FAZAKAS, SZÁRAZ, 2013; HAJTMAN, 2013; HAJTMAN, 2014; HEGYI, 2014; HEGYI, 2018; KECSKEMÉTI, SZEKLER, 2013; KISS, 2019; LACZKÓ, 2014; LOVAS, 2014; LOVAS, 2019; LUKÁCSI, 2014; MACZÁK, 2014; PÉTERFFY, 2014; RAJHONA, 2014; RÉGER, 2019; RESTÁS, 2013; SEBESTYÉN, 2019; SZELESTEI N., 2013; SZELESTEI N., 2014-B; SZELESTEI N., 2019; SZILÁGYI, 2014; TASI, 2014; TÚRI, 2011-A; TÚRI, 2011-B; TÚRI, 2014.

⁴ SZELESTEI N., 2014-A.

⁵ BALLA, 2017; LUKÁCSI, 2013; PAPP, 2018, SZILÁGYI, 2015-A.

⁶ BARTÓK, 2018; CSORBA, 2016; IVANCSÓ, 2013; KISS, 2011-A; MERCS, 2014; SZETEY, 2012; TASI, 2018-A; TASI, 2018-B.

⁷ *Közlemény: Konferencia a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról* (MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013); *Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban* (MTA – ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019); *Imitáció és parafrázis* (PTE BTK Reneszánsz Kutatóközpontja, valamint az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya, együttműködve a régi magyar irodalom kutatásában érdekelt műhelyekkel, 2019).

Elemzési szempontok

Kutatásaim fő szempontja a kompiláció⁸ technikáinak érvényesülése Illyés András, Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold egyházi beszédeiben. A kompiláció fogalmát a régi irodalom kutatásának⁹ terminológiájával összhangban *összeszerkesztésként* értelmezem, azaz szövegalkotási technikák, az egy vagy több szövegből létrehozott újabb szöveget alakító folyamat, illetve az ily módon létrejött új szöveg¹⁰ megnevezésére használom.

Kutatásom során a 17–18. századi, nyomtatott, magyar nyelvű barokk prédikációk szövegalkotási módját vizsgáltam. Ezekre vonatkozóan egy általam korábban¹¹ kidolgozott rendszert alkalmaztam, melyben tizenegy szempontot érvényesítettem (1. A forrás(ok) azonosítása, 2. A forrás műfaja, 3. Szövegproduktions technikák, 4. A szerkezetet érintő szövegproduktions technikák, 5. Az átvételek rögzítése, 6. Az átvételek jellemzése, 7. Az átvételek mértéke, 8. Az átvétel elhelyezése, 9. Korabeli források, 10. Korábbi szakirodalom, 11. Egyéb szempontok). Ezekből kiindulva, szükség esetén azokat részben módosítva készültek el azok az elemzések, amelyek nyomán jellemezhető az egyes hitszónokok kompilációs technikája. Ezek jelentősége és kifejtettsége – éppúgy, mint régebbi munkáim során, konkrét elemzések esetén – művenként más és más. Ezért a hangsúlyok eltolódása ezekben az esetekben is a szempontok szerepeltetésének eltérő sorrendjét és mértékét eredményezi. A jelenlegi kutatás során átnézett anyag mennyisége és áttekinthető feldolgozása is hangsúlyeltolódáshoz vezetett, ez több esetben igényelt a korábbi munka során alkalmazott formáktól eltérő megoldásokat.

---

⁸ A kifejezés eredetéről bővebben: KECSKEMÉTI, 1998, 194–196; BÁRCZI, 2007, 131–138; HARGITTAY, 2001, 251.

⁹ A forrásanyag feldolgozását tekintve a hazai és nemzetközi barokk kompilációra vonatkozó kutatások kínáltak hasznos támpontokat. (Pl. ZEDELMAIER, 2000, 75.) A kapcsolódó angolszász szakirodalom is az érdeklődés homlokterébe került. Vö. BODNÁR-KIRÁLY, 2017; CSATA, 2018.

¹⁰ HARGITTAY, 2001, 251.

¹¹ MACZÁK, 2010-A, 10–20.

1. A forrás(ok) azonosítása

Mivel a kompilált szövegek jelenlétét a többnyire nem tüntették fel a hitszónokok az egyes prédikációk nyomtatott változatában,¹² alapvető – és a műfajból adódó kötöttségek és motívumegyezések miatt korántsem egyszerű – feladatot jelentett az egyes források megtalálása. Kutatásaim körét ezért a magyar nyelvű, nyomtatott¹³ anyagra szűkítettem mind a kompilált beszédek, mind azok forrásait illetően. Ugyanakkor természetesen rögzítettem az idegen nyelvű forrásokhoz, illetve kéziratokhoz kapcsolódó, nem várt kutatási eredményeket is. Munkámat természetesen korábbi kutatások is megalapozták: a kutatás során Ocskay György,¹⁴ Hargitai Andrea,¹⁵ Szilágyi Anna-Rózsika¹⁶ és Szelestei N. László¹⁷ elemzéseire, illetve Lukácsy Sándor¹⁸ megjegyzéseire, valamint saját korábbi kutatásaimra támaszkodhattam. Az összefüggések ábrázolására a korábbi szakirodalmi gyakorlatban alkalmazott¹⁹ sztemma helyett a táblázatos forma tűnt a legcélszerűbbek. Az általam készített táblázatok első oszlopaiban a vizsgált hitszónokok prédikációi szerepelnek, a másodikban a forrásszövegek (egy prédikációhoz akár több szöveg is tartozhat, de elképzelhető az is, hogy egy-egy beszédhez nem tartozik forrás – ez utóbbi esetben üres a mellette lévő cella). Az áttekinthetőség érdekében a táblázatban formalizált és magyar nyelvű címeket használtam. (Pl. Pázmány Péter: Urunk mennybemeneteléről helyett Krisztus mennybemenetele.)

Jó példa erre a Kelemen Didák neve alatt megjelent *Buzza fejek* című kötet forrásainak rögzítése. Ezt korábban több kutató, többféle formában megtette. Ocskay György²⁰ a forrásokat hangsúlyozta, Hargitai Andrea²¹ az átvételek pontos helyét. Mindkét kutató csupán Pázmány-átvételeket rögzített. Az általam használt táblázatban áttekinthető formában az eddig ismert források mindegyikének rögzítésére törekedtem.

---

¹² A problémára Szelestei N. László is utalt. (SZELESTEI N., 2003, 20.)

¹³ Kéziratok forrásokról bővebben: SZELESTEI N., 2014.

¹⁴ OCSKAY, 1982.

¹⁵ HARGITAI, 2001.

¹⁶ Összefoglalóan: SZILÁGYI, 2015-B.

¹⁷ SZELESTEI N., 2017.

¹⁸ LUKÁCSY, 1994; LUKÁCSY, 1995.

¹⁹ HARGITAY, 2001; KEISZ, 2001; BÁRCZI, 2007.

²⁰ OCSKAY, 1982, 440.

²¹ HARGITAI, 2001, 649–656.

Ádvent I. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I. Lépes Bálint: <i>Az balandó és itéleltre menendő...</i>
Ádvent II. vasárnap	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> III.
Ádvent III. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent III. vasárnap II.
Ádvent IV. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt III. vasárnap
Karácsony	Pázmány Péter: Karácsony II.
Karácsony utáni vasárnap	
Kiskarácsony utáni vasárnap	Pázmány Péter: Kiskarácsony utáni vasárnap
Vízkereszt utáni I. vasárnap	
Vízkereszt utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni II. vasárnap II. Pázmány Péter: Pütkösd utáni XXIII. vasárnap I.
Vízkereszt utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Hatvanadvasárnap I.
Vízkereszt utáni IV. vasárnap	Káldi György: Vízkereszt után II. vasárnap I.
Vízkereszt utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Pütkösd utáni XXI. vasárnap I.
Vízkereszt utáni VI. vasárnap	Pázmány Péter: Pütkösd utáni XIII. vasárnap II.
Hetvenedvasárnap vasárnap	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> V.
Hatvanadvasárnap vasárnap	
Ötvenedvasárnap vasárnap	
Böjt I. vasárnap	
Böjt II. vasárnap	
Böjt III. vasárnap	
Böjt IV. vasárnap	Pázmány Péter: Úrnappja II. Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.
Böjt V. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap

Virágvasárnap	
Nagypéntek I.	
Nagypéntek II.	Pázmány Péter: Nagypéntek I. Pázmány Péter: Nagypéntek II. <i>Makula nélkül való tükrök</i> Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>
Húsvét	

2. A forrás műfaja

A kompilátorok legtöbbször prédikációból szerkesztettek prédikációkat. A leggyakrabban a forráshoz hasonló ünnep alkalmából írt beszédet (vagy annak egy részét) használták fel. Ennek ellenére akadnak példák eltérő gyakorlatra is: például Pázmány Péter *Kalauza*, melyet teológiai tárgyából adódóan előszeretettel használtak fel Oltáriszentség-prédikációkban.²² A műfaji átmenetekre jó példát adnak Illyés András gyűjteményei is, melyekben a hitszónok néhány (elsősorban magyar) szent életrajzát különböző (főként olasz nyelvű) szentéletrajzból vette át.

3. Szövegproduktív technikák

A kompilációs folyamatban számos különféle szövegalkotási mód kapott szerepet. Ilyen irányú vizsgálatokat először Ocskay György végzett 1982-ben: a kihagyás, a tömörítés, a bővítés, átfogalmazás és átdolgozások kategóriáit különítette el Kelemen Didák prédikációjában, Pázmány-forrásokkal összevetve a beszédek szövegét.²³ Rendszerét 2001-ben Hargitai Andrea bővítette.²⁴ Az átvételek típusainak elkülönítésében – rendszerüket bizonytalanak érezve – azonban nem követtem a jelzett kutatások kategóriáit. Az eddigi kompilációval összefüggő

²² Pázmány ilyen irányú tevékenységéről újabban: BITSKEY, 2015.

²³ OCSKAY, 1982.

²⁴ HARGITAY, 2001.

kutatások eredményei, az újonnan fellelt adatok, a közvetítő forrásokra vonatkozó tapasztalatok arra intenek, hogy nagy körültekintéssel kezeljük az elemzett korpuszt, hiszen egy új forrás megjelenése könnyen kétségesse teheti a rendszert. Ugyanakkor a szövegösszehasonlítást és az egyes kiemelt szakasz értelmezését kiemelkedően fontosnak tartom a szövegvizsgálat esetében – az Ocskay György által használt párhuzamos szövegközlés módszerét és értelmezését gyakran alkalmaztam. A szemelvényeket betűhív átírással, többnyire a legkorábbi kiadás alapján közöltem.²⁵ Több szöveg összehasonlításakor az egyes idézetpárokat párhuzamosan, táblázatos formában közöltem, az egyezéseket félkövér betűtípussal jelölve, mint az alábbi, későbbiekben bővebben elemzett példa esetében is:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„Abrahám, nem magáéból, nem nagy és békességes Uraságból bontakozék-ki: Ezek, nagy és tsendes birodalmokat el-hagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, mikor a’ kegyetlen He-ródes Országában más Királyt keresének, mert párt-ütésre látczik nézni, a’ ki gyökeres Királynak éltében, más Királyt keres Országában. Nem csak ez a’ Három Szent Király látta az Új Csillagot: de csak ezek indultak a’ Csillag-után, hogy fel-keressék, és tisztellyék az Új Királyt. Mert, vagy nem értették egyebek a’ Csillag jegyzését; vagy, ha értették, nehéznek alították, hogy házok népével-egyetemben, el-hagyván házokat, meszsze útra, és veszedelmes fáratság-ra adgyák magokat.”²⁶	„Abrahám nem maga birodalmából, hanem Ur-nevü Kaldéusok Várasából, nem nagy, és békességes Uraságból bontakozék-ki: ezek nagy, és tsendes birodalmokat el-hagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, idegen Országra menvén, és a’ kegyetlen Heródes Országában, más Királyt keresvén; mert párt-ütésre látszik nézni, a’ ki a’ gyökeres Királynak éltében más Királyt keres az ő Országában. Igazán vak-engedelmesség vala ez, melly semmi kételkedésnek helyt nem ád, semmi akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a’ mire az hit vezetí őtet. Nem tsak az három Sz. Királyok látták az új-tsillagot, hanem többek-is a’ Nap-keleti tartományokban, a’ szerént, a’ mint nekik meg-vólt profétálva: de tsak ezek

²⁵ Kivételt jelent ezalól Pázmány *Kalauza*, melyről Ocskay György igazolta, hogy Kelemen Didák a második (1623) vagy harmadik (1632) kiadást használhatta. OCSKAY, 1982, 445.

²⁶ PÁZMÁNY, 1636, 184.

	indúltak a' tsillag-után, hogy felkeressék, és imádják az Uj-Királyt; mert egyebek ha értették-is, mit jegyez ez az új-tsillag, de a' belől indító Isten szavának, és sugárlásának engedelmeskedni nem akartak.” ²⁷

Ez a szövegösszehasonlítási módszer olykor – immáron a korábbi szakirodalmi alkalmazástól függetlenül, önálló invencióra – bonyolultabb összefüggések ábrázolását is lehetővé tette, például a források változtatása esetében. Erre jó példa a Kelemen Didák által felváltva beépített két forrás is:

Pázmány Péter	<i>Makula</i>	Kelemen Didák
„mint valami Fársángos királykát és nagy sok nevetéséges tréfákkal vissza-küldé <i>Pilátos</i> -hoz.” ²⁸	„mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, trombitával, vagy nevetéssel, mind elkövettek.” ³¹	„[...] mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, nevetéssel, mind elkövettek, mint valami farsangos Királykát, nagy sok nevetéséges tréfákkal vissza küldé Pilátushoz.
	„[...] és midön vinnék, mindgyárt sok nép futa egybe, és ajtok, ablakok, utcák emberekkel teli vóltak, kik minnyájan csúfolták, gyalázták és bolondnak kiáltották és hasonló gyalázatos nevekkal nevezték.	Midön azért a' fejér ruhába kötözve vinnék, az ünnepre fel gyülekezett sokaság csudájára futott, az ajtok, ablakok, utcák emberekkel teli vóltak, 's látván hogy a' Pilátus szolgálai minden gyalá-zattal illetnék Urunkot, ezek is

²⁷ STANKOVÁTSI, 1788, 98–99.

²⁸ PÁZMÁNY, 1636, 498.

³¹ *Makula nélkül való tükkör*, 1712, 351–352.

„Ki tudná elő-számlálni mennyi süvöltést, hagyigálást, taszigálást szenvedett, ebben a bolond öltözetben az Isten bölcsessége?”²⁹	Némellyek бүдös vizzel meg-öntötték, némellyek сárral, көвел hagyigálták: némellyek csуf ruháját huzták. Midön pedig valamely ұtца szegletihez jutott, hol sok nép álván, minnyájan fenn szóval kezdették ötet nevetni, és némellyek csуfságbұл süveget vetettek elötte, és térдет hajtottak. [...] Ha valami тócsán, vagy сáрон kellett menni, mind-gyárt közэpre vitték, mely miatt көнтöse, szent, és а' csуf ruha igen meg-sáрозódott [...]”³² „Azért erőssen megparancsolák а' kik vitték, hogy minden irgalmasság nélkül verjék, kiváltképpen а' fejét akár darabokra	minnyájon csу-folták, gyalázták, 's bolondnak kiáltották: Némellyek сárral, 's көвел hagyigálták: né-mellyek csуf ruháját húzták; midön pedig valamely ұтца szegletihez jutott, а' hol sok nép álván, minnyájon fen szóval kezdettek ötet nevetni, 's némellyek csуfságból süveget ve-tettek elötte, 's térдет hajtottak: ha valami тócsán, vagy сáрон kellett menni, mingyárt кө-zepére vitték, mely miatt көнтөси, Sz. lábai, és а' csуf ruha igen meg-sárosodott; ki tudná elő számlálni mennyi süvöltést, taszigálást szenvedett ebben а' bolond öltözetben az Isten Bölcsessége? minden irgalmasság nélkül nagy kegyetlenséggel fejét verték, halálos sebekkel sebesítettek; mert azt akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy

²⁹ PÁZMÁNY, 1636, 499.

³² *Makula*, 1712, 353.

„Számptalan tréfákat, és mardosó játékokat szór- tanak reá. Egy szóval; úgy bántak véle, mint láttyuk, hogy bánnak a’ sült bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illeten tréfákkal csúfolta. Oh Szent Isten menyíre megaláztat magadat! Így kellett a mí kevéltségünket megrontani: így kellett a mí balgatagságunkat eszrehozni!”³⁰	hasogassák, azt pedig azért akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is hogy még azon na- pon meg-hallyon a’ verés miatt [...].”³³	is még azon a’ napon meg-hallyon a’ verés miatt, számptalan tréfákat, és mardosó játékokat szór- tanak reá, egy szóval, úgy bántak véle, mint lattyuk, hogy bánnak a’ bo- londokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illeten tréfákkal csúfolta. Oh Sz. Isten menyíre meg aláztat magadot! így kellett a’ mí kevéltségünket meg- rontani, a’ mí balgatagságunkat észre hozni!”³⁴

4. A szerkezetet érintő szövegproduktós technikák

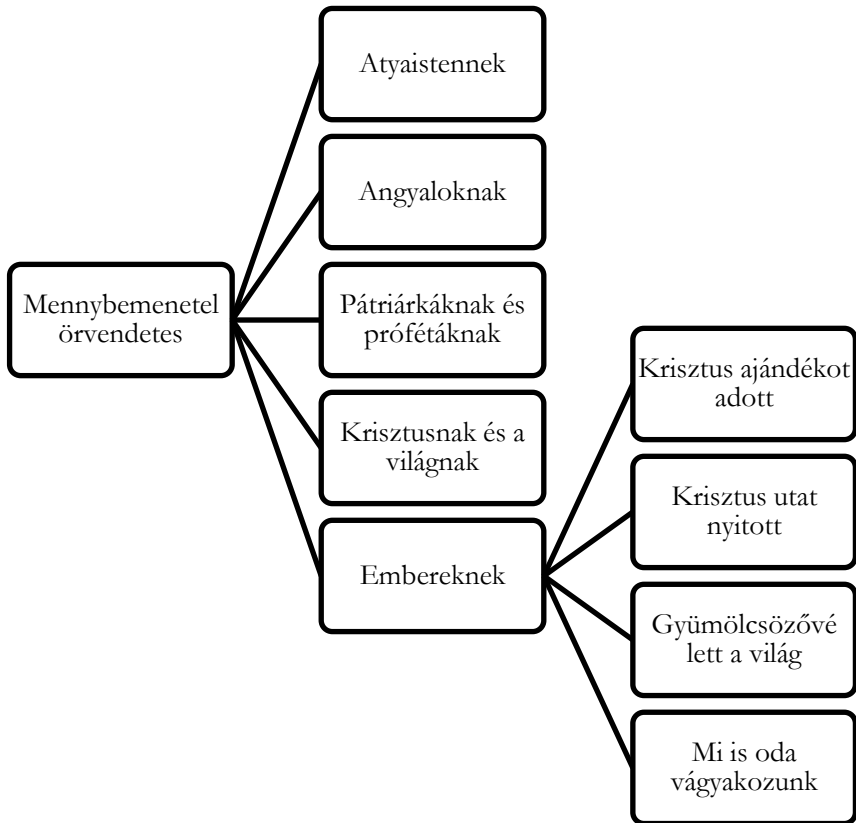
Korábbi gyakorlatomnak megfelelően igyekeztem pontosan rekonstruálni azokat a folyamatokat, amelyek esetében jól látható, hogy a kompilátor különböző szerkezetű egységekben gondolkodva adaptált egy-egy szövegrészt. Ágrajzzal jelöltem mind a forrásként használt prédikáció szerkezetű vázlatát, mind az ebből kompilált szövegeket. Az ábrák tehát elsősorban azt a folyamatot szemléltetik, melynek révén a kompiláció során egyszerűsödik a szövegszerkezet:

³⁰ PÁZMÁNY, 1636, 499.

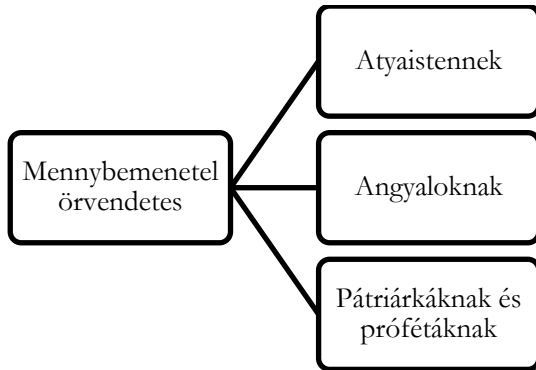
³³ Makula, 1712, 353.

³⁴ KELEMEN, 1729, 305.

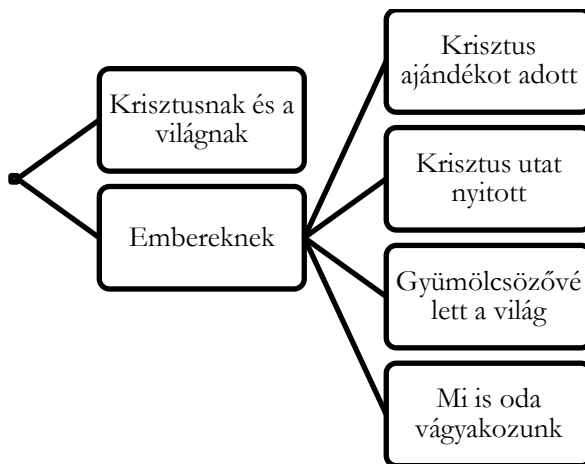
Pázmány Péter

Illyés András I.

Illyés András II.

Ugyanakkor az anyag áttekinthetősége érdekében olykor más rendszert is alkalmaznom kellett a szerkezeti változtatások érzékeltetésére, például Pázmány *Kalanzán*ak XI. könyvét az egyes alfejezetek címeivel vázoltam, majd az ezekből kompilált Bernárd Pál- és Illyés András-átvételeket ugyanezekkel a címekkel jelöltem (noha az utóbbi szerző neve alatt megjelent beszéd ezeket – természetesen – nem tartalmazta). Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem: ennek révén érzékeltetővé vált az átvételek mértéke, illetve a kompilált szöveg szerkezeti egyszerűsítése is:

Pázmány Péter
1. Valóságosan ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.   1.1. Zvinglius vélekedése a' Sacramentomról. 1.2. Calvinus vélekedése az Oltári Sacramentomról.   1.3. A' Christvs Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.   1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem. 1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből. 1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.   1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyosság, a' Sz. Pál szavaiból.   1.3.5. A' Sz. Iráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik. 1.3.6. A' régi Ecclesiának tanu-bizonyosága, erőssíti ezen Igazságot.   1.4. A' Calvinisták bizonyosági meg-fejtetnek.   1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.   1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.   1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.   2. A' Christvs Teste, extra usum, ielen vagyon a' Sacramentomban. 3. A' Christvs Teste, mindenüt ielen nincsen.   3.1. Az Vbiquisták vallása mi légyen. 3.2. A' Romai Ecclesiának igaz tanítása meg-bizonyittatik. 3.3. Az Vbiquisták Bizonyosági meg-fejtetnek.   4. A' Kenyér és Bor, meg nem marad a' Sacramentomban.   4.1. Miben légyen a' közbe-vetés. 4.2. A' Transsubstanciatio nevéen, ok-nélkül akadoznak az Ujítók.

- 4.3. A' Szent Írásból meg-bizonyodik a' Kenyérnek és Bornak el-változása.
- 4.4. A' Szent Atyák és az igaz Okoskodás, erőssíti a' mi Vallásunkat.
- 4.5. Az Ellenkező bizonyosságok meg-rontatnak.
- 5. Az Vr Vacsoraianak egy szín-alat vételéről.
- 5.1. Miben légyen gyökere a' közbe-vetésnek.
- 5.2. Az Ujítók vélekedése, a' közbe-vetet dologrúl.
- 5.3. A' Christus Példája, nem kötelez mindeneket a' Két színre.
- 5.4. Ama' szókkal, ezt cselekedgyétek, nem köteleztetünk a' két színre.
- 5.5. Ama' mondással, Igyatok ebből minnyájan, nem köteleztetünk a' Két színre.
- 5.6. A' Két színnek szükséges-vólta, meg nem bizonyodik a' Szent János hatodik részéből.
- 5.7. Szent Pál, a' Két színnek szükséges-vóltát nem jelenti.
- 5.8. Elégségesnek mutattatik az egy Szín vétel.
- 5.9. Egy-nehány Kérdéssel, meg-óltatik a' Két-szineseknek Pohár szomjuhozása.
- 5.10. A' Régi Ecclesiában, helye vólt az Egy szín-vételnek.
- 5.11. Méltó okok vannak, az Egy színnek osztogatásában.

Bernárd Pál

- 1. Valóságosan ielen vagy on a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.**
- 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.**
- 1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.**
- 1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyosság, a' Sz. Pál szavaiból.**
- 1.3.5. A' Sz. Íráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssítettik.**
- 1.4. A' Calvinisták bizonyosági meg-fejtenek.**
- 1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.**
- 1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.**
- 1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.**

1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

5. Az átvételek rögzítése

Korábbi írásaimban – egy-egy prédikáció részletesebb elemzésekor – Hargitai Andrea gyakorlatát követve az átvételeket pontosan, a forrásokkal párhuzamosan, táblázatban közöltem. Több száz prédikációt érintő kutatási eredmények áttekinthető publikálása során azonban szükségessé vált az átvételek rögzítésének újabb formáit keresni. A táblázatos forma ebben az esetben is alkalmasnak bizonyult az átvételek átlátható rögzítésére. Az alábbi példa Illyés András egyik, ünnepekre szánt prédikációgyűjteményének szerkezetét szemlélteti. Ehhez hasonló táblázatos feldolgozásban kerül az olvasó kezébe mindhárom prédikátor részletes életműve a függelékben.

Szent József I.	Giuseppe Mansi: Szent József V.
Szent József II.	Giuseppe Mansi: Szent József VI.
Szent József III.	Giuseppe Mansi: Szent József VII.
Szent József IV.	Giuseppe Mansi: Szent József III.
Gyümölcsoltó Boldogasszony I.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony II.
Gyümölcsoltó Boldogasszony II.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony IX.
Gyümölcsoltó Boldogasszony III.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XII.
Gyümölcsoltó Boldogasszony IV.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XIII.
Karácsony I.	Káldi György: Karácsony V.
Karácsony II.	Káldi György: Karácsony I.
Karácsony III.	Káldi György: Karácsony III.

Karácsony IV.	Káldi György: Karácsony IV.
Szent István I.	Káldi György: Szent István I.
Szent István II.	Káldi György: Szent István II.
Szent István III.	Káldi György: Szent István III.
Szent János I.	Káldi György: Szent János II.
Szent János II.	Káldi György: Szent János I.
Szent János III.	Káldi György: Szent János III.
Aprószentek I.	Káldi György: Aprószentek II.
Aprószentek II.	Káldi György: Aprószentek I.
Aprószentek III.	Káldi György: Aprószentek III.
Kiskarácsony I.	Káldi György: Kiskarácsony I.
Kiskarácsony II.	Káldi György: Kiskarácsony III.
Kiskarácsony III.	Káldi György: Kiskarácsony II.
Vízkereszt I.	Káldi György: Vízkereszt II.
Vízkereszt II.	Káldi György: Vízkereszt II.
Vízkereszt III.	Káldi György: Vízkereszt III.
Nagypéntek I.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Nagypéntek II.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Nagypéntek III.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Húsvét I.	Káldi György: Húsvét II.
Húsvét II.	Káldi György: Húsvét I.
Húsvét III.	Káldi György: Húsvét I.
Húsvét IV.	Káldi György: Húsvét IV.
Húsvéthétfő I.	Káldi György: Húsvéthétfő III.
Húsvéthétfő II.	Káldi György: Húsvéthétfő II.
Húsvéthétfő III.	Káldi György: Húsvéthétfő III.
Húsvétkezd I.	Pázmány Péter: Húsvét utáni I. vasárnap II.
Húsvétkezd II.	Káldi György: Húsvétkezd II.
Húsvétkezd III.	Káldi György: Húsvétkezd III.
Húsvét utáni I. vasárnap I.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
Húsvét utáni I. vasárnap II.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap III.
Húsvét utáni I. vasárnap III.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I. Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap II.
Krisztus mennybemenetele I.	Pázmány Péter:

	Krisztus mennybemenetele
Krisztus mennybemenetele II.	Pázmány Péter: Krisztus mennybemenetele
Krisztus mennybemenetele III.	Pietro Rota: Krisztus mennybemenetele III.
Pünkösöd I.	Káldi György: Pünkösöd I.
Pünkösöd II.	Káldi György: Pünkösöd II.
Pünkösöd III.	Pázmány Péter: Pünkösöd
Pünkösöd IV.	Káldi György: Pünkösöd I.
Pünkösdhétfő I.	Káldi György: Pünkösdhétfő III.
Pünkösdhétfő II.	Káldi György: Pünkösdhétfő I.
Pünkösdhétfő III.	Káldi György: Pünkösdhétfő II. Káldi György: Pünkösdhétfő III.
Pünkösdkedd I.	Káldi György: Pünkösdkedd II.
Pünkösdkedd II.	Káldi György: Pünkösdkedd I.
Pünkösdkedd III.	Káldi György: Pünkösdkedd II.
Szentháromság vasárnap I.	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni I. vasárnap
Szentháromság vasárnap II.	Pietro Rota: Szentháromság vasárnap II.
Szentháromság vasárnap III.	Pietro Rota: Szentháromság vasárnap I. Pietro Rota: Szentháromság vasárnap III.
Úrnapja I.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.
Úrnapja II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap II.
Úrnapja III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap V.
Mindenszentek I.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek II.
Mindenszentek II.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek V.
Mindenszentek III.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek VI.
Mindenszentek IV.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek IV.
Mindenszentek V.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek I. Giuseppe Mansi: Mindenszentek II. Giuseppe Mansi: Mindenszentek: VII.
Mindenszentek VI.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek I.
Halottak napja I.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XIV.
Halottak napja II.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XIV.
Halottak napja III.	
Halottak napja IV.	

Halottak napja V.	
Halottak napja VI.	

6. Az átvételek jellemzése

A szövegösszefüggések rögzítését követően sorrendben közöltem az egyes hit-szónokok által felhasznált forrásokat is. Így jól láthatóvá vált, melyek a leggyakrabban (akár többször is) felhasznált források. Illyés András (eddiggi ismereteink szerint) a következő Káldi-szövegeket használta fel beszédeiben:

Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent IV. vasárnap
Káldi György: Karácsony I.
Káldi György: Karácsony III.
Káldi György: Karácsony IV.
Káldi György: Karácsony V.
Káldi György: Szent István I.
Káldi György: Szent István II.
Káldi György: Szent István III.
Káldi György: Szent János I.
Káldi György: Szent János II.
Káldi György: Szent János III.
Káldi György: Aprószentek I.
Káldi György: Aprószentek II.
Káldi György: Aprószentek III.
Káldi György: Kiskarácsony I.
Káldi György: Kiskarácsony II.
Káldi György: Kiskarácsony III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.

Káldi György: Vízkereszt II.
Káldi György: Vízkereszt II.
Káldi György: Vízkereszt III.
Káldi György: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Káldi György: Húsvét I.
Káldi György: Húsvét I.
Káldi György: Húsvét II.
Káldi György: Húsvét IV.
Káldi György: Húsvéthétfő II.
Káldi György: Húsvéthétfő III.
Káldi György: Húsvéthétfő III.
Káldi György: Húsvétkedd II.
Káldi György: Húsvétkedd III.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap II.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap III.
Káldi György: Pünkösöd I.
Káldi György: Pünkösöd I.
Káldi György: Pünkösöd II.
Káldi György: Pünkösdhétfő I.
Káldi György: Pünkösdhétfő II.
Káldi György: Pünkösdhétfő III.
Káldi György: Pünkösdhétfő III.
Káldi György: Pünkösdkedd I.
Káldi György: Pünkösdkedd II.
Káldi György: Pünkösdkedd II.
Káldi György: Szent György I.
Káldi György: Szent György II.
Káldi György: Szent György II.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.

Káldi György: Szent Kereszt megtalálása II.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
Káldi György: Szent Kereszt felmagasztalása II.

7. *Az átvétel mértéke*

A 17. századtól terjedelmi szempontból háromféle kivonattípust különítettek el. Az úgynevezett *lemmát*, amely a tárgy lehető legrövidebb, elvont megnevezése vagy annotálása egyetlen szó vagy szókapcsolat formájában, az ennél bővebb *adversariát* (sententia, dicta), illetve a *historiát*.³⁵ Ezek közül a lemma – terjedelméből adódóan – kevés esetben bizonyítható,³⁶ a másik két fogalom a pontos definíció hiányában tágan értelmezhető.

8. *Az átvétel elhelyezése*

Korábbi kutatásaim során az egyes szövegek mikroelemzése során nagy hangsúlyt kapott a szövegátvételek egyes beszédekben betöltött pozíciója. A szempont a jelen kutatás során is érvényesült, elsősorban Illyés András szentéletrajz-átvételeit illetően, melyek többnyire a prédikációk végén, a szentéletrajzok ismertetése során kaptak helyet.

9. *Korabeli források*

Amennyiben lehetséges volt, igyekeztem feltérképezni a vizsgált hitszónoki életművek compilálására utaló megjegyzéseit is. Főként az egyes prédikációskötetek előszavaira támaszkodhattam: mindhárom hitszónoknak voltak erre utaló jegyzései. Amennyiben a forrásadottságok ezt lehetővé tették, igyekeztem feltárni az

---

³⁵ DREXEL, 1638, 126–127. Vö. TÜSKÉS, 1997, 63–64.

³⁶ BLAIR, 2004.

egyes hitszónokok munkásságához kapcsolódó kéziratos anyagot (elsősorban a kapcsolódó levelezést és beszédvázlatokat) is.

10. Korábbi szakirodalom

A filológiai kutatások esetében természetes a szakirodalom használata – még akkor is, ha a publikált adatok a későbbiekben kiegészítésre szorulnak. Lukácsy Sándor felhívta a figyelmet Illyés András két Szent Imre-prédikációjának kompilált voltára, ugyanakkor a harmadikat eredetinek gondolva hívta fel a figyelmet az egykori erdélyi püspök Craesus-példájára.³⁷ Noha az idézet (és az Illyésnek tulajdonított szöveg nagyobbik része) Kálditól származik, fontos előrelépésnek számít Lukácsy publikációja. A kompilált szövegek meghatározása bonyolult, összetett feladat és már-már lehetetlen mértékű anyagismeretet igényel a kutatótól – ráadásul az újabb vizsgálatok fényében látványos hibának tűnik egy-egy téves forrás-meghatározás. Tudnunk kell azonban, hogy újabb eredmények elképzelhetetlenek a korábbi kutatók munkája nélkül – még akkor is, ha ezek a megelőző eredmények kiegészítéseket, korrigálásokat igényelnek.

11. Egyéb szempontok

Az életművek forrásmennyiségéből adódóan lehetőség nyílt az egyes beszédek közvetlen környezete, vagyis az egyes beszédgyűjtemények vizsgálatára is. Ezekből számos adat nyerhető az egyes életművek teljességére, a megírás körülményeire és szempontjaira, vagy akár a kompilációra vonatkozóan is.

---

³⁷ LUKÁCSY, 1994, 252.

Három kompilátor

E könyvben három katolikus hitszónok, Illyés András, Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold nyomtatott prédikációinak szövegalkotási módjait vizsgálom. Azért esett e három szerzőre a választásom, mivel korábbi kutatások igazolták, hogy az ő életműükben jelentős szerepet kapott a szó szerinti, jelöletlen szövegátvitel: kölcsönzés, fordítás, kompiláció. Megemlítendő az is, hogy Illyés András³⁸ és Kelemen Didák életműve ugyan számos újabb kutatást generált,³⁹ mégis érdemes újabb és újabb szempontok szerint átvizsgálni az életművet. Stankovátsi Leopold életműve pedig éppen feltáratlansága okán kecsegtet újabb kutatási eredményekkel.

Illyés forrásvizsgálata Kastner Jenő révén már 1927-ben elkezdődött.⁴⁰ Bár Kastner elsősorban Illyés szentéletrajzaival foglalkozott (némiképp összeszomva e műveket a prédikációkkal: megfogalmazása szerint Illyés „[...] »Megrövidített Ige« címen prédikációs könyv alakjában is kiadta Bécsben a szentek életét»⁴¹). Kiemelte az olasz források szerepét. és különösen érdekes cikkének az a mondata, mely szerint

Illyés András és Molnár János szép, magyaros stílusuk révén megérdemelnek, hogy helyet kapjanak prózánk fejlődésének történetében, annál is inkább, mert épp azt az űrt töltik ki, mely Pázmányt Faludi Ferencről választja el.⁴²

A megállapítás azért is jelentős, mivel – mint azt Gyapay László 2002-ben publikált cikke is tanúsítja, a nyelvújítók kiemelt figyelmet szenteltek e hitszónok munkáinak:

Szemere Pál 1811-ben Kazinczynak a következőképpen írt: „Törtelven Illyés András’ Tükörét MDCCV. olvasgattam. Olaszból van fordítva. Egynehány neologismust leltem benne, pedig még csak felét olvastam el. [...] Lap 19. [*]dicsekedik annyának mondani a’ Szűz Mariát. Lap 48. [*]Egy

---

³⁸ BALLA, 2019.

³⁹ A teljesség igénye nélkül: GÁBOR, 2010; GÁBOR, 2017; GYAPAY, 2002; KISS, 2009; KISS, 2011-B; KISS, 2011-C; SZILÁGYI, 2010; SZILÁGYI, 2011; SZILÁGYI, 2013; SZILÁGYI, 2015-A; SZÜCS, 2016; TASI, 2015.

⁴⁰ KASTNER, 1927.

⁴¹ KASTNER, 1927, 26.

⁴² KASTNER, 1927, 31.

Sido legistentelenebb és vakmerőbb a' többinél, a' koporsóhoz közelgete. Lap 90. és egy éneket csudálatos tilkos [!] dolgokkal tellyest kezde énekelni. 94. vala egy ember Istentől küldtetett, kinek János vala neve. 175. Mert tudva vagyon náluk, hogy e vallásnak mindenütt ellene mondatik. 220. [*]levelet irt, tellyest csudálatos bölcseességgel, 's a' t. [...] Jegyzéseimet látni fogja Édes Uram Bátyám szüretkor." [...] Szemere közel másfél év múlva tért vissza a kérdésre: „Én szüret után végzém el a' Szentek életét. Imádot emberem Illyés”.⁴³

Illyés András – elsősorban prédikációkra vonatkozó – kompilatív tevékenységével kapcsolatban több tanulmány is napvilágot látott, elsősorban Pázmány és Káldi hatását hangsúlyozva.⁴⁴ Több rész tanulmányt követően, 2015-ös monográfiájában⁴⁵ Szilágyi Anna-Rózsika is utalt ezekre, ám – kutatásaiból adódóan – elsősorban a legendák szövegahagyományát vizsgálta.

Kelemen Didák kompilációs életművének vizsgálata az 1980-as évek elejétől került a kutatás homlokterébe: az 1980-as évek elején Ocskay György vizsgálta az életművet és publikálta a szó szerinti Pázmány-átvételekre vonatkozó eredményeit.⁴⁶ Az átvételeket értelmezte, tipizálta. A későbbiekben Lukácsy Sándor rész-eredményeit követően Hargitai Andrea⁴⁷ elemezte részletesen Kelemen Didák *Buzsa fejeke* című kötetének Pázmány-átvételeit, némiképpen árnyalva Ocskay kategóriáit. 2010-es kötetemben magam is tettem néhány kapcsolódó kiegészítést a témára vonatkozóan,⁴⁸ illetve újabb kompilációs forrásokkal bővíttem a publikált adatok számát.

Stankovátsi Leopold munkásságára vonatkozóan eddig nem született átfogó tanulmány, néhány elemzést készítettem kompilátori tevékenységéről.⁴⁹ A három hitszónok a 17. század végén, a 18. század közepén, illetve végén alkotott. Kutatásom fontos célja volt annak vizsgálata, hogy az egyes életművek miként reprezentálják koruk szövegalkotási tendenciáit. Bár három szerző munkásságának vizsgálata óvatos következtetéseket enged meg egy egész korszakra vonatkozóan, de több száz prédikáció átolvasását, elemzését követően elkülöníthetőnek bizonyult néhány szövegalkotói sajátosság, amely az egyes

---

⁴³ Idézi: GYAPAY, 2002, 421.

⁴⁴ Összefoglalóan: MACZÁK, 2010-A.

⁴⁵ SZILÁGYI, 2015-B.

⁴⁶ OCSKAY, 1982.

⁴⁷ HARGITAI, 2001.

⁴⁸ MACZÁK, 2010-A.

⁴⁹ MACZÁK, 2010-A.

életműveket jellemezte. A jelenségek közül néhányat párhuzamba is lehet állítani, vagy tendenciózusan elkülöníteni más, a korszakban alkotó hitszónokok munkásságával, illetve tevékenységétől.

Gyűjtemények, szerkesztet

Illyés András prédikációszerzői munkássága két szempontból is egyedülálló: elsősorban az általa közreadott anyag teljessége, másodsorban fordítói-kompilatori tevékenysége miatt. Prédikációgyűjteményei ugyanis lefedik az egyházi év egészét mind a vasárnapi, mind pedig az ünnepi szentbeszédek tekintetében.⁵⁰ Ez különösen annak tükrében értékelendő, hogy a korszak nagy magyar, katolikus prédikációszerzői (vagyis a korábbi kutatások által kimutatott, legfőbb kompilációs források szerzői) közül Pázmány Péter – néhány kivételtől eltekintve – nem adta közre szentekről szóló beszédeit,⁵¹ Káldi György prédikációi⁵² pedig csak az egyházi év első felét fedik le mind a vasárnapi, mind pedig a szentekről szóló prédikációk esetében. Ezek nyomán joggal érezhették a mintaprédikációkat tartalmazó gyűjtemények szerzői, hogy bizonyos tekintetben lefedetlen az egyházi év.

Ám ezek ellenére sem célszerű Illyést termékenyebb szerzőnek tekintenünk a két nagy jezsuita elődnél, mert számos szentbeszédét az ő műveiből kompilálta – ráadásul az ő beszédei jóval rövidebbek a két korábbi hitszónokénál. Ezt a legszemléletesebben azok a szövegrészek bizonyítják, amelyeket egyikük vagy másikuk prédikációjának felszabdalásával hozott létre Illyés: jó példát adnak erre a Káldi Györgytől átvett Szent Fülöp és Jakab napjára, illetve a Pázmány második nagyérenteki beszédéből származó szövegrészek.

Illyés András prédikációgyűjteményei közül három ünnepi és két vasárnapi kötet látott napvilágot, többnyire három (esetenként ennél több, de semmiképpen sem kevesebb) beszédet szánva az adott alkalomra. Ezek közül külön is figyelmet érdemel a második és harmadik kötet közötti összefüggés vizsgálata és elemzése. Illyés András ugyanis 1691-ben,⁵³ illetve 1692-ben⁵⁴ megjelent három ünnepi beszédgyűjteményének összeállításakor – láthatóan nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy minél nagyobb számú prédikációt adjon közre. A címloldalakon mindhárom

---

⁵⁰ Ünnepnapokra írt prédikációkat tartalmazó kötetek: ILLYÉS, 1691; ILLYÉS, 1692-A; Vasárnapokra írt prédikációkat tartalmazó kötetek: ILLYÉS, 1692-B; ILLYÉS, 1696-A; ILLYÉS, 1696-B. Pályájáról újabban: MIHALIK, 2018, 285–287.

⁵¹ PÁZMÁNY, 1636.

⁵² KÁLDI, 1631-A; KÁLDI, 1631-B.

⁵³ ILLYÉS, 1691.

⁵⁴ ILLYÉS, 1692-A; ILLYÉS, 1692-B.

kötetben rövid magyarázat is található arról, hogy milyen elrendezésben, hány darab beszéd található a kötetekben.

Az első részben

hetven négy Prédikációk foglaltatnak, mellyekben az Igaz Hit Fő Agazatinak nagy titkai a' Szent Atyák által megmagyaráztatnak, és szép üdvösséges tanuságok adatnak.⁵⁵

Lényegesebb információt szolgáltat a kötet előljáró beszédének leírása:

elsőbben, az Isteni Igének megtestesüléséről szollok, a' mint megláthatni a' Szent Josef, és Gyümölcs-olto Boldog Aszszonyrol valo Predikációkban, Azután rend szerént: a' Kristus Születéséről; Szent István, Szent János, és Apro Szentekről. Kristusnak környülmételkedéséről, a' Három Szent Királyokrol: Kristus Kin szenvedésiről, Feltámadásáról, Menybe meneteléről: Szent Léleknek Eliöveteléről, Szent Háromság egy Istenről, az Oltári Szentségről. Végezetre Minden Szentekről és a' Purgatoriomban tisztulando Lelkekről.⁵⁶

Tehát Illyés alapvetően a liturgikus év rendjének megfelelő sorrendben közölt ünnepnapi prédikációkat e kötetben, s a sorozatot két, Jézus életéhez kapcsolódó – ám a liturgikus év szempontjából nem a megadott rendbe illeszkedő – beszéddel nyitotta.

Több prédikációval és az addiginál szigorúbb tematikával dolgozott a hitszónok következő kötetében, „Melyben kilenczven Prédikációk foglaltatnak: a' Szentekről.”⁵⁷ Ez a gyűjtemény az egyes ünnepeket az előző Illyés-mű gyakorlatának megfelelően ugyancsak a liturgikus naptár rendjének sorrendjében közölte. S míg korábban váltakozó számú beszédet jelentetett meg az egyes alkalmakra vonatkozóan, itt egységesen három-három beszédet rendelt. A kötet összeállítását illetően ezért tudatosabb szerkesztést sejtethünk. A tartalomjegyzékhez a következő páromondatot fűzte az olvasók segítségére:

---

⁵⁵ ILLYÉS, 1691. Címlap.

⁵⁶ ILLYÉS, 1691. Számozatlan előszó.

⁵⁷ ILLYÉS, 1692-A. Címlap.

A’ melly Innepekre Predikátiokat nem találsz, ez Második Prédikációs Könyvemben: az Elsőben keressed: Melyben főképpen a’ legjelesbb Innepe napokra irtam.⁵⁸

A két kötet tartalmi tekintetben tehát kiegészíti egymást: az egyházi év ünnepeire, illetve az egyes szentek emléknapijaira vonatkozó beszédekkel – ismétlődések nélkül.

A harmadik ünnepi Illyés-kötet szerkezetén érezhető leginkább tudatos szerkesztői elgondolás – az egyházi évhez való alkalmazkodás automatizmusától függetlenül. Az első – egységen túl a szeretet különféle fajtáiról (Isten- és emberszeretet, ezen belül az ellenség, a felebarát, valamint az Anyaszentegyház) és a korai barokk kedvelt témájáról, a négy végső dologról (halál, ítélet, pokol, mennyország)⁵⁹ szólnak a kötet prédikációi. Jóllehet a fenti témakörök – a tükrök (öt az előző kötetből átvéve, öt további témakörben), a szeretet (négy témakörben), a négy végső dolog (a témából adódóan négy témakörben) – csak némi magyarázattal köthetők szoros rendben egymáshoz, az egyes részekben belüli felosztás szintén átgondolt szerkesztői munkát tükröz. Ez az elrendezés azért is érdemel különösebb figyelmet, mert a korszak beszédköteteit illetően alig-alig találunk hasonlóval: a de tempore és a de sanctis köteteken kívül jószereivel csak konferenciabeszédek⁶⁰ tartalmazó köteteket találunk, ezek viszont többnyire egy-egy másik – javarészt szentírási– szövegre reflektálnak, mégpedig rendszerint úgy, hogy magyarázzák azt. Illyés András harmadik magyar nyelvű prédikációs-kötetében tehát mindenképpen figyelemre méltó az invenciózus kötetszerkesztés, amelynek elvei eddigi ismereteink szerint nem rekonstruálhatók pontosan, ám a korabeli szerzők műveit vizsgálva mindenképpen egyedinek mondható.

Érdemes külön is szót ejteni a második és a harmadik prédikációgyűjtemény közötti szorosabb szövegösszefüggésekről. A harmadik kötetben/gyűjteményben több prédikációt szerepeltet a szerző a második könyv anyagából – mégpedig másként tematizálva, mint a korábbi kiadványban. Az előző kötet több magyar szentjének ünnepére való prédikációt – Szent Mártoné kivételével valamennyit – átmentette a következő magyar nyelvű kötetbe.⁶¹

---

⁵⁸ ILLYÉS, 1692-A. Címlap.

⁵⁹ Erről bővebben: BITSKEY, 1994, 334–343; LACZHÁZI, 2007; SZILÁGYI, 2008, 70.

⁶⁰ GÁBOR, 2001, 137, 142.

⁶¹ A mindkét kötetben szereplő prédikációkat félkövér betűtípussal jelöltem.

Illyés András ⁶²	Illyés András ⁶³
Szent András I. Szent András II. Szent András III. Boldogasszony fogantatása I. Boldogasszony fogantatása II. Boldogasszony fogantatása III. Szent Tamás I. Szent Tamás II. Szent Tamás III. Szent Pál fordulása I. Szent Pál fordulása II. Szent Pál fordulása III. Gyertyaszentelő Boldogasszony I. Gyertyaszentelő Boldogasszony II. Gyertyaszentelő Boldogasszony III. Szent Mátyás I. Szent Mátyás II. Szent Mátyás III. Szent Adalbert I. Szent Adalbert II. Szent Adalbert III. Szent György I. Szent György II. Szent György III. Szent Fülöp és Jakab I. Szent Fülöp és Jakab II. Szent Filep és Jakab III. Szent Kereszt megtalálása I. Szent Kereszt megtalálása II. Szent Kereszt megtalálása III. Keresztelő Szent János I. Keresztelő Szent János II. Keresztelő Szent János III. Szent László I. Szent László II. Szent László III. Szent Péter I. Szent Péter II. Szent Péter III. Mária látogatása Erzsébetnél I.	Püspökök tüköre I. Püspökök tüköre II. Püspökök tüköre III. A királyok tüköre I. A királyok tüköre II. A királyok tüköre III. Fiak neveléséről tükör I. Fiak neveléséről tükör II. Fiak neveléséről tükör III. A fejedelmek és vitézek tüköre I. A fejedelmek és vitézek tüköre II. A fejedelmek és vitézek tüköre III. Özvegyek tüköre I. Özvegyek tüköre II. Özvegyek tüköre III. A papok tüköre I. A papok tüköre II. A papok tüköre III. A házások tüköre I. A házások tüköre II. A házások tüköre III. A fiak tüköre I. A fiak tüköre II. A fiak tüköre III. Az urak tüköre I. Az urak tüköre II. Az urak tüköre III. A szolgák tüköre I. A szolgák tüköre II. A szolgák tüköre III. Az isteni szeretetről I. Az isteni szeretetről II. Az isteni szeretetről III. Felebarátunk szeretetéről I. Felebarátunk szeretetéről II. Felebarátunk szeretetéről III. Ellenségünk szeretetéről I. Ellenségünk szeretetéről II.

⁶² ILLYÉS, 1692-A.

⁶³ ILLYÉS, 1692-B.

Mária látogatása Erzsébetnél II. Mária látogatása Erzsébetnél III. Szent Mária Magdolna I. Szent Mária Magdolna II. Szent Mária Magdolna III. Szent Jakab I. Szent Jakab II. Szent Jakab III. Urunk színeváltozása I. Urunk színeváltozása II. Urunk színeváltozása III. Szent Lőrinc I. Szent Lőrinc II. Szent Lőrinc III. Nagyboldogasszony I. Nagyboldogasszony II. Nagyboldogasszony III. Szent István I. Szent István II. Szent István III. Szent Bertalan I. Szent Bertalan II. Szent Bertalan III. Kisasszony I. Kisasszony II. Kisasszony III. Szent Kereszt felmagasztalása I. Szent Kereszt felmagasztalása II. Szent Kereszt felmagasztalása III. Szent Máté I. Szent Máté II. Szent Máté III. Szent Mihály I. Szent Mihály II. Szent Mihály III. Szent Simon és Júdás I. Szent Simon és Júdás II. Szent Simon és Júdás III. Szent Imre I. Szent Imre II. Szent Imre III. Szent Márton I. Szent Márton II. Szent Márton III. Szent Erzsébet I.	Ellenségünk szeretetéről III. Az anyaszentegyház szenteléséről I. Az anyaszentegyház szenteléséről II. Az anyaszentegyház szenteléséről III. A halálról I. A halálról II. A halálról III. Az utolsó ítéletről I. Az utolsó ítéletről II. Az utolsó ítéletről III. A poklóról I. A poklóról II. A poklóról III. A mennyei boldogságról I. A mennyei boldogságról II. A mennyei boldogságról III.

Szent Erzsébet II. Szent Erzsébet III. Szent Katalin I. Szent Katalin II. Szent Katalin III.	

Az újrahasznosítás nem a magyar vonatkozás, illetve a szövegek Árpád-házhoz való kapcsolódásának indoklásával történt, hanem azzal, hogy Illyés „minden Renden, és Allapotban lévő Keresztyén embereknek harmas tükört” (azaz három-három prédikációt)⁶⁴ kívánt adni.⁶⁵

Így Adalbert a püspökök, István a királyok, Imre a fiak, László a fejedelmek és vitézek, Erzsébet az özvegyek tükreként jelenik meg. Az adaptációt bizonyára a kötetben lévő prédikációk csekély száma is indokolta. Ez a kötet ugyanis az átvételekkel együtt is csak ötvennégy beszédet tartalmaz, s a szerző már a címlapon is felhívta erre a figyelmet: „kisebb az Elsőnél, és Másodiknál”.⁶⁶

Források

Illyés András a következőképpen fogalmazott egyik gyűjteményének előszavában:

igen hasznos, és mindeneknek tudni igen szükséges prédikációkat írtam, deákul, és magyarul, a szentírásból és szent atyák, doctorok bölcs mondásaiból: sok tudos, és nevezetes olasz doctorok írásiból: és ama nagy Pázmány Péter Kárdinál: és ő hozzá hasonló Káldi Geörgy pap jesuita, a magyar anyaszentegyház fő doctori írásiból, sok szép üdvösséges tanúságokat kiszedegetvén.⁶⁷

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Illyés ennél pontosabban sehol sem jelölte meg prédikációi forrásait. Némelyik kötetéből pedig az ilyen vonatkozású jegyzéseket is elhagyta – még az utolsó, vasárnapi prédikációgyűjteményéből is, ami egysegesen és kivétel nélkül Pietro Rota gyűjteményéből táplálkozik.

---

⁶⁴ ILLYÉS, 1692-B. Címlap.

⁶⁵ A tükör metaforáról bővebben: DÉRI, 2016.

⁶⁶ ILLYÉS, 1692-B. Címlap.

⁶⁷ ILLYÉS, 1691,)2^v.

Illyés ifjúkori, római tanulmányai idején számos olasz szerző életművét jegyzetelte ki, s számos ekkor másolt szövegének fordítása be is került későbbi műveibe – szentéletrajzaiba, illetve prédikációiba. Ezek szerepének kiemelése azért is fontos, mert így világossá válik, hogy a magyar szerző műveiben az olasz hatás jóval meghatározóbb, mint a magyar. Ugyanakkor fontos megemlíteni az Illyés szövegeiben fellelhető, magyar nyelvű jezsuita hatást is: jelentős mértékű szövegátvétel származik műveiben Káldi Györgytől, illetve Pázmány Pétertől is.

Illyés András forrásai

Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap I.
Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap II.
Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap III.
Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap IV.
Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap II.
Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap II.
Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap I.
Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap IV.
Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap I.
Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap II.
Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap III.
Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap I.
Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap II.
Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap V.
Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap I.
Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap II.
Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap IV.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap VII.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap IX.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap I.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap III.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap IV.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap V.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap I.

Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap V.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap I.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap II.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap III.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap II.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap IV.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap V.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap I.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap IV.
Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap V.
Pietro Rota: Húsvét utáni II. vasárnap II.
Pietro Rota: Húsvét utáni II. vasárnap III.
Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap II.
Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap III.
Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap IV.
Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap I.
Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap II.
Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap III.
Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap I.
Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap II.
Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap III.
Pietro Rota: Szentháromság vasárnap II.
Pietro Rota: Szentháromság vasárnap I.
Pietro Rota: Szentháromság vasárnap III.
Pietro Rota: Krisztus mennybemenetele III.
Pietro Rota: Mennybemenetel utáni vasárnap I.
Pietro Rota: Mennybemenetel utáni vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni IV. vasárnap I.

Pietro Rota: Pünkösdi utáni IV. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni IV. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni V. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni V. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni V. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VI. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VI. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VI. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VII. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VII. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VIII. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VIII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni VIII. vasárnap VII.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni IX. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni IX. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni IX. vasárnap VII.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni X. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni X. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni X. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XI. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XI. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XI. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XII. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XII. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIII. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIII. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIV. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIV. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XIV. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XV. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XV. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XV. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XVI. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösdi utáni XVI. vasárnap II.

Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap VII.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIX. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIX. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIX. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap VI.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap IV.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap I.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap II.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap III.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap V.
Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap VI.

Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent II. vasárnap
Káldi György: Ádvent IV. vasárnap
Káldi György: Karácsony I.
Káldi György: Karácsony III.
Káldi György: Karácsony IV.
Káldi György: Karácsony V.
Káldi György: Szent István I.
Káldi György: Szent István II.
Káldi György: Szent István III.
Káldi György: Szent János I.
Káldi György: Szent János II.
Káldi György: Szent János III.
Káldi György: Aprószentek I.
Káldi György: Aprószentek II.
Káldi György: Aprószentek III.
Káldi György: Kiskarácsony I.
Káldi György: Kiskarácsony II.
Káldi György: Kiskarácsony III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III.
Káldi György: Vízkereszt II.
Káldi György: Vízkereszt II.
Káldi György: Vízkereszt III.
Káldi György: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Káldi György: Húsvét I.
Káldi György: Húsvét I.
Káldi György: Húsvét II.
Káldi György: Húsvét IV.
Káldi György: Húsvéthétfő II.

Káldi György: Húsvéthétfő III.
Káldi György: Húsvéthétfő III.
Káldi György: Húsvétkeedd II.
Káldi György: Húsvétkeedd III.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap II.
Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap III.
Káldi György: Pünkösöd I.
Káldi György: Pünkösöd I.
Káldi György: Pünkösöd II.
Káldi György: Pünkösödhétfő I.
Káldi György: Pünkösödhétfő II.
Káldi György: Pünkösödhétfő III.
Káldi György: Pünkösödhétfő III.
Káldi György: Pünkösödkedd I.
Káldi György: Pünkösödkedd II.
Káldi György: Pünkösödkedd II.
Káldi György: Szent György I.
Káldi György: Szent György II.
Káldi György: Szent György II.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása II.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
Káldi György: Szent Kereszt felmagasztalása II.

Giuseppe Mansi: Szent József III.
Giuseppe Mansi: Szent József V.
Giuseppe Mansi: Szent József VI.
Giuseppe Mansi: Szent József VII.
Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony II.
Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony IX.
Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XII.
Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XIII.
Giuseppe Mansi: Mindenszentek I.
Giuseppe Mansi: Mindenszentek II.
Giuseppe Mansi: Mindenszentek IV.
Giuseppe Mansi: Mindenszentek V.
Giuseppe Mansi: Mindenszentek VI.
Giuseppe Mansi: Szent András I.
Giuseppe Mansi: Szent András II.
Giuseppe Mansi: Szent András II.
Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása I.
Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása II.
Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása III.
Giuseppe Mansi: Szent Tamás II.
Giuseppe Mansi: Szent Tamás III.
Giuseppe Mansi: Szent Tamás V.
Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony I.
Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony II.
Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony III.
Giuseppe Mansi: Szent Mátyás I.
Giuseppe Mansi: Szent Mátyás II.
Giuseppe Mansi: Szent Mátyás VI.
Giuseppe Mansi: Keresztelő Szent János VIII.
Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna III.
Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna IV.
Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna V.
Giuseppe Mansi: Szent Jakab II.
Giuseppe Mansi: Szent Jakab IV.
Giuseppe Mansi: Szent Jakab V.
Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc V.

Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc VI.
Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc VII.
Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony VIII.
Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony IX.
Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony XII.
Giuseppe Mansi: Szent Bertalan I.
Giuseppe Mansi: Szent Bertalan IV.
Giuseppe Mansi: Szent Bertalan VI.
Giuseppe Mansi: Kisasszony VI.
Giuseppe Mansi: Kisasszony IX.
Giuseppe Mansi: Kisasszony XI.
Giuseppe Mansi: Szent Máté IV.
Giuseppe Mansi: Szent Máté VI.
Giuseppe Mansi: Szent Máté VIII.
Giuseppe Mansi: Szent Mihály I.
Giuseppe Mansi: Szent Mihály III.
Giuseppe Mansi: Szent Mihály V.
Giuseppe Mansi: Szent Simon és Júdás II.
Giuseppe Mansi: Szent Simon és Júdás III.
Giuseppe Mansi: Szent Simon és Júdás IV.
Giuseppe Mansi: Szent Márton I.
Giuseppe Mansi: Szent Márton IV.
Giuseppe Mansi: Szent Márton V.
Giuseppe Mansi: Szent Katalin I.
Giuseppe Mansi: Szent Katalin III.
Giuseppe Mansi: Szent Katalin V.

Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Pázmány Péter: Húsvét utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Krisztus mennybemenetele
Pázmány Péter: Krisztus mennybemenetele
Pázmány Péter: Pünkösöd
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni I. vasárnap
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Adalbert
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Szent Márton
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap I.
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.

Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni II. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni II. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni II. vasárnap

Pázmány Péter: *Kalauz* XI.

Pázmány Péter: *Kalauz* XIV.

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Antonio di Fiorenza)

A' keresztyeni életnek példaja (Giovanni Maffei)

A' keresztyeni életnek példaja (Giovanni Maffei)

A' keresztyeni életnek példaja (Giovanni Maffei)

A' keresztyeni életnek példaja (Giovanni Maffei)

A' keresztyeni életnek példaja (Giovanni Maffei)

A' kereszttyeni eletnek peldaja (Giovanni Maffei)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)
A' kereszttyeni eletnek peldaja (Pico Ranuccio)

Pietro Rota

Az olasz szerzők közül Pietro Rota lehetett a legnagyobb hatással Illyésre, amennyiben a legtöbb művét (többi, mint száz beszédet) tőle, *Giardino Fiorito Di Varii Concetti Scritturali, E Morali* című kötetéből⁶⁸ merítette a magyar hitszónok – sőt, utolsó gyűjteménye kizárólag az olasz koncionátor munkásságán alapul. Az átvételek során a magyar hitszónok időnként megváltoztatta ugyan az egyes forrászövegek sorrendjét, de alapvetően hűséges maradt forrásaihoz. Jó példa erre a húsvét utáni második vasárnapi második prédikációja, mely hasonló alkalomra íródott:

Illyés András	Pietro Rota
„Az Apostoli Cselekedetekben erőssítettik, hogy olly nagy volt a’ Christus Vicariusának Sz. Peternek hatalma a’ csudatételekben, hogy a’ betegeket utszákra kitennék, <i>ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.</i> Hogy eljövén Péter, akár csak az árnyéka árnyékozná azoknak valamelyikét, és megszabadíttatnának az ő betegségekből. A’ Péter árnyéka azért meggyogyította vala, tehát jelen kellett lenni, mivel a’ jelenvalo test önti ki az árnyékot, és nem a távulvalo. Péter azért a’ Prélátusoknak oktatására jelenlétén gyógyít vala.”⁶⁹	„Del Vicario dello dello stesso Signore Pietro Santo si dice ne gl’atti Apostolici, che cosi marauigliosa era la potestà sua nel sar miracoli, che poneuano gl’in nelle piazze, acciò di là passando egli, & ingombrandoli con la sola sua ombra li risanasse: <i>Vt veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.</i> Sanaua dunque l’ombra di Pietro & oue il corpo si troua presente diffonde la sua ombra, & apporta la sanità, ma non già se li troua distante, e lontano. Hor Pietro dunque essendo Prelato della Chiesa con la sua ombra dona la sanità per dimostrare, che all’ hora solamente quando si troua presente alle sue pecore, e popolo, vale per giourali, & apportarli le salute, e non mai trouandosi absente.”⁷⁰

⁶⁸ ROTA, 1661.

⁶⁹ ILLYÉS, 1696-A, 502–503.

⁷⁰ ROTA, 1661, 38.

Giuseppe Mansi

A második leggyakrabban előforduló Illyés-forrás Giuseppe Mansi *Prontuario sacro* című többkötetes gyűjteménye volt. Jó példa erre a Szent Katalin ünnepére szóló prédikációkból való, következő idézetpár is:

Illyés András	Giuseppe Mansi
„A’ csipkebokron, melyet látott Moyses meg nem égni, a’ te dicsiretes megtartatott szüzségedet értettük, Isten Anyja. Azonképpen példázta ez a’ csipkebokor a’ Sz. Katalin szüzségét is, mely magához ragadta az Isten Fiát: mert ha Mária, <i>Virginitate placuit</i> . Szüzséggel tetczett; honnét AnnYává választotta ötet. Katalin is, <i>Virginitate placuit</i> . Szüzséggel tetczett; honnét Jegyesévé választotta ötet.” ⁷¹	„Figurò partimente questo spinaio la virginità di questa Santa, la quale rapì a se il Figliuol di Dio: poiche se Maria virginitate placuit; onde l’ellesse per madre; Caterina ancora virginitate placuit, onde l’ellesse per sua sposa.” ⁷²

A Mansi-beszéd forrás voltát azért is érdemes hangsúlyozni ebben a beszédben, mivel e szöveg kapcsán Szilágyi Anna-Rózsika több elemzést is publikált,⁷³ melyekben az Illyés-prédikációkban előforduló szentéletrajzok szerepét hangsúlyozta. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a szentéletrajzok és a forrásművek közötti közvetítői szerepet Illyés esetében többnyire az olasz nyelvből fordított prédikációk jelentették.

A mellékelt táblázat jól szemlélteti a vázolt szövegösszefüggéseket:

---

⁷¹ ILLYÉS, 1692-A, 629. Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷² MANSI, 1659, 274–275.

⁷³ SZILÁGYI, 2011; SZILÁGYI, 2014. Összefoglalóan: SZILÁGYI, 2015-B.

„A keresztyéni életnek példája (1682)	„Megrövidített Ige (1692)	Giuseppe Mansi
»Egyiptusi Alexándria Városában, Királyi nemből lévő Szüz Sz. Katalin, kedves, kellemetes, okos, és bölcs elméjü volt, és testében igen ékes termetü. (...) Mínekutánna pedig Keresztyénné lön, ismég megjelenék néki az Isten Fia, olyan modon, mint azelőt, és semmi jelt nem mutata, mintha báanna, hogy ötet nézné; söt az ö Szentséges Anyja-elöt, sok Angyalok, és Mennyei Szentek-elöt, Jegyesivé tévé ötet, és mint igaz Jegyesének gyűrüt adánakéki.« V/49–50.⁷⁴	»A' csipkebokron, mellyet látott Mojses meg nem égni, a' te dicsiretes megtartatott szüzességét értettük, Isten Anyja. Azonképpen példázta ez a' csipkebokor a' Sz. Katalin szüzességét is, mely magához ragadta az Isten Fiát: mert ha Mária, <i>Virginitate placuit</i>. Szüzességgel tetczett; honnét Anyyává választotta ötet. Katalin is, <i>Virginitate placuit</i>. Szüzességgel tetczett; honnét Jegyesévé választotta ötet.« II/629.⁷⁵	„Figurò partimente questo spinaio la virginità di questa Santa, la quale rapì a se il Figliuol di Dio: poiche se Maria virginitate placuit; onde l'esse per madre; Caterina ancora virginitate placuit, onde l'esse per sua sposa.⁷⁶

⁷⁴ ILLYÉS, Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷⁵ ILLYÉS, 1692-A, 629. Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷⁶ MANSI, 1659, 274–275.

Amint az egybevetések is mutatják, a szentek életében ábrázolt történet tartalmi hasonlóságot mutat az Illyés-prédikáció szövegével, míg az olasz szemelvényvel szorosabb a szövegösszefüggés.

Az átvételeket rögzítő táblázatból az is kiderül, hogy Illyés több esetben is módosított a forrásként használt beszédek sorrendjén – ilyen módon is tudatos szerkesztői munkáról téve tanúságot:

Szent Katalin I.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin I.
Szent Katalin II.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin III.
Szent Katalin III.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin V.

Káldi György

Illyés András prédikációgyűjteményeinek általános bevezetőiben több ízben is forrásai között említette Káldi Györgyöt, akitől szintén kölcsönzött beszédeiben. Többek között Szent György napjára írt prédikációi is a jezsuita hitszónok szövegein alapulnak – jól példázza ezt a következő szövegrész:

Illyés András	Káldi György
„Meváltó Kristus Urunk a’ mái Evangeliomban magát szőlőtőnek nevezi; a’ Tanítványit pedig szőlőveszszőknek: jelentvén hogy ugy különbözött ő az Apostoloktól, mint a’ szőlőtő a’ veszszöktől. Mivelhogy ő tőle vötték a’ malasztot és ő nála nélkül semmit nem cselekedhettenek. Ezokáért nevezett minket a’ Kristus szőlőveszszőknek, tudniillik, hogy mi ugy szükölködünk az ő malasztya nélkül, mint a’ szőlőveszsző a’ tövének nedvessége nélkül: mellyet	„Ezekből könnyen meg-érthettyük, mi-okért nevezett minket a’ Kristus Szőlő-veszszőknek; tudni illik, hogy mi úgy szükölködünk az ő Malasztya-nélkül, mint a’ Szőlő-veszsző a’ Tővének nedvessége-nélkül, mellyet meg-gondolván, az Alázatosságban mindenkor meg-maradhatunk.”⁷⁸

⁷⁸ KÁLDI, 1631-B, 458.

meggondolván, az alázatosságban mindenkor megmaradhatunk.” ⁷⁷	

Káldinak az adott ünnepre három beszéde is rendelkezésre áll, ezek közül Ilyés kettőt használt fel, a következő rendszer szerint:

Szent György I.	Káldi György: Szent György II.
Szent György II.	Káldi György: Szent György II.
Szent György III.	Káldi György: Szent György I.

Azaz a témához kapcsolódó beszédek közül a harmadikat nem használta fel Ilyés, a második beszédet két ízben is – ráadásul a kompilált szövegek sorrendjén is változtatott. Eljárása tudatos szerkesztői munkát feltételez.

Pázmány Péter

Pázmány Péter művei is Ilyés jelentős, szó szerinti forrásainak tekinthetők. Példa erre a Szent Adalbert napjára írt prédikáció:

Pázmány Péter	Ilyés András
„Harmadszor: a’ Püspökök böcsületes méltóságát, és kötelességek félelmes állapottyát, akarván ismértetni <i>Sz. Pál</i> , azt mondotta; hogy, A’ Szent Lélek azért rendelt Püspököket, hogy, <i>Regant Ecclesiam</i> , a’ Christus vérevel meg-váltot Lelkeket birodalmokkal igazgassák és vezessék. A’ Püspöki hivatal méltóságát és tisztit ismértetni akarván a’ Szent Atyák, sok felséges nevezetekkel éke-	„Harmadszor: a’ Püspökök böcsületes méltóságát, és kötelességek félelmes állapottyát akarván ismértetni <i>Sz. Pál</i> , azt mondotta hogy, a’ <i>Sz. Lélek</i> azért rendelt Püspököket, hogy az Anyaszentegyházat igazgassák . <i>Attendite vobis, et universo gregi, inquo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivi sanguine suo.</i> Vigyázzatok magatokra, és az egész Nyájra, mellyen titeket a’ <i>Sz. Lélek</i>

⁷⁷ ILYÉS, 1692-A, 169.

sítették a' Püspököket. Szent <i>Paulinus</i>, Világosító fényes Lámpásnak nevezte Sz. <i>Agoston</i> Püspököt: <i>O Sal terrae, quo praecordia nostra, ne possint saeculi vanescere errore condiuntur! O Lucerna supra candelabrum Ecclesiae posita, quae densas Haereticorum caligines discutis!</i>⁷⁹	Püspökké tött, az Isten Anya-szentegyházát vezérteni, melyet maga vérével keresett. A' Püspöki hivatal méltóságát ismértetni akarván a' Szent Atyák, sok felséges nevezetekkel ékesítették a' Püspököket. Sz. <i>Paulinus</i>, Világosító fényes lámpásnak nevezte Sz. <i>Agoston</i> Püspököt. <i>O Sal terrae, quo praecordia nostra, ne possint saeculi vanescere errore condiuntur! O Lucerna supra candelabrum Ecclesiae posita, quae densas Haereticorum caligines discutis!</i>⁸⁰

A Pázmány-kötetek tartalmi és tipográfiai tagolása jelentős mértékben segíthette az átalakítást: Illyés Andrásnak nem volt nehéz dolga e tekintetben, hiszen a nagy jezsuita előd felosztását is követte, amikor szó szerint átvett szövegét ugyanúgy szerkesztette, mint Pázmány. Fontos megemlíteni, hogy Illyés a felosztásokkal jelentős mértékben egyszerűsítette a forrásműveket. A reménybeli olvasónak vagy hallgatónak ugyanis az újonnan kialakított beszédek esetében nem kellett feltétlenül többlépcsős, többszintű ok-okozati összefüggéseket észben tartani a prédikáció hallgatása során, bőven elég volt egy beszédben egy tanulságot memorizálnia.

---

⁷⁹ PÁZMÁNY, 1636, 1161–1162.

⁸⁰ PÁZMÁNY, 1636, 1161–1162.

Thomas Stapleton

Az olasz szerzők munkái mellett az Illyés-kötetek fontos forrásai közé tartoznak Thomas Stapleton prédikációi is. E művek sajátos módon fordulnak elő az Illyés-életműben. Csupán egyetlen kötetben szerepelnek, és ott is többé-kevésbé összefüggő szívetet alkotnak:

Hetvenedvasárnap I.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
Hetvenedvasárnap II.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
Hetvenedvasárnap III.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
Hatvanadvasárnap I.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
Hatvanadvasárnap II.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
Hatvanadvasárnap III.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
Ötvenedvasárnap I.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
Ötvenedvasárnap II.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
Ötvenedvasárnap III.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
Böjt I. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap
Böjt I. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap
Böjt I. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap
Böjt II. vasárnap I.	
Böjt II. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt II. vasárnap
Böjt II. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt II. vasárnap
Böjt III. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
Böjt III. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
Böjt III. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
Böjt IV. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt IV. vasárnap
Böjt IV. vasárnap II.	
Böjt IV. vasárnap III.	
Böjt V. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Nagypéntek
Böjt V. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Nagypéntek

Böjt V. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Nagypéntek
Virágvasárnap I.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap
Virágvasárnap II.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap
Virágvasárnap III.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap

Nem tudható pontosan, hol és milyen kiadásban juthatott hozzá Illyés Stapleton a korszakban igen népszerű műveihez,⁸¹ de számos szövegrész igazolja Illyés pontos fordítását, így a következő, 1593-as, latin nyelvű antverpeni kiadásból származó idézet is:

Illyés András	Thomas Stapleton
„Istennek nagy irgalmasságát, gondviselését, kegyességét az emberek idvösségének keresése körül; nekünk illendő háládással kel meggondolnunk. Mert az Isten kimenése nem egyéb, hanem hini, és új gyümölcsöt cselekedni a' teremtett állatban. Hallyátok Sz. Ágostont: Hoc est exire Patremfamilias, innotescere: quoniamqui in domo est, in abdito est, non videtur ab eis, qui foris sunt. Cum autem exit de domo, videtur ab eis, qui foris sunt. Christus quando non intellegitur, et non agnoscitur, in deserto est, quando autem agnoscitur, exit conducere.” ⁸²	„Locus moralis de summa Dei misericordia, providentia, benignitate circa hominum salutem procurandam, a nobis humiliter, & cum debita gratiarum actione consideranda. Exire enim Dei, est vocare, & operari novum effectum in creatura. Hoc est (ait Augustinus) exire patremfamilias, innotescere: quoniamqui in domo est, in abdito est, non videtur ab eis, qui foris sunt. Cum autem exiit de domo, videtur ab eis, qui foris sunt. Christus quando non intellegitur, et non agnoscitur, in deserto est, quando autem agnoscitur, exit conducere.” ⁸³

Illyés András – és a szentéletrajz-szerzők

⁸¹ Vö. SZELESTEI N., 2019, 60.

⁸² ILLYÉS, 1696-A, 267.

⁸³ STAPLETON, 1593, 299.

Illyés András Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, kéziratos excerptum-gyűjteményére⁸⁴ már a korábbiakban is felfigyelt a tudományos közvélemény – újabban Szilágyi Anna-Rózsika és Szelestei N. László munkái révén.⁸⁵ A nevezett kézirat Illyés olasz nyelvű írásait tartalmazza, amelyet a későbbi hitszónok 1667-ben kezdett meg és 1668. január 21-én fejezett be római tanulmányai során. (Az anyag számos érdekességet rejt magában: mivel a szerző több esetben is feljegyezte az egyes szövegek bemásolásának idejét, viszonylag pontos képpünk lehet arról, hogy mikor keletkeztek. Annál is inkább, mivel a szerző gyűjteményes kötetei több évtizeddel később jelentek meg. A bejegyzések között van egy különösen érdekes szövegrész is, amiben Illyés lelkesülten közli, hogy 1668 januárjában – többekkel együtt – fogadta őt IX. Kelemen pápa.⁸⁶)

Ezek a személyes jellegű jegyzések arra engednek következtetni, hogy feljegyzésük idején még nem feltétlenül foglalkoztatta Illyést a későbbi kiadás lehetősége – ugyanakkor az sem ismeretes, hogy pontosan milyen céllal gyűjtötte össze Illyés ezt az anyagot (későbbi „felhasználásra” szánta-e, vagy tanulmányait segítette). Ugyanakkor figyelemre méltó a kézirat tartalomjegyzéke, amelyet nyilván Illyés állított össze (hiszen jegyzéseinek tanúsága szerint különböző forrásokból dolgozott) és számozott meg. Ennek érdekessége, hogy a kora újkorban szélesebb körben is elterjedt gyakorlatnak megfelelő,⁸⁷ azaz nem az egyházi év rendjét követi, hanem tematikus jellegű: Illyés külön egységben szerepeltette például a vértanúkhöz, illetve a confessorokhoz tartozó anyagokat. A kézirat tehát azt igazolja, hogy a kötetszerkesztés és annak gyakorlati kérdései már pályája kezdetén foglalkoztatta Illyést. A szerző későbbiekben ugyanis szintén érzékelhető ilyen irányú érdeklődés: harmadik ünnepi beszédgyűjteményének egy része ugyanis egy korábbi kötetében szereplő beszédek tematizált változata. Ez az eljárás mindenképpen egyfajta szerkesztői tudatosságra utal.

A kéziratban szereplő beszédek és szentéletrajzok szerzőségét is több ízben jelölte meg Illyés András. Legtöbbször Giovanni Maffei jelöli meg szerzőként, de megemlíttette Pico Ranuccio, illetve Antonio di Fiorenza nevét is. Ez a három név azért is érdekes, mert Szent István, Szent László, illetve Szent Erzsébet kéziratban szereplő életrajzához kapcsolódóan ezek a nevek szerepelnek forrásként. Ugyanakkor ezek a jegyzések nem minden esetben mérvadóak – így például a

---

⁸⁴ Az anyagra Szelestei N. László hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.

⁸⁵ SZILÁGYI, 2015-B, 39; SZELESTEI N., 2016, 9.

⁸⁶ OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68, 166^v.

⁸⁷ SZILÁGYI, 2015-B, 39.

Szent Katalinról szóló szöveg elején a nyomtatásban „Metafrástes Simeon és további Authorok” – a szöveg azonban Alfonso de Villegas *Flos sanctorum* című gyűjteményéből származik – a Metaphrastes-hivatkozásokkal együtt.⁸⁸

Az Illyés-kéziratra vonatkozóan leszögezhető, hogy az ebben fellelhető szövegek nagyobb része a későbbiekben nyomtatásban is megjelent, a szövegek elsősorban a szerző (kompilátor) legendagyűjteményét, az 1682 és 1683 között három kötetben megjelentetett *A keresztényi életnek példáját* gazdagították a későbbiekben. Ismeretes olyan szövegrész is, amely későbbiekben Illyés prédikációiba is bekerült.

Antonio di Fiorenza

Az Illyés-jegyzetben szereplő szövegek útját érdemes részletesen nyomon követni már csak azért is, mert igen összetett szövegalkotói eljárást figyelhetünk meg bennük. A Szent Erzsébetről szóló prédikáció szentéletrajz-anyagának eredetije (olasz nyelven) az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratban szerepel, majd ennek magyar fordítása bekerült az Illyés-féle legendagyűjteménybe. Ennek egy részét Illyés belekompileálta a Szent Erzsébet ünnepére szánt prédikációjába, majd ezt a beszédet más, *Az özvegyek tüköre* címen utolsó, tematikus beszédgyűjteményébe integrálta. Mivel a kéziratban lévő anyagot Illyés forráshivatkozással látta el, joggal gondolhatnánk, hogy a beszéd egyedüli forrása Antonio di Fiorenza. Holott az olasz források mellett jelentős részben Káldi-szövegeket tartalmaz: a karácsony utáni vasárnapra vonatkozó – a keresztény özvegyasszonyokról szóló szövegrészt, amint az alábbi példa is igazolja:

Káldi György	Illyés András
„Nem ok-nélkül nevezhetjük a’ Sz. Irást bövséges Tár-háznak: Mert, mi-képpen hogy a’ jó tárházban minden szükséges dolgot fel-találunk, úgy-mint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyéb-féle eszközt; és akár-minémü állapatu ember mennyen-is belé, talál magának hasznos dolgot benne:	„Nem oknélkül nevezhetjük a’ Sz. Irást bőséges tárháznak. Mert miképpen hogy a’ jó tárházban minden szükséges dolgot fel-találunk, ugymint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyébféle eszközt: és akárminémü állapotu ember mennyen is belé, talál magának hasznos dolgot benne.

⁸⁸ SZILÁGYI, 2015-B, 39.

azon-képpen a' Sz. Irásban, minden-némü lelki dolgokat fel-találunk, mellyekkel szükségünket bövségessen bé-érjük; és ninch olly állapotu ember, a' ki hivatalyához-illendő tanuságokat, és példákat abban ne talállyon.”⁸⁹	Azon-képpen a' Sz. Irásban minden-némü lelki dolgokat feltalálunk mellyekkel szükségünket bö-ségesen béérjük: és nincs oly állapotu ember, a' ki hivatalyához illendő tanuságokat, és példákat abban ne talállyon.”⁹⁰

Ennek kiegészítésére szolgálnak az életrajzra vonatkozó részek (többnyire a beszéd végén), amelyek Illyés András szentéletrajzában szerepelnek – Fiorenza nyomán:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
„Sz. Ersébet Második Andrásnak Magyar-ország Királyának leánya, kis-korától fogva mindenkor hajlando volt az Isteni szolgálatra. Mikor a' Templomba ment, még nem lévén nagyobb ött eszten-dösnél, magát az imádságban foglalta, és addig meg-maradot az imádságban, hogy nehezen vitethetnék el onnan. Az Attya Palotájában egy Kápolna lévén, minden nap gyakran kereset alkolmatosságot oda menni, és mindenkor térden álva imád-kozott.”⁹¹	„Sz. Ersébet Második András Magyarország Királyának leánya, kis korától fogva mindenkor hajlando volt az Isteni szolgálatra. Mikor a' Templomba ment, még nem lévén nagyobb öt eszten-dösnél, magát az imádságban foglalta, és oly örömetst maradott az imádságban, hogy nehezen vitethetnék el onnan. Az Attya palotájában egy kápolna lévén, minden nap gyakran keresett alkolmatosságot oda menni, és mindenkor térden álva imád-kozott.”⁹²

⁸⁹ KÁLDI, 1631-A, 103.

⁹⁰ ILLYÉS, 1692-A, 599.

⁹¹ ILLYÉS, 1682, 13.

⁹² ILLYÉS, 1692-A, 604.

Pietro Ranuccio

Az Illyés-féle Szent László-prédikáció esetében a lovagkirályra vonatkozó életrajzi adatok Pietro Ranucciótól származnak.⁹³ A fő forrásként használt Pázmány-prédikációt Illyés három részre osztotta és a szükséges szöveghelyeken Szent László nevével, illetve az egykori uralkodó életére vonatkozó adatokkal cserélte ki az eredetileg Szent Mártonra alkalmazott megfogalmazást. Így lett egy Márton-beszédből – három László-prédikáció. Ez nyilvánvalóan azért is volt lehetséges, mivel a Pázmány-beszéd nem sok Szent Mártonra vonatkozó konkrétumot tartalmazott. A névcserét nem csak Márton és László vonatkozásában alkalmazta Illyés: az adott erkölcsi tanuláshoz, amely szerint az ellenséggel irgalmasan kell bánni, nem a Pázmány által írt, Nagy Konstantinról szóló, hanem egy Szent László életéből vett exemplumot kapcsolt:

Pázmány Péter	Illyés András
„Bezzeg értette ezt amaz Isten-felő <i>Constantinus</i> : kirül azt írja <i>Eusebius</i> ; hogy, látván Vitézinek fel-gerjedet indulattját, kik egy lábíg le akarták vágni az Ellenséget, meg-kiáltatta, hogy Aranyat ád, valaki elevent viszen. Így az ellenség életét, kincsen meg-váltotta.” ⁹⁴	„Jol értette ezt Sz. László Király, ki még a’ pogány ellenséget is mikor meggyőzte, levágattatni meg nem engedte, hanem a’ Keresztyén Tudományra taníttatván megkereszteltette.” ⁹⁵

A prédikációkészítés következő fázisában Illyés a Pázmánytól kölcsönzött, „lászlósított” beszédet a szöveg végén kiegészítette a szent életrajzával. Utóbbi szöveget saját, korábbi munkájából merítette, amely szintén olasz forrásból táplálkozott. Példa erre a következő szövegrész is:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
„Bizonyára illy nagy Királyi, és igen ritka jóságos cselekedetek között, mellyekben magát gyakorlotta,	„Egyéb igen ritka jóságos cselekedetek között, mellyekben Sz. László magát gyakorlotta,

⁹³ Vö. SZILÁGYI, 2015-B, 46.

⁹⁴ PÁZMÁNY, 1636, 1155.

⁹⁵ ILLYÉS, 1692-A, 76.

kettő volt, mellyek kivált-képpen fel-ékesítették ötet; és az Isten színe-előtt oly kedvessé, és szerelmetessé tötték. Első az ő csudálatos buzgó áitatotossága az Istenhez: és mivel az áitatosság semmi nem egyéb, hanem az akaratnak serénysége, és hajlandósága minden jó dolgokra, mellyek az isteni szolgálathoz tartozandók: melly jóakarat leg-főképpen származik az imádságoknak, és mennyei dolgokról való elmélkedéseknek gyakorlásából; innét vagyon, hogy ő oly igen szorgalmatos volt, és oly előmenetelt tött volt az imádságban; és belső erejét, és érzékenységét oly rendesen tartotta, és igazgatta, hogy semmi foglalatossági hadakozásnak idején, vagy pedig békeséges időben való Ország dolgai, az Isteni dolgoknak elmélkedésétől ötöt meg nem tartóztathatták: sőt inkább azokban nagyobb okokat szokott vala találni az imádságra, és az Istenhez való folyamodásra: úgy annyira, hogy minden helyeken minden időkben és minden alkalmatosságokban, igen jól tudta magát az Isten akarattya, és törvénye-szerént viselni és alkalmaztatni.⁹⁶

főképpen kettő volt, mellyek kiváltképpen felékesítették ötöt; és az Isten színe-előtt oly kedvessé, és szerelmetessé tötték. Első, az ő csudálatos buzgó áitatotossága Istenhez: és mivel az áitatosság semmi nem egyéb, hanem az akaratnak serénysége, és hajlandósága minden jó dolgokra, mellyek az isteni szolgálathoz tartozandók: mely főképpen az imádságoknak, és Mennyei dolgokról való elmélkedéseknek gyakorlásából származik. Oly igen szorgalmatos volt, és oly nagy előmenetelt tött volt az imádságban; és belső indulatit és ereit oly rendesen tartotta, és igazgatta, hogy semmi foglalatossági hadakozásnak idején; vagy békeséges időben Ország dolgai, az Isteni dolgoknak elmélkedésétől meg nem tartóztathatták ötöt: úgy annyira hogy minden helyeken, minden időkben és minden alkalmatosságokban, igen jól tudta magát az Isten akarattya, és törvénye-szerént viselni, és alkalmaztatni.⁹⁷

⁹⁶ ILLYÉS, 1682, 379.

⁹⁷ ILLYÉS, 1692-A, 262–263.

A kézirat vonatkozó anyagai és jegyzetei nélkül a jelenkori kutató aligha feltételezne olasz nyelvű forrást magyar szentek életrajzi adatait illetően.

Giovanni Maffei

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Illyés-kéziratban szereplő Szent István király-életrajz magyar fordítása az Illyés-féle legenda- és prédikációgyűjteményekbe egyaránt bekerült. A szöveg Giovanni Maffei munkáján alapul – és ennek magyar fordítása ismerhető a *Keresztényi életnek példájában* is, amint ezt az alábbi rész is igazolja:

Illyés András kézirata	Illyés András, 1682
„Tra le piu barbare genti, che per giusto giudizio divino alla distruzione della romana grandezza in diversi tempi concorse, furono (come è cosa nota) gli Unni, i quali dalle intime parti della Scitia, o vogliam dire Tataria, piu di una volta partiti, entrarono finalmente nella Pannonia, e cacciatone il Longobardo, Ungheri (non si sa certo per qual cagione) con vocabolo nuovo si nominarono.” ⁹⁸	„A’ Pogány nemzetek közül, kik Istennek igaz itélete-szerént, a’ Római Birodalomnak megrontására, bizonyos idökben feltámadtak, vóltak a’ Hun-nusok; kik Scithiának belső részeiböl, két vagy három uttal-is kijöven, végtére bé-jövének Pannoniába, és onnét a’ Longobárdusokat ki-vernén, magokat Magyaroknak, Pannoniát pedig Magyar-Országnak nevezték.” ⁹⁹

Az idézett szöveg ugyan nem szerepel Illyés Szent Istvánról szóló prédikációjában, **de a szöveg más része** – kisebb változtatásokkal – fellelhető benne:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
„Első Kronika Könyvnek 22. részében meg vagyon irva I. Par. 22. v. 8. et. 20. hogy Dávid házat akarván építeni az Ur Istennek, lön az Ur beszéde ö-hozzá,	„Irva vagyon Első Kronika Könyvnek huszonkettődik Ré-szében, hogy Dávid Házat akarván építeni az Úr Istennek, lön az Úr beszéde ö hozzá, mondván: Sok

⁹⁸ OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68, 113^v. (Illyés András lapszámozása: 124.)

⁹⁹ ILLYÉS, 1682, 764.

mondván: Sok vért ontottál-ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetsz házat az én nevemnek annyi vért ontván én-elöttem: a' fiu ki néked születik, igen csendes férfiul léssen. Ő épitt házat az én nevemnek, és ő nékem fiam léssen és én néki Attya lésszek: és meg-erösitem az ő Országának királyi székét. Ilyen módon lön válaszsza az Istentől Géyza Herczegnek-is, ki házat akarván építeni az Úr Istennek, az az: egész Magyar Országot meg akarvántériteni az igaz hitre, az Isten Angyala meg jelenék néki álmában, mondván: Isten áldgyon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatsz, véghez nem veheted; mert a' kezeid bé-vannak az emberek vérével mocskolva: de léssen néked egy fiad, ki Isten akarattya által, mind azokat véghez viszi, mellyeket te most véghez vinni igyekeztél. Az pedig Király léssen, és azok közül való, kiket az Isten elsöbben e' világi koronával, annak-utánna örök életnek koronájával megkoronáztat.”¹⁰⁰

vért ontottál ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetsz Házat az én nevemnek, annyi vért ontván én elöttem: a' fiu, ki néked születik, igen csendes férfiul éssen. Eö épít Házat az én nevemnek, és ő nékem fiam léssen, és én néki Attya lésszek: és megerössitem az ő Országának Királyiszékét. Azonképpen Geysa Herczeg Házat akarván építeni az Úr Istennek, az az, egész Magyarországot meg akarván tériteni az igaz Hitre, az Isten Angyala megjelenék néki álmában, mondván: Isten áldgyon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatcz, végbe nem viheted; mert sok embernek vérét ontottad. De léssen néked egy fiad, a' ki Isten segítségével mind azokat végbeviszi, mellyeket te vég-hezvinni igyekeztél. Az pedig Király léssen; és azok közülvaló, kiket Isten elsöbben e' világi koronával, azután örök életnek dicsőséges koronájával megkoronáztat.”¹⁰¹

A fenti példák azt igazolják, hogy noha a szó mai értelmében Illyés kevésbé számít önálló szerzőnek, hiszen különböző műveinek szövegét jelentős részben

¹⁰⁰ ILLYÉS, 1682, 765.

¹⁰¹ ILLYÉS, 1692-A, 416.

fordította és/vagy kompilálta, ugyanakkor számos műve határozott és invenció-
zus szerkesztői elgondolást tükröz.

A kompiláció sajátosságai

Nagy terjedelmű szövegátvételek

Illyés András kiadványait a szerző írásművészete tekintetében is gondos szerkesztői munkának kell tekintenünk. Annak ellenére ugyanis, hogy a kötetek anyagát jelentős mértékben kompilálta – ezt ő maga sem tagadta¹⁰² –, az átvételek tekintetében számos rendezőelvet érvényesített. Első pütkösi beszéde például megegyezik Káldi György első pütkösi beszédének harmadik részével, a második Káldi hasonló alkalomra írt műve második beszédének első és harmadik részével. Harmadik beszédét Pázmánytól kompilálta, a negyediket pedig Káldi első beszédének első részéből állította össze.¹⁰³ Az új szövegek kialakítását minden bizonynyal két lépésben oldotta meg: a forrásként használt Pázmány-prédikációt részekre osztotta és három különböző beszéddé kerekítette. A Szent Imre-szövegek esetében például Pázmány egy általánosan alkalmazható, de tempore – a fiak neveléséről szóló – beszédét alkalmazta Illyés a nevezett ünnepre, mivel – Lukácsy Sándor szellemes megfogalmazása szerint – „fiú volt és nevelésben részesült ő is”.¹⁰⁴ Megjegyzendő azonban, hogy Szent Imre mint az ifjúság védőszentje és az első szent király fia rendszerint a fiatalok példaképeként élt a köztudatban. Az alkalmazás önkényességét tehát az egyházi hagyományok is árnyalhatták.

Illyés szövegalkotását mindenképpen segíthették a korabeli oktatási intézményekben általánosan elsajátított retorikai ismeretek,¹⁰⁵ melyek hatására a forrás-szöveg alkotója egy jól körülírható rendszer szerint építette fel a beszéd egészét, amelynek következtében a prédikációt akár részenként is adaptálhatta a kompilá-

---

¹⁰² „En semmi uyságot nem koholtam, hanem a’ Szent Írásbol, és régi nevezetes Authorok könyveiből, a’ miket szükségesbnek itelem szorgalmatosson felkerestem, öszveszedegtettem, és szerkesztettem.”(ILLYÉS, 1691,)(^v)

¹⁰³ Részletes elemzés: MACZÁK, 2010-A.

¹⁰⁴ LUKÁCSY, 1995, 668.

¹⁰⁵ Vö. SZELESTEIN, 2003.

tor, aki szintén rendelkezhetett a szükséges ismeretekkel. A munkát minden bizonnyal könnyítette a korabeli kiadványok tipográfiai elrendezése is: a jól elkülönült és különféle betűtípusokkal kiemelt részek könnyen átláthatóvá tették a kötet lapjainak tartalmát és a szöveg egészét. Illyés András invenciójáról magyar nyelvű prédikációskötetei alapján összességében elmondható, hogy bár a hitszónok tartalmi és formai tekintetben messzemenően alkalmazkodott korának szokásaihoz, illetve a szövegek megfogalmazását tekintve is jelentős mértékben támaszkodott kortársai műveire, mégis önálló invenció, sőt olykor újító igény is jellemezte irodalmi-szerkesztői munkásságát.

Igazolható, hogy Illyés életműve nemcsak abban az értelemben tekintető lefedtetnek, hogy a legtöbb beszédében fellelhetők átvételek, hanem abból a szempontból is, hogy egyes estekben nagy mennyiségű szöveget vett át, sokszor alig módosítva az alapszöveg szerkezetén. Eljárása nagyban emlékeztet az általa is használt előd, Káldi György Georg Scherer-adaptációjára:

Georg Scherer	Káldi György
„Die Knaben auff der Gassen haben zu Winterszeiten ihr kurzweil dass sie auss dem Schnee und Eysen grosse Ballen machen und grosse Saulen oder Pfeiler aufrichten wie langbestehet aber diese ihre Arbeit? So bald die Sonn ein wenig warm Schneiet so werden alle Sauler und Pfeiler zu zu eytel Wasser.”¹⁰⁶	„A’ Tévelygők gyülekezete pedig, hasonló a’ két Oszlophoz, mellyeken állott a’ Filistaeusok háza: mellyeket Sámson erőssen meg-rándítván, leszakadott a’ ház, és mind oda rontotta a’ kik azon vóltak. Sőt hasonlónak mondhattuk az Oszlopokhoz is, mellyeket a’ gyermekek nagy munkával egybe raggatnak hóból, és csak egy lábbal-is le-onthatni, [!] sőt csak a verőfényis el-olvaszthattya, és sárrá lészen.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ SCHERER, 1609, 174.

¹⁰⁷ KÁLDI, 1631-A, 205.

Fordítások

Bizonyosak lehetünk benne, hogy Illyés Rota és Mansi műveinek felhasználása során olasz eredetiből dolgozott és nem használta az eredeti művek akkoriban már megjelent latin fordítását sem. Ezt bizonyítja, hogy amikor ünnepi beszédek gyűjteményeit 1692 és 1693 között latin nyelven kiadta, vélhetően maga ültette át a szövegeket, amelyek tükörfordításai a magyar nyelvű Illyés beszédeknek, de nem egyeznek meg a már korábban meglévő latin változatokkal – amint ezt a következő példa is igazolja:

Giuseppe Mansi	Giuseppe Mansi	Illyés András	Illyés András
„Qvel Dio, che veste d'erbe, e di fiori la terra, ricama il Cielo di stelle, e colassù nell'Empireo, benche coperto di questa nostra spoglia, <i>est amictus lumine sicut vestimento.</i> lo miriamo nondimeno oggi cinto d'ogn'intorno da quelle schiere della corte celestiale colla metà in dosso d'vna veste, o mantello farne pomposa mostra, ed ostentazione gloriosa in cospetto di tutto in Paradiso; <i>Martinus adhuc catechumenus hac</i>	„Idem ille Deus qui terram gramine, herbis et floribus vestit, coelorum exornat stellis qui in suprema coelorum sede, licet nostra non sit mortalitate indutus, attamen insuper <i>est amictus lumine sicut vestimento;</i> Idem inquam Deus hodie ingenti Angelorum exercitu circumquaque obsitus, in conspectu totius Paradisi medietate palii seu chlamydis cujusdam militaris indutus, eundem gloriose ostentat, dicens: <i>Martinus adhuc</i>	„Deus, qui terram herbis, ac floribus vestit, Coelum rutilantibus stellis ornat, quamvis humanum induit corpus: <i>Amictus lumine sicut vestimento.</i> „Verum tamen Coelestibus exercitibus circumseptus dimidiam partem chlamydis Sancti Martini in se accepit, et gloriando dixit: <i>Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.</i>”¹¹⁰	„Az Isten, ki a' földet füvekkel, és virágokkal ruházza: az Eget ragyogó csillagokkal ékesíti, noha emberi testbe öltözött: <i>Amictus lumine sicut vestimento.</i> Megkönyékeztetett világossággal mint öltözettel. Mindazáltal a' Mennyei seregektől környülvétetvén, a' Márton mentéjének féldarabját magára vötte, és dicsekedvén mondotta: <i>Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.</i> Márton még katekumenus lévén ezzel a' ruhával befedezett engem. Villanovai Sz. Tamás ama titulussal tiszteli Sz. Mártont: Pelagus maximum virtutum omnium. Minden jószágos cselekedeteknek igen nagy tengere. Még is az Istennek örök

¹¹⁰ ILLYÉS, 1693-B, 316.

<i>me</i> <i>contexit.</i> ¹⁰⁸	<i>veste</i>	<i>Catechumenus</i> <i>hac</i> <i>me</i> <i>veste</i> <i>contexit.</i> ¹⁰⁹	Bölcsessége, ez cselekedetiért legkiváltképpen tisztelteti Sz. Mártont az egész világon. ¹¹¹

---

¹⁰⁸ MANSI, 1659, 252.

¹⁰⁹ MANSI, 1690, 186.

¹¹¹ ILLYÉS, 1692-A, 579–580.

A Rota- és Mansi-szövegrészeknek tehát többféle latin változatuk is van, ráadásul ilyenformán egyes Pázmány- és Káldi-beszédeknek is van latin kiadásuk, igaz, nem az ő nevük alatt. Ezt példázzák a következő szövegrészek is, amelyek, azt szemléltetik, hogy az Illyés András által átvett Pázmány- illetve Káldi-szövegek valóban szó szerinti latin fordításban szerepelnek a latin nyelvű Illyés-kötetekben:

Pázmány Péter/Illyés András	Illyés András
„Sz. Pál Apostol három dologban foglallya a’ Püspökök fáradságos méltóságának kötelességét. Először: A’ Püspöknek vigyázni kell nem csak magára, hanem a’ sokaságra is, melynek eleibe rendeltetett. Azért mondgya Sz. Ágoston: Ideo altior locus est positus Episcopis ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam graece quod dicitur Episcopus, hoc latine Superintendor interpretatur, quia desuper videt. Azért magassabb hely tétetett a’ Püspököknek, hogy ők fellyülvigyázzanak, és mintegy őrizzék a’ népet.”¹¹²	„Sanctus Paulus Apostolus, tribus in rebus comprehendit dignitatis Episcoporum obligationem. Primo: Episcopum oportet vigilare non tantum ad seipsum; sed etiam ad multitudinem, cui praesesse constitutus est. Id circo Sanctus Augustinus ait: Ideo altior locus est positus Episcopis ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam Graece quod dicitur Episcopus, hoc Latine superintendor interpretatur, quia desuper videt.”¹¹³

Káldi György/Illyés András	Illyés András
„Nem ok nélkül nevezhetjük a’ Sz. Irást bőséges tárháznak. Mert miképpen hogy a’ jó tárházban minden szükséges dolgot feltalálunk, ugymint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyébféle eszközt: és akárminémű állapotu ember mennyen is belé, talál magának	„Non absque ratione possumus nominare Sacram Scripturam promptuarium copiosum Sicut enim in bono promptuario res omnes necessarias inuenimus, utpote: arma, vestes, pecuniam, omnisque generis instrumenta: et cujuscunque conditionis homo ingrediatur illud,

¹¹² ILLYÉS, 1692-A, 2.

¹¹³ ILLYÉS, 1692-B, 2.

hasznos dolgot benne. Azonképpen a’ Sz. Írásban mindennemű lelki dolgokat feltalálunk mellyekkel szükségünket bőségesen béérjük: és nincs oly állapotú ember, a’ ki hivatalyához illendő tanuságokat, és példákot abban ne talállyon.”¹¹⁴	rem sibi utilem inveniet eo. Parimodo in Sacra Scriptura omnis generis res spirituales inveniemus, quibus necessitatibus nostris copiose facimus satis: et non est homo talis conditionis, aut gradus, qui in ea vocationi suae congrua non inveniat documenta, atque exempla.”¹¹⁵

A compilációkutatás gyakorlatában alkalmazott szövegösszehasonlító táblázatok szemelvényei tehát azt reprezentálják, miként vándorolnak a források egyik kötetből a másikba – ilyen módon is mutatva Illyés András szövegalkotásának egyes lépéseit, melynek nyomán sajátos képet kaphatunk forrásairól és műveltségéről. Az a tény ugyanis, hogy nem használta a közkézen forgó latin szövegváltozatokat és olasz eredetűből fordította latinra Mansi és Rota szövegeit, illetve (Káldi és Pázmány esetében) korábbi latin változatra nem is támaszkodhatott, két fontos tényre is ráirányítja figyelmünket. Egyrészt arra, hogy Illyés műveltsége lehetővé tette a három nyelv közötti átjárást. Másrészt arra, hogy latin nyelvű prédikációkat tartalmazó munkái sajátos, kultúráközvetítő szerepet is betölthettek, hiszen azok a hitszónokok is használhatták ezeket, akik sem olaszul, sem magyarul nem tudtak.

A forráskritika hiánya

Illyés magyar szentekről szóló beszédeinek vizsgálata igen érdekes adatokat eredményez. Először is azért, mert forrásai néhány ma már igencsak meglepő gesztusra ragadták Illyést – például hogy magyar szentként szerepeltesse Szent Kázmért. Történeti alapja tulajdonképpen van ennek, hiszen a nevezett IV. Kázmér és II. Habsburg Albert Erzsébet nevű leányának másodszületett fiaként igényt tartott a magyar trónra. Szent Kázmér tehát rendelkezett magyar kapcsolatokkal – ha nem is olyanokkal, amelyek könnyedén a magyar szent királyok sorába helyeznék őt.

¹¹⁴ ILLYÉS, 1692-A, 599.

¹¹⁵ ILLYÉS, 1693-B, 68–69.

A források szerint Kázmér olyan jellembeli és lelki vonásokkal – elsősorban jámborsággal, egyszerűséggel és a szegények iránti szociális érzékenységgel – rendelkezett, amelyeket az udvari élet körülményei közt sem megszerezni, sem megőrizni nem volt könnyű. Ezek a vonásai, valamint legendás igazságossága és a rablóvilág fölszámolására irányuló tettei révén korai halála után nem sokkal kezdeményezték szentté avatási eljárását. Mindazonáltal magyar uralkodó sosem volt – és még kevésbé sorolható a magyar szent királyok csoportjába. Illyés szokatlan történelemszemléletére az ad filológiai magyarázatot,¹¹⁶ hogy a magyarországi hagyományokkal szemben olasz forrást követett: az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhető kéziratban is megtalálható, majd az Illyés-féle szentéletrajzok között nyomtatásban is megjelent szöveg voltaképpen rövidített változata a Pico Ranuccio könyvében szereplő Szent Kázmér-életrajznak, amely egyértelműen magyar szentek közé sorolja Kázmért. Olyannyira, hogy kötetének egyik segédletében, amelyben országonkénti bontásban közli a kötetében található szentek névsorát, kizárólag Szent Lászlót és Szent Kázmért nevezte meg. A pontos forráshasználatot a következő példa is igazolja:

Pico Ranuccio	Illyés András
„Egli fu figlio di Casimiro il terzo, ò più tosto il quatro, si come altri lo chiamano, Rè di Polonia, della nobilissima famiglia Jagelloni, che anticamente signoreggiò la Lituania, e d'Isabetta ò Isabella figlia dell'Imperatore Alberto Secondo d'Austria, e fu il secondo genito di sei figli maschi, che non altre sette femine ebbero li suoi genitori, ma primo de tutti si puo dire, che sia stato, come che a tutti loro fù superiore in ogni grado di Virtù.” ¹¹⁷	„Szent Casimirus Harmadik Casimirusnak Lengyel-Ország Királyának fia vólt, az Anya Ersébet Austriai Második Albert Császárnak leánya vólt. Ilyen Atyának, és Anyának hat fiai közül második születt vólt, kinek még hét hugai vóltanak. De a' mint idejével a' többinél elsőbb vólt, ugy minden jószágos cselekedeteknek rendével mind azokat sokkal fellyül haladta.” ¹¹⁸

¹¹⁶ Vö. MACZÁK, 2018-A. A kérdés művelődéstörténeti háttérével részletesen foglalkozott Gábor Csilla *Nyelvek és szövegformák, legenda és királytükör között. Illyés András királyéletrajzairól* című előadásában (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2019. június 26.), megjelenés alatt álló tanulmányában.

¹¹⁷ RANUCCIO, 1622, 232.

¹¹⁸ ILLYÉS, 1682, 384.

Megállapítható tehát, hogy Illyés szövegszervező tevékenységét nagyban meghatározta a forráshasználat – a szentisztelet esetében a magyarországi hagyományokkal szemben is. Kevésbé szélsőséges esetekben is hasonlóképpen járt el. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy hivatkozott kéziratában és nyomtatott szentéletrajzaiban Illyés a forrásait is megjelölte. Legtöbbször Giovanni Maffeit említette meg, de megtalálható Pico Ranuccio, illetve Antonio di Fiorenza neve is az említett forrásokban. A három olasz auctor említése azért is érdekes, mert Szent István, Szent László, illetve Szent Erzsébet kéziratban szereplő életrajzához kapcsolódóan szintén ezek a nevek szerepelnek forrásként.

I. 120

1. Szent József I.	Giuseppe Mansi: Szent József V.
2. Szent József II.	Giuseppe Mansi: Szent József VI.
3. Szent József III.	Giuseppe Mansi: Szent József VII.
4. Szent József IV.	Giuseppe Mansi: Szent József III.
5. Gyümölcsoltó Boldogasszony I.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony II.
6. Gyümölcsoltó Boldogasszony II.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony IX.
7. Gyümölcsoltó Boldogasszony III.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XII.
8. Gyümölcsoltó Boldogasszony IV.	Giuseppe Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XIII.
9. Karácsony I.	Káldi György: Karácsony V.
10. Karácsony II.	Káldi György: Karácsony I.
11. Karácsony III.	Káldi György: Karácsony III.
12. Karácsony IV.	Káldi György: Karácsony IV.
13. Szent István I.	Káldi György: Szent István I.
14. Szent István II.	Káldi György: Szent István II.
15. Szent István III.	Káldi György: Szent István III.
16. Szent János I.	Káldi György: Szent János II.
17. Szent János II.	Káldi György: Szent János I.
18. Szent János III.	Káldi György: Szent János III.
19. Aprószentek I.	Káldi György: Aprószentek II.
20. Aprószentek II.	Káldi György: Aprószentek I.
21. Aprószentek III.	Káldi György: Aprószentek III.

¹¹⁹ Illyés András magyar nyelvű prédikációinak ismeretes latin változata is. Ebből adódóan mindegyik táblázat két-két gyűjtemény anyagát reprezentálja: egy latinét és egy magyarét. Ebből adódóan az egyes gyűjtemények sorszámát után két-két gyűjtemény hivatkozása található. Kivételt jelentenek a *-gal jelölt szövegek: ezek nem jelennek meg a latin nyelvű gyűjteményben. (Latin fordításuk van, hiszen lényegében a kötetek közötti duplikációt szüneti meg Illyés ily módon.)

¹²⁰ ILLYÉS, 1691; ILLYÉS, 1693-A.

22. Kiskarácsony I.	Káldi György: Kiskarácsony I.
23. Kiskarácsony II.	Káldi György: Kiskarácsony III.
24. Kiskarácsony III.	Káldi György: Kiskarácsony II.
25. Vízkereszt I.	Káldi György: Vízkereszt II.
26. Vízkereszt II.	Káldi György: Vízkereszt II.
27. Vízkereszt III.	Káldi György: Vízkereszt III.
28. Nagypéntek I.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
29. Nagypéntek II.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
30. Nagypéntek III.	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
31. Húsvét I.	Káldi György: Húsvét II.
32. Húsvét II.	Káldi György: Húsvét I.
33. Húsvét III.	Káldi György: Húsvét I.
34. Húsvét IV.	Káldi György: Húsvét IV.
35. Húsvéthétfő I.	Káldi György: Húsvéthétfő III.
36. Húsvéthétfő II.	Káldi György: Húsvéthétfő II.
37. Húsvéthétfő III.	Káldi György: Húsvéthétfő III.
38. Húsvétkezd I.	Pázmány Péter: Húsvét utáni I. vasárnap II.
39. Húsvétkezd II.	Káldi György: Húsvétkezd II.
40. Húsvétkezd III.	Káldi György: Húsvétkezd III.
41. Húsvét utáni I. vasárnap I.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I.
42. Húsvét utáni I. vasárnap II.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap III.
43. Húsvét utáni I. vasárnap III.	Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap I. Káldi György: Húsvét utáni I. vasárnap II.
44. Krisztus mennybemenetele I.	Pázmány Péter: Krisztus mennybemenetele
45. Krisztus mennybemenetele II.	Pázmány Péter: Krisztus mennybemenetele
46. Krisztus mennybemenetele III.	Pietro Rota: Krisztus mennybemenetele III.
47. Püünkösöd I.	Káldi György: Püünkösöd I.
48. Püünkösöd II.	Káldi György: Püünkösöd II.

49. Pünkösöd III.	Pázmány Péter: Pünkösöd
50. Pünkösöd IV.	Káldi György: Pünkösöd I.
51. Pünkösödhétfő I.	Káldi György: Pünkösödhétfő III.
52. Pünkösödhétfő II.	Káldi György: Pünkösödhétfő I.
53. Pünkösödhétfő III.	Káldi György: Pünkösödhétfő II. Káldi György: Pünkösödhétfő III.
54. Pünkösödkedd I.	Káldi György: Pünkösödkedd II.
55. Pünkösödkedd II.	Káldi György: Pünkösödkedd I.
56. Pünkösödkedd III.	Káldi György: Pünkösödkedd II.
57. Szentháromság vasárnap I.	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni I. vasárnap
58. Szentháromság vasárnap II.	Pietro Rota: Szentháromság vasárnap II.
59. Szentháromság vasárnap III.	Pietro Rota: Szentháromság vasárnap I. Pietro Rota: Szentháromság vasárnap III.
60. Úrnapja I.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.
61. Úrnapja II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap II.
62. Úrnapja III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap V.
63. Mindenszentek I.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek II.
64. Mindenszentek II.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek V.
65. Mindenszentek III.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek VI.
66. Mindenszentek IV.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek IV.
67. Mindenszentek V.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek I. Giuseppe Mansi: Mindenszentek II. Giuseppe Mansi: Mindenszentek VII.
68. Mindenszentek VI.	Giuseppe Mansi: Mindenszentek I.
69. Halottak napja I.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XIV.
70. Halottak napja II.	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XIV.
71. Halottak napja III.	
72. Halottak napja IV.	
73. Halottak napja V.	
74. Halottak napja VI.	

1. Szent András I.	Giuseppe Mansi: Szent András I.
2. Szent András II.	Giuseppe Mansi: Szent András II.
3. Szent András III.	Giuseppe Mansi: Szent András II.
4. Boldogasszony fogantatása I.	Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása I.
5. Boldogasszony fogantatása II.	Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása II.
6. Boldogasszony fogantatása III.	Giuseppe Mansi: Boldogasszony fogantatása III.
7. Szent Tamás I.	Giuseppe Mansi: Szent Tamás II.
8. Szent Tamás II.	Giuseppe Mansi: Szent Tamás III.
9. Szent Tamás III.	Giuseppe Mansi: Szent Tamás V.
10. Szent Pál fordulása I.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
11. Szent Pál fordulása II.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
12. Szent Pál fordulása III.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
13. Gyertyaszentelő Boldogasszony I.	Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony I.
14. Gyertyaszentelő Boldogasszony II.	Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony II.
15. Gyertyaszentelő Boldogasszony III.	Giuseppe Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony III.
16. Szent Mátyás I.	Giuseppe Mansi: Szent Mátyás I.
17. Szent Mátyás II.	Giuseppe Mansi: Szent Mátyás II.
18. Szent Mátyás III.	Giuseppe Mansi: Szent Mátyás VI.
19. Szent Adalbert I.*	Pázmány Péter: Szent Adalbert
20. Szent Adalbert II.*	Pázmány Péter: Szent Adalbert
21. Szent Adalbert III.*	Pázmány Péter: Szent Adalbert
22. Szent György I.	Káldi György: Szent György II.
23. Szent György II.	Káldi György: Szent György II.
24. Szent György III.	Káldi György: Szent György I.
25. Szent Fülöp és Jakab I.	Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.

---

¹²¹ ILLYÉS, 1692-A; ILLYÉS, 1693-B.

26. Szent Fülöp és Jakab II.	Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
27. Szent Filep és Jakab III.	Káldi György: Szent Fülöp és Jakab I.
28. Szent Kereszt megtalálása I.	Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.
29. Szent Kereszt megtalálása II.	Káldi György: Szent Kereszt megtalálása I.
30. Szent Kereszt megtalálása III.	Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
31. Keresztelő Szent János I.	
32. Keresztelő Szent János II.	Giuseppe Mansi: Keresztelő Szent János VIII.
33. Keresztelő Szent János III.	Káldi György: Ádvent IV. vasárnap I.
34. Szent László I.*	Pázmány Péter: Szent Márton
35. Szent László II.*	Pázmány Péter: Szent Márton
36. Szent László III.*	Pázmány Péter: Szent Márton
37. Szent Péter I.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
38. Szent Péter II.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
39. Szent Péter III.	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál
40. Mária látogatása Erzsébetnél I.	
41. Mária látogatása Erzsébetnél II.	
42. Mária látogatása Erzsébetnél III.	
43. Szent Mária Magdolna I.	Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna III.
44. Szent Mária Magdolna II.	Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna IV.
45. Szent Mária Magdolna III.	Giuseppe Mansi: Szent Mária Magdolna V.
46. Szent Jakab I.	Giuseppe Mansi: Szent Jakab II.
47. Szent Jakab II.	Giuseppe Mansi: Szent Jakab IV.
48. Szent Jakab III.	Giuseppe Mansi: Szent Jakab V.
49. Urunk színeváltozása I.	
50. Urunk színeváltozása II.	
51. Urunk színeváltozása III.	

52. Szent Lőrinc I.	Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc V.
53. Szent Lőrinc II.	Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc VI.
54. Szent Lőrinc III.	Giuseppe Mansi: Szent Lőrinc VII.
55. Nagyboldogasszony I.	Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony VIII.
56. Nagyboldogasszony II.	Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony IX.
57. Nagyboldogasszony III.	Giuseppe Mansi: Nagyboldogasszony XII.
58. Szent István I.*	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
59. Szent István II.*	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
60. Szent István III.*	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
61. Szent Bertalan I.	Giuseppe Mansi: Szent Bertalan I.
62. Szent Bertalan II.	Giuseppe Mansi: Szent Bertalan IV.
63. Szent Bertalan III.	Giuseppe Mansi: Szent Bertalan VI.
64. Kisasszony I.	Giuseppe Mansi: Kisasszony IX.
65. Kisasszony II.	Giuseppe Mansi: Kisasszony VI.
66. Kisasszony III.	Giuseppe Mansi: Kisasszony XI.
67. Szent Kereszt felmagasztalása I.	Káldi György: Szent Kereszt felmagasztalása II.
68. Szent Kereszt felmagasztalása II.	Káldi György: Szent Kereszt megtalálása II.
69. Szent Kereszt felmagasztalása III.	Káldi György: Szent Kereszt megtalálása III.
70. Szent Máté I.	Giuseppe Mansi: Szent Máté IV.
71. Szent Máté II.	Giuseppe Mansi: Szent Máté VI.
72. Szent Máté III.	Giuseppe Mansi: Szent Máté VIII.
73. Szent Mihály I.	Giuseppe Mansi: Szent Mihály I.
74. Szent Mihály II.	Giuseppe Mansi: Szent Mihály III.
75. Szent Mihály III.	Giuseppe Mansi: Szent Mihály V.
76. Szent Simon és Júdás I.	Giuseppe Mansi: Szent Simon és Júdás II.
77. Szent Simon és Júdás II.	Giuseppe Mansi:

	Szent Simon és Júdás III.
78. Szent Simon és Júdás III.	Giuseppe Mansi: Szent Simon és Júdás IV.
79. Szent Imre I.*	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
80. Szent Imre II.*	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
81. Szent Imre III.*	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
82. Szent Márton I.	Giuseppe Mansi: Szent Márton V. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
83. Szent Márton II.	Giuseppe Mansi: Szent Márton I. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
84. Szent Márton III.	Giuseppe Mansi: Szent Márton IV. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
85. Szent Erzsébet I.*	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
86. Szent Erzsébet II.*	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
87. Szent Erzsébet III.*	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
88. Szent Katalin I.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin I.
89. Szent Katalin II.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin III.
90. Szent Katalin III.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin V.

1. Püspökök tüköre I.	Pázmány Péter: Szent Adalbert
2. Püspökök tüköre II.	Pázmány Péter: Szent Adalbert
3. Püspökök tüköre III.	Pázmány Péter: Szent Adalbert
4. A királyok tüköre I.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
5. A királyok tüköre II.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
6. A királyok tüköre III.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giovanni Maffei)
7. Fiak neveléséről tükör I.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
8. Fiak neveléséről tükör II.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
9. Fiak neveléséről tükör III.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
10. A fejedelmek és vitézek tüköre I.	Pázmány Péter: Szent Márton <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
11. A fejedelmek és vitézek tüköre II.	Pázmány Péter: Szent Márton <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
12. A fejedelmek és vitézek tüköre III.	Pázmány Péter: Szent Márton <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Pico Ranuccio)
13. Özvegyek tüköre I.	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
14. Özvegyek tüköre II.	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i>

---

¹²² ILLYÉS, 1692-B; ILLYÉS, 1692-C.

	(Antonio di Fiorenza)
15. Özvegyek tüköre III.	Káldi György: Karácsony utáni vasárnap III. <i>A' keresztyeni életnek példája</i> (Antonio di Fiorenza)
16. A papok tüköre I.	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap I.
17. A papok tüköre II.	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap I.
18. A papok tüköre III.	Káldi György: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
19. A házasok tüköre I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap III.
20. A házasok tüköre II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap IV.
21. A házasok tüköre III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap V.
22. A fiak tüköre I.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
23. A fiak tüköre II.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
24. A fiak tüköre III.	Káldi György: Vízkereszt utáni I. vasárnap III.
25. Az urak tüköre I.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
26. Az urak tüköre II.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
27. Az urak tüköre III.	Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
28. A szolgák tüköre I.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
29. A szolgák tüköre II.	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
30. A szolgák tüköre III.	Káldi György: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.

31. Az isteni szeretetről I.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XVII. vasárnap
32. Az isteni szeretetről II.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XVII. vasárnap
33. Az isteni szeretetről III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XVII. vasárnap
34. Felebarátunk szeretetéről I.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XII. vasárnap
35. Felebarátunk szeretetéről II.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XII. vasárnap
36. Felebarátunk szeretetéről III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XII. vasárnap
37. Ellenségünk szeretetéről I.	
38. Ellenségünk szeretetéről II.	Pietro Rota: Pütkös utáni XXI. vasárnap V.
39. Ellenségünk szeretetéről III.	Pietro Rota: Pütkös utáni XXI. vasárnap VI.
40. Az anyaszentegyház szenteléséről I.	Pietro Rota: Pütkös utáni XXIV. vasárnap V.
41. Az anyaszentegyház szenteléséről II.	Pietro Rota: Pütkös utáni XXIV. vasárnap VI.
42. Az anyaszentegyház szenteléséről III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XXIV. vasárnap
43. A halálról I.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XV. vasárnap
44. A halálról II.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XV. vasárnap
45. A halálról III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XV. vasárnap
46. Az utolsó ítéletről I.	Káldi György: Advent II. vasárnap
47. Az utolsó ítéletről II.	Káldi György: Advent II. vasárnap
48. Az utolsó ítéletről III.	Káldi György: Advent II. vasárnap
49. A pokolról I.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XXI. vasárnap
50. A pokolról II.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XXI. vasárnap

51. A pokolról III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni XXI. vasárnap
52. A mennyei boldogságról I.	Pázmány Péter: Pütkös utáni II. vasárnap
53. A mennyei boldogságról II.	Pázmány Péter: Pütkös utáni II. vasárnap
54. A mennyei boldogságról III.	Pázmány Péter: Pütkös utáni II. vasárnap

1. Ádvent I. vasárnap I.	Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap I. Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap II.
2. Ádvent I. vasárnap II.	Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap III.
3. Ádvent I. vasárnap III.	Pietro Rota: Ádvent I. vasárnap IV.
4. Ádvent II. vasárnap I.	Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap II.
5. Ádvent II. vasárnap II.	Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap I. Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap II.
6. Ádvent II. vasárnap III.	Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap IV.
7. Ádvent III. vasárnap I.	Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap I.
8. Ádvent III. vasárnap II.	Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap II.
9. Ádvent III. vasárnap III.	Pietro Rota: Ádvent III. vasárnap III.
10. Ádvent IV. vasárnap I.	Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap I.
11. Ádvent IV. vasárnap II.	Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap II.
12. Ádvent IV. vasárnap III.	Pietro Rota: Ádvent IV. vasárnap V.
13. Karácsony utáni vasárnap I.	Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap I. Pietro Rota: Ádvent II. vasárnap I.
14. Karácsony utáni vasárnap II.	Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap II.
15. Karácsony utáni vasárnap III.	Pietro Rota: Karácsony utáni vasárnap IV.
16. Vízkereszt utáni I. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap II.
17. Vízkereszt utáni I. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap VII.
18. Vízkereszt utáni I. vasárnap III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni I. vasárnap IX.
19. Vízkereszt utáni II. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap I.
20. Vízkereszt utáni II. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
21. Vízkereszt utáni II. vasárnap III.	

---

¹²³ ILLYÉS, 1695-A; ILLYÉS, 1696-A.

22. Vízkereszt utáni III. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap I.
23. Vízkereszt utáni III. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap II.
24. Vízkereszt utáni III. vasárnap III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni III. vasárnap V.
25. Vízkereszt utáni IV. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap I.
26. Vízkereszt utáni IV. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap II.
27. Vízkereszt utáni IV. vasárnap III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni IV. vasárnap III.
28. Vízkereszt utáni V. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap II.
29. Vízkereszt utáni V. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap IV.
30. Vízkereszt utáni V. vasárnap III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni V. vasárnap V.
31. Vízkereszt utáni VI. vasárnap I.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap I.
32. Vízkereszt utáni VI. vasárnap II.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap IV.
33. Vízkereszt utáni VI. vasárnap III.	Pietro Rota: Vízkereszt utáni VI. vasárnap V.
34. Hetvenedvasárnap I.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
35. Hetvenedvasárnap II.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
36. Hetvenedvasárnap III.	Thomas Stapleton: Hetvenedvasárnap
37. Hatvanadvasárnap I.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
38. Hatvanadvasárnap II.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
39. Hatvanadvasárnap III.	Thomas Stapleton: Hatvanadvasárnap
40. Ötvenedvasárnap I.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
41. Ötvenedvasárnap II.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
42. Ötvenedvasárnap III.	Thomas Stapleton: Ötvenedvasárnap
43. Böjt I. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap
44. Böjt I. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap

45. Böjt I. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt I. vasárnap
46. Böjt II. vasárnap I.	
47. Böjt II. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt II. vasárnap
48. Böjt II. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt II. vasárnap
49. Böjt III. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
50. Böjt III. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
51. Böjt III. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Böjt III. vasárnap
52. Böjt IV. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Böjt IV. vasárnap
53. Böjt IV. vasárnap II.	
54. Böjt IV. vasárnap III.	
55. Böjt V. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Nagypéntek
56. Böjt V. vasárnap II.	Thomas Stapleton: Nagypéntek
57. Böjt V. vasárnap III.	Thomas Stapleton: Nagypéntek
58. Virágvasárnap I.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap
59. Virágvasárnap II.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap
60. Virágvasárnap III.	Thomas Stapleton: Virágvasárnap
61. Húsvét utáni II. vasárnap I.	Thomas Stapleton: Húsvét utáni II. vasárnap
62. Húsvét utáni II. vasárnap II.	Pietro Rota: Húsvét utáni II. vasárnap II.
63. Húsvét utáni II. vasárnap III.	Pietro Rota: Húsvét utáni II. vasárnap III.
64. Húsvét utáni III. vasárnap I.	Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap II.
65. Húsvét utáni III. vasárnap II.	Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap III.
66. Húsvét utáni III. vasárnap III.	Pietro Rota: Húsvét utáni III. vasárnap IV.
67. Húsvét utáni IV. vasárnap I.	Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap I.
68. Húsvét utáni IV. vasárnap II.	Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap II.
69. Húsvét utáni IV. vasárnap III.	Pietro Rota: Húsvét utáni IV. vasárnap III.
70. Húsvét utáni V. vasárnap I.	Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap I.

71. Húsvét utáni V. vasárnap II.	Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap II.
72. Húsvét utáni V. vasárnap III.	Pietro Rota: Húsvét utáni V. vasárnap III.
73. Áldozócsütörtök utáni vasárnap I.	Pietro Rota: Áldozócsütörtök utáni vasárnap I.
74. Áldozócsütörtök utáni vasárnap II.	Pietro Rota: Áldozócsütörtök utáni vasárnap II.
75. Áldozócsütörtök utáni vasárnap III.	Thomas Stapleton: Húsvét utáni VI. vasárnap

1. Pünkösöd utáni II. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap I.
2. Pünkösöd utáni II. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap II.
3. Pünkösöd utáni II. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni II. vasárnap III.
4. Pünkösöd utáni III. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap I.
5. Pünkösöd utáni III. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap II.
6. Pünkösöd utáni III. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni III. vasárnap III.
7. Pünkösöd utáni IV. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IV. vasárnap I.
8. Pünkösöd utáni IV. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IV. vasárnap II.
9. Pünkösöd utáni IV. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IV. vasárnap III.
10. Pünkösöd utáni V. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni V. vasárnap I.
11. Pünkösöd utáni V. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni V. vasárnap II.
12. Pünkösöd utáni V. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni V. vasárnap III.
13. Pünkösöd utáni VI. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VI. vasárnap II.
14. Pünkösöd utáni VI. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VI. vasárnap IV.
15. Pünkösöd utáni VI. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VI. vasárnap IV.
16. Pünkösöd utáni VII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VII. vasárnap I.
17. Pünkösöd utáni VII. vasárnap II.	Pietro Rota:

---

¹²⁴ ILLYÉS, 1695-B; ILLYÉS, 1696-B.

	Pünkösöd utáni VII. vasárnap III.
18. Pünkösöd utáni VII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VII. vasárnap IV.
19. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VIII. vasárnap II.
20. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VIII. vasárnap IV.
21. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni VIII. vasárnap VII.
22. Pünkösöd utáni IX. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IX. vasárnap IV.
23. Pünkösöd utáni IX. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IX. vasárnap VI.
24. Pünkösöd utáni IX. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni IX. vasárnap VII.
25. Pünkösöd utáni X. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni X. vasárnap II.
26. Pünkösöd utáni X. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni X. vasárnap III.
27. Pünkösöd utáni X. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni X. vasárnap IV.
28. Pünkösöd utáni XI. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XI. vasárnap I.
29. Pünkösöd utáni XI. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XI. vasárnap II.
30. Pünkösöd utáni XI. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XI. vasárnap IV.
31. Pünkösöd utáni XII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XII. vasárnap I.
32. Pünkösöd utáni XII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XII. vasárnap II.
33. Pünkösöd utáni XII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XII. vasárnap IV.
34. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap II.
35. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap II.	Pietro Rota:

	Pünkösöd utáni XIII. vasárnap IV.
36. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap V.
37. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIV. vasárnap II.
38. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIV. vasárnap III.
39. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIV. vasárnap IV.
40. Pünkösöd utáni XV. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XV. vasárnap II.
41. Pünkösöd utáni XV. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XV. vasárnap IV.
42. Pünkösöd utáni XV. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XV. vasárnap VI.
43. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap I.
44. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap II.
45. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap III.
46. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap II.
47. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap IV.
48. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVII. vasárnap V.
49. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap IV.
50. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap VI.
51. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap VII.
52. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIX. vasárnap IV.
53. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap II.	Pietro Rota:

	Pünkösöd utáni XIX. vasárnap V.
54. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XIX. vasárnap VI.
55. Pünkösöd utáni XX. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap III.
56. Pünkösöd utáni XX. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap IV.
57. Pünkösöd utáni XX. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XX. vasárnap VI.
58. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap I.
59. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap II.
60. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap III.
61. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap II.
62. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap IV.
63. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXII. vasárnap V.
64. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap I.
65. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap IV.
66. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap V.
67. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap I.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap I.
68. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap II.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap II.
69. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap III.	Pietro Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap III.

Kelemen Didák

Gyűjtemények, önállóan megjelent beszédek, szerkesztet

Nyomtatott gyűjtemények

Eddigi ismereteink szerint Kelemen Didák minorita szerzetes és hitszónok egyetlen nagyobb nyomtatott prédikációgyűjteményt hagyott ránk: az 1729-ben, Kassán megjelent *Buzza fejek* című kötetet.¹²⁵ Alkalmi és halotti beszédei közül több is napvilágot látott nyomtatásban, de nem gyűjteményes formában. Ez alól kivételnek talán az 1721-es úrnapi és Szent Antal napi beszédének közös kiadását tartjuk,¹²⁶ melynek címlapján is olvasható, hogy

Az elsőt Bátor Várossa Piaczczán 1721. esztendőben, az Ur-napi Processioban Seraphicus Szent Ferencz Szerzetiből való Minorita Barát praedicalotta, A' másikat Szent Antal napján ugyan azon Szerzetes mondotta.

Ennek tudatában joggal állapítható meg, hogy a *Buzza fejek* gyűjtemény a Kelemen Didák-életmű legterjedelmesebb darabja.¹²⁷ Különös jelentősége van annak is, hogy ebben a gyűjteményben található Kelemen Didák igen hosszú és számos vonatkozásban¹²⁸ elemzett beszéde, a második nagypénteki passió-prédikáció.

A *Buzza fejek* – mint a legtöbb prédikációgyűjtemény – illeszkedik az egyházi év rendjéhez, és vasárnapra szánt beszédeket tartalmaz ádventtől húsvétig. Ebből adódóan nagyon könnyű megállapítani, hogy a szerző (kompilátor) folytatást tervezett, hiszen nyilvánvalóan ilyen esetekben a szerző az egyházi év további részére vonatkozó prédikációit is nyilvánosságra szánja. Annál is inkább, mivel ezek a szövegek a hitszónokok segítségére szánt mintaprédikációk. Ez igaz még akkor is, ha csonka gyűjteményekről is tudomásunk van. (A két legismertebb ilyen gyűjtemény Káldi György de tempore-gyűjteménye ugyancsak ádventtől húsvétig közöl

---

¹²⁵ KELEMEN, 1729.

¹²⁶ [KELEMEN], 1721.

¹²⁷ Jelentőségét az is mutatja, hogy kifejezetten e kötet kompilációs elemzéséről önálló tanulmány is készült: HARGITAI, 2001, 638–656.

¹²⁸ MERCS, 2008; TASI, 2002; TASI, 2005; TASI, 2009.

szentbeszédek, Pázmány gyűjteményében pedig lényegében hiányoznak a szentekről szóló prédikációk.¹²⁹⁾

Egy de tempore prédikációgyűjtemény esetében tehát maga a kiadvány szerkezete a legerősebb érv arra vonatkozóan, hogy a szerző szándékozott-e folytatni munkáját. Kelemen Didák esetében ezt támasztja alá a minorita szerzetes patronusához, Károlyi Sándorhoz szóló levele. 1728. április 24-i keltezéssel ugyanis egyebek közt a következőket írta Kelemen Didák Károlynak:

Ami csekély Praedikációmat illeti, már Istennek Sz. áldásával az első részét, úgy mint Ádvent első Vasárnaptól fogva, Húsvét első Vasárnapig rendbe szedvén, eperjesi becsületes Páterektől el küldöttem, hogy Kassán ki nyomtassák.¹³⁰

A szövegben tehát egyértelműen arról van szó, hogy a kötet első része került nyomdába, és azt is joggal vélelmezhetjük, hogy ekkorra már további kéziratok anyagok is rendelkezésre álltak egy várható következő kiadásra.

E második kötet megjelenéséről azóta nincs tudomásunk. Ugyanakkor lábra kapott egy olyan jószándékú, ám kétes hitelű adat, mely szerint ez a kötet 1734-ben megjelent volna. Rákos B. Raymund minorita szerzetes, 1975-ös, *Ugye, atyafiak?! című Kelemen Didák-monográfiájában a következőket írta ugyanis a Buzsá fejele című kötetről:*

A könyvet Kassán nyomták ki 1729-ben s második kötetét 1734-ben. A kiadás költségeit Koháry István gróf, országbíró fedezte, akinek Kelemen Didák atya ezt a művét hálaiból ajánlotta.¹³¹

---

¹²⁹ Bár Pázmány beszédgyűjteményében olvashatók ilyen típusú szövegek, lényegében „rendszertelenül” (aránytalanul és az egyes ünnepek jelentőségéhez képest súlyozatlanul) kerültek be a szentek ünnepeire vonatkozó beszédek. A legnyomósabb érv azonban a Pázmány-gyűjtemény „csonkasága” mellett a következő szerzői jegyzés: „Szándékom vala, hogy még egy-néhány Predikációkat ki-terjeszek, mellyek üszögében vannak irasim-közöt. A’ Szent Martirok Innepére, a’ Keresztyéni Erősségnek dücsösségesb cselekedetéről, a’ Mártiromságról, akartam tanuságot adnom. A’ Szent Doktorok Innepén meg akartam mutatni, Miben ál a’ Keresztyéni Szentség, és Bölcsesség. A’ Szent Confessorok napján, Arról akartam szólni, hogy a’ jámborság könnyeb és gyönyörűségeb a’ feslett életnél. A’ Szent Szüzek Innepén a’ szüzesség méltóságát akartam ismértetni. Ezen-kívül Bóldog Aszszonyról, Szent István Királyról, Szent Ferencz-ről és töb nevezetesb Szentekről sok Predikációim jegyzésben vannak. De, mivel ez a’ Könyv felettéb öregbedett; és romlott egésségem, derék munkára alkalmatlanná változott, it végezem Predikációimat.” (PÁZMÁNY, 1636, 1241.)

¹³⁰ KELEMEN, 1979, 205.

¹³¹ RÁKOS, 1975, 81.

Már ez a megfogalmazás sem egyértelmű: a második kötet vélelmezett kiadása idején Koháry István már három éve nem élt, hiszen 1731-ben elhunyt.¹³² Vagyis különösebb magyarázat nélkül – például végrendeletre, hagyatékra való hivatkozás nélkül – Koháry-támogatásra hivatkozni eleve kétségesse teszi a megállapítást. Annál is inkább, mivel Kohárynak közismerten sok végrendelete ismert – 1689-től 1731-ig,¹³³ tehát ebben az esetben kulcsfontosságú lenne annak említése, hogy pontosan melyikben található utalás erre a feltételezett kötetfinanszírozásra.

Tény, hogy ez a kötet nem ismert a kutatás számára, noha az első kötet elterjedtségéből és példányszámából kiindulva – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – joggal vélelmezhetnénk, hogy legalább egy-két példánynak lennie kéne ebből az anyagból is.¹³⁴ Okkal gondolhatjuk azt, hogy az 1734-es megjelenés téves adat, hiszen magában a Rákos Raymund-féle könyvben olvashatók (egy másik helyen, Monay Ferencet idézve) a következők:

Az elsorolt egyes beszédeken kívül van egy 364 negyedrért oldalra terjedő vaskos kötete *Buzza fejeke* címen, amely [Kelemen Didák] Ádvent első vasárnapjától húsvétig terjedő vasárnapokon elmondott beszédeit tartalmazza, s amelyet 1729-ben adott ki. Ezekben benne van egész hite, tiszta lelkülete, hódolata Isten előtt, szeretete embertársai iránt. Kár, hogy az egyházi év többi vasárnapjaira való beszédeit már nem volt ideje sajtó alá rendezni.¹³⁵

A Rákos Raymund-könyv tehát ilyen módon önellentmondásba kerül saját magával. Némely kutatások szerint¹³⁶ 1734-ben jelent meg Kelemen Didák-mű, egy katekizmus, de ez semmiképpen sem tekinthető prédikációgyűjteménye második kötetének. Sajnálatos módon azonban a könyv két egymásnak ellentmondó adata közül a téveset vette át a szakirodalom, és voltaképpen indoklás nélkül állították bizonyos fórumokon a kinyomtatásra – azaz a második megjelent kötetre – vonatkozó adatokat.

Egy kézíratos minorita gyűjtemény

---

¹³² ÁCS, 2006, 467–470.

¹³³ MARTÍ, 2015, 200–204.

¹³⁴ Vö. KERNÁCS, 2008.

¹³⁵ RÁKOS, 1975, 604.

¹³⁶ MONAY, 1957.

A már idézett Kelemen Didák-levélrészlet alapján okkal vélelmezhetjük, hogy a jelzett anyag, azaz a prédikációgyűjtemény második részének kézírata is elkészült, csak nyomtatásban nem jelent meg. Ezt a meglátást alátámasztani látszik a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban, Miskolcon 2017-ben fellelt kézirat,¹³⁷ amelyről több szempontot is egybevetve vélelmezhetjük, hogy köze lehet az eddig elveszettnek hitt gyűjteményhez, vagyis a *Buzza fejeke* feltételezett második kötetéhez. Ez a kézirat, amely címlappal nem rendelkezik és a vége is hiányzik, egy 18. századi, kézíratos prédikációgyűjtemény, amely Pütkösdtől a Pütkösd utáni XII. vasárnapig tartalmaz magyar nyelvű szentbeszédeket – összesen tizenkét teljeset és egy csonkát. A kötet abban az értelemben sem teljes, hogy az eredeti számozás szerinti 57. lapon kezdődik, a 101. lapon ér véget. A benne foglalt prédikációk terjedelme változó – de alapvetően megegyezik a *Buzza fejeke* című kötetben lévő beszédekével. Noha töredékes – illeszkedik a (feltételezett) szövegtörzshez. Alapvetően vasárnapi beszédeket tartalmaz, kivétel ez alól néhány ünnepre rendelt szöveg.

A kézírás sajátosságainak vizsgálata folyamatban van – ugyanakkor nem lehetetlen, hogy tisztázot, és a kézírás alapján nem is feltétlenül a szerzőtől/kompilátortól származik. Annál is inkább, mivel a jelenleg ismert, Kelemen Didákhoz köthető kéziratokhoz – például a boldoggá avatás előkészületei miatt is – számos 18. századi másolat készült.¹³⁸)

A fellelt anyagban található szentbeszédeket a következő lista első oszlopa tartalmazza, míg a második oszlopban szerepelnek az azonosított kompilációs források:

Miskolci kézirat	Források
Pütkösd	Pázmány Péter: Pütkösd
Úrnapja	
Úrnapja októvájára	
Pütkösd utáni III. vasárnap	
Pütkösd utáni IV. vasárnap	Pázmány Péter: Pütkösd utáni IV. vasárnap

¹³⁷ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 1/f 20. kötet.

¹³⁸ GyÉL, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

Pünkösdi utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösdi utáni V. vasárnap
Szent Péter és Pál	Pázmány Péter: Szent Péter és Pál Illyés István: Szent Péter és Pál
Pünkösdi utáni VII. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösdi utáni VII. vasárnap
Pünkösdi utáni VIII. vasárnap	
Pünkösdi utáni IX. vasárnap	
Pünkösdi utáni X. vasárnap	
Portiuncula	
Pünkösdi utáni XII. vasárnap	
Nagyboldogasszony	

A szentbeszédtek jelentős mértékű, szó szerint megegyező kompilált részeket tartalmaznak Pázmány Péter beszédeiből. Ez a szövegalkotás igen jellemző Kelemen Didák műveire, ennek kapcsán Pázmány-kompilációit több ízben is elemezte már a szakirodalom.¹³⁹ A vizsgált anyagban például a Szent Péter és Pál napjára írt prédikáció a következőképpen kezdődik:

Pázmány Péter	Miskolci kézirat
„Mikor Isten az ő végetlen hatalmának erejével az Eget és Földet semmiből teremtette , azt mongya a' Sz. Irás, hogy ékesíteni akarván üszögében-lévő alkotmányát, negyedik nap két Világos Szövétneket helyhez tetett az égbe, hogy egyik Nappal, másik Ejjel terjesztvén sugárit; nem-csak elválasztanak a' Nappali állapotot az Etszakátul, hanem üdők változásit és esztendőik részeinek különbözőségeit szerzvé, éltetnék, nevelnék, sok szép termésekkel gyümölcsöt tetnék a' földi	„A végzetlen hatalmú Isten tsalhatatlan erejével az eget és a földet semmiből termtvén Sz. írás bizonságiból nyilván ki tetszik, hogy ékeséteni akarván üszögében lévő alkotmányát negyedik nap világos szövétneket helyhez tetett az égbe, hogy egyik nappal, másik éjjel terjesztvén sugárit: nem-csak elválasztanak a nap állapotját étszakátul hanem üdők változásit és esztendőik részeinek különbözőségeit szerzvé, éltetnék, nevelnék, sok szép termésekkel gyümöl-csöt tetnék a földi

¹³⁹ OCSKAY, 1982, HARGITAI, 2001.

állatokat. Christus Urunk-is a' Lélek-szerént romlott világot újonnan teremtvén üdvösségre, az Anyaszentegyházban (mely sokszor Menyországhoz hasonlíttatik) Két csudálatos Világosító Fáklyát gyújtott; hogy a' Tudatlanok setétségét elkergetvén, vezérellyék, éltessek, ékesítsék, gyümölcsöztessék a' sovány földnek magtalanságát. Ezek, a' kiknek emlékezetit a' mái napon böcsüllettel Innepellyük, Szent Péter és Pál Apostol: kiket, méltán nevezhetünk Vagy ama két Olaj-fának, mellyet Zacharias Proféta látott Isten szolgálattýára talpon állani; hogy a' Híveket, üdvösséges Olajjal kövérítésék és gyógyítsák: Vagy a' Christus jegyes Mátkája két Emléjének, mivel ők, mint jó Dajkák, Lac potum dederunt, üdvösséges téjjel táplálták és nevelték az Isten Fiainak kisdedségét, vagy ama két Arany Cherubin-nak, mellyek egymást nézték és az Isten szekrényét szárnyokkal fedezték, mert Szent Péter és Szent Pál Aranyak vóltak Isteni Szeretetekkel, egy-mást nézték tanítások egyességével; Isten Szekrényét fedezték, a' Hívek óltalmával; Vagy ama nevezetes két Oszlopnak, mellyekben helyheztette Salamon az Isten Templomának

állatokat. Christus Urunk-is a lélek-szerént romlott világot újonnan teremtvén üdvösségre, az A-nyaszentegyházban mely sokszor Menyországhoz hasonlíttatik két csudálatos világosító fáklyát gyújtott, hogy a tudatlanok setétségét elkergetvén, vezérellyék, éltessek, ékesítsék, gyümölcsöztessék a sovány földnek magtalanságát. Ezek, a kiknek emlékezetit a mái napon böcsüllettel innepellyük, Szent Péter és Pál Apostol, kiket méltán nevezhetünk vagy ama két olaj-fának, mellyet Zacharias, Proféta látott Isten szolgálattýára talpon állani, hogy híveket üdvösséges olajjal kövérítésék és gyógyítsák, vagy a Christus jegyes mátkája két emnléjének, mivel ők, mint jó dajkák, üdvösséges téjjel táplálták és nevelték az; Isten fiainak kisdedségét.”¹⁴¹

¹⁴¹ MNL Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 1/f 20. kötet.

ékességét, és vastagságát: vagy a' Fő-pap mellyén fényeskedő Tizen-két drága kövek-közöt ama' két csudálatos Köveknek, mellyeket Isten, Doctrinam et Veritatem, Igazság tanításának nevezett, mivel, a' mint Sidó József írja, azok-által jelentette Isten akarattját; szokatlan Világosságok villámlásit mutatván benne, mikor kedves vólt az Aldozat."¹⁴⁰

Az idézett szöveg nagyobbik része Pázmány-átvétel: némi rövidítéssel és variálással élt adaptálása során a minorita koncionátor. Az anyag szövegalkotási jellegzetességei számos tekintetben emlékeztetnek Kelemen Didák kompilációs technikájára. Nem mellékes az sem, hogy a szövegkorpusz a miskolci minoriták levéltári anyagában lelhető fel – és Kelemen Didák is az itteni rendházban szolgált, és itt hunyt el 1744. április 21-én.

A vizsgált anyagot tehát elsősorban az rokonítja Kelemen Didák munkásságával, hogy Miskolcon, a 18. században, a kompiláció technikájának hasonló érvényesülése révén készült, mint Kelemen Didák beszédei. Ráadásul beilleszthető a nyomtatásban megjelent Kelemen-korpuszba, amelynek kapcsán tudható, hogy készült ilyen anyag, és a minorita hitszónok készült is ennek megjelentetésére. Mindazonáltal a kutatás jelen szakaszában még nem mondhatjuk ki egyértelműen, hogy az anyag minden kétséget kizáróan Kelemen Didák gyűjteménye, ehhez további kutatások szükségesek. Annyi azonban bizonyosan állítható, hogy egyértelműen kimutatható benne az az irodalomtörténeti és prédikációírói hagyomány, amelyet kutatásaink Kelemen Didák nevéhez kapcsolnak.

Mindazonáltal érdemes kiemelni, hogy az említett kompilációs technika jelenléte számos egyéb kérdést is felvet – éppen Kelemen Didák munkássága nyomán. Ma már számos adat alapján tudható, hogy a neve alatt megjelent prédikációk részben másodlagos szövegátvételek eredményei, sőt éppenséggel egy a miskolci minorita fondban lévő további (feldolgozás alatt álló) anyag igazolja, hogy Pázmány Péter, Bernárd Pál és Kelemen Didák munkáját tovább is kompilálták.¹⁴²

¹⁴⁰ PÁZMÁNY, 1636, 1204–1205.

¹⁴² Erről bővebben: MACZÁK, 2018, 159–166.

A 18. századi kompilációs szöveggyűjtemény bonyolult szerzőségi viszonyainak ismerete tehát óvatosságra int az egyes kéziratokat illetően. Igaz ez a miskolci kézíratos prédikációkra is. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy nagyon hasonló szöveggyűjteményen alapul ez az anyag is, és megegyező környezetben készült, mint amely Kelemen Didákhoz köthető.

Önállóan megjelent beszédek

Kelemen Didáknak számos alkalmi és temetési beszédet tulajdonítanak, bár ezek egy részén nem tüntették fel a szerző nevét. Nem kizárt, hogy ehhez az eljáráshoz köze lehetett kompilációs tevékenységéhez is, hiszen könnyen előfordulhatott, hogy az adott beszéd az ő szájából hangzott el, szerzője azonban nem ő volt. Ocskay György ezekre vonatkozóan is megállapította, hogy szó szerinti szövegátvételeket tartalmaznak. Példa erre az – eddigi ismereteink szerint – első, nyomtatásban megjelent Kelemen-prédikáció, a Koháry Judit felett mondott gyászbeszéd, és az utolsó, Kelemennek tulajdonított, Kruzsai János felett mondott halotti búcsúztató¹⁴³ is.

Kelemen Didák 1728. október 2-án levelet írt rendi előljárójának, Ladányi Eleknek írt levelében említést tesz egy bizonyos Bernárd Pál elhunytáról:

Bár csak új esztendőre az Ur Istennek eö Szent Felséginek ingyen valo Szent Kegyelmeből lennének készek azon csekely praedikatiok [...] tovább is kérem Tisztelendő atyaságodat édes Tisztelendő Pater Regens atyám Uram, hogy az Tisztelendő jó emlékezetü Plebanus Bernárd Pál emlékezetit az mint fel tettem volt, ki ne hadgyák, mert requiescat in Sancta pace, ővé volt az Úr Istennek eö Szent Felséginek ingyen valo Szent Kegyelme által a' munka, enyim csak foldozás, elég én nékem Istennek hálá, hogy eddig hasznát vettem, e' nélkül hozzá sem kezdhettem volna: Nem itilem, hogy az Szent Szerzetnek az kisebbségire essek, nékem pedig nem lehet az máséval ditsekednem, azért hadd legyen édes Atyám Uram fel téve, jobbnak gondolom így, 's az én édes jó Istenem előtt kedvesebbnek lenni, kinél egyebet nem kívánok belőlle.¹⁴⁴

---

¹⁴³ Vö. KECSKEMÉTI, 2008; KŐSZEGHY, 2013.

¹⁴⁴ GyÉL, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

A levélből tehát kitűnik, hogy Kelemen Didák beszédeihez komoly köze volt egy bizonyos Bernárd Pál nevű plébánosnak, aki ekkorra már elhunyt. 1735-ben megjelent egy úrnapi beszéd Bernárd Pál neve alatt. Bizonyos, hogy ez a szöveg attól a Bernárd Páltól származik, akit Kelemen Didák is megemlített levelében, hiszen már a kortársak is megfigyelték, hogy Bernárd és Kelemen szövege számos ponton megegyezik. A protestáns Helmeczi Komoróczi István a következőképpen fogalmazott erről:

két egyházi rendü Személyeket jegyzek meg, kik nyomtatásba Magyar nyelven, az Oltári Szentségről ki bocsáttatott Prédikációjok által, arra tzeolznak, hogy el *áltatán tanítványinkat, magok után vonják.* Tsel. 20:30. Azért is lett, hogy Prédikációjokat ezek között hintegették. Az *Első, Sz. Ferentz Szerzetiből való Minorita Barát:* ki Bátor Városa piatzán el 3r mondotta Prédikációját, és Nyomtatásba ki adta 1721. edik Esztendőbe: hová maga Nevét fel nem tette, jólehet, az, sokaknál, talám nálam is tudva vagyon; mellyel, mivel maga el halgatott, én is róla halgatok. Másodikat prédikállatta, és nyomtatásba ki bocsátotta 1735. ödik esztendőbe Tudós Bernárd Pál. Ugy látzik Prédikációjok meg fontolásából, hogy ezek egy más kezére jádtzottak: mert a' mit az Első rövidebben ellenünk ki-adott, a' Második azt ki szélesítette, és az Elsőnek, szavait, többire, ígéről ígére le irta. Éles elmének jelét találtam ugyan a' Prédikációkba; mind az által a' kettőt egybe vetvén, azonnal gyanúskodtam, hogy vagy az Elsőből irta le a' Második az egy formájú szókat; vagy pedig mind kettő más Tudós Ember munkájából. Nemis tsalaktoztam meg ez gondolatomba. Mert mikor már ez Prédikációkra; nevezetesben a' bővítéssel valóra készítettett Feleletemnek vége felé közeléttetem volna, jöve kezemhez egy jóakarómtól, ama széles tudományú és nagy elméjő Cardinál Pázmány Péternek Kalaúzos Írása, melynek XI edik Könyvébe, mind két Prédikációnak, többire, minden szavait ígéről ígére fel találtam [...] meg esmértem, hogy mind két Prédikáló az említett Papi Fejedelemnek elméjével böltselkedvén, és annak régi munkáját, újnak és maga munkájának tettetvén, akar hirre és ditséretre kapni; Az ilyen ember nevezetik a' Tudósoktól Plagiarius Librorum.¹⁴⁵

Vagyis Helmeczi Komoróczi rájött a Bernárd- és Kelemen-szöveg szoros összefüggésekre és fel is hívta ezekre a figyelmet. Igaz, jegyzésében elsősorban arra fókuszált, hogy mindkét hitszónok Pázmány műveit használta forrásként. Ugyanakkor több olyan Bernárd-szöveg is szerepel Kelemen Didák beszédeiben, amelynek nem Pázmány a forrása. Bernárd Pál szövegei tehát megjelennek Kelemen

---

¹⁴⁵ GNATERETH, 1741, 3 r.

Didáknál is. Ugyanakkor a Kelemen-levélből kiderül, hogy Bernárd Pál már nem élt 1728-ban. Ezen adatokból az tükröződik, hogy Kelemen Didák és Bernárd Pál prédikációinak volt egymáshoz köze, és az is, hogy a Bernárd neve alatt megjelent beszéd a szerző halála után jelenhetett meg. Ezt támasztja alá a Bernárd-beszéd címlapja is, amelyen a korszakban szokatlan módon nem tüntetik fel a beszéd elhangzásának helyét és idejét. A fentiek nyomán nagyon könnyen elképzelhető, hogy az 1735-ben megjelent Bernárd-szöveg Kelemen Didák közreadói munkájának köszönhető.

A *Buzza fejek* című kötet előszavában arra is utal Kelemen Didák, hogy a munka oroslánrésze Bernárd Pálé volt (aki a kiadást nem érthette meg). Vagyis Bernárdnak komoly szerepe van a Kelemen Didák-életműben. Bár együttműködésükről igen kevés adatunk van, a fentiek nyomán joggal sorolhatjuk a Bernárd Pál-prédikációt a Kelemen Didákhoz kapcsolható egyházi beszédek közé.

Források

Kelemen Didák *Buza fejek* című gyűjteményének előszavában a következőképpen fogalmazott:

A' Felséges Mindenható Ur Isten, véghetetlen Irgalmasságából annyira gondot viselt mindenkor a' szegényekre és szükölködőkre, hogy több kegyes Atyai áldási között, az Aratok után el hullott, 's meg maradt *Buza fejeket* is azoknak táplálására rendelte [...]. Gondot viselt több szükölködő szolgája között reám-is igyefogyott szegényre azon véghetetlen Irgalmasságú Felség, midőn szent szolgáltyában hiven el járó és szorgalmatosan Arató munkási után: az az: az Anyaszentegyházban hiven tanító Sz. Atyák, és az ő Parancsolatit és törvényt szorgalmatosan hirdető Praedikátorok után számomra-is annyi Buza fejeket hagyott, hogy azokkal nem csak magam fogyatkozásának eleget tehetnék, hanem más nálam inkább szükölködőknek is nyújthatnék segedelmet.¹⁴⁶

A fenti szöveg nyomán joggal gondolhatjuk, hogy nem csupán a korban szokásos alázatossági formula miatt hivatkozott Kelemen Didák elhagyott és általa felhasznált búzafejekre – amelyek révén ő is segíthet másokat. Korábban idézett levelében Bernárd Pál segítségére hivatkozott, és az is tudható, hogy a következőket írta 1729. szeptember 3-án Károlyinak Miskolcra:

Az magam számomra pedig egy Praedicatiós könyvet *Kalauzzal* együtt, ha Isten eő Szentfelsége aláhozza Excellenciádat, kérem alázatosan méltóztassék hozni, mert még itt semmi könyveink nincsenek.¹⁴⁷

Ez a kérés egyértelműen a hitszónoké, sőt a kompilátoré – azaz Kelemen Didák nem egyéni, lelki olvasmányként kérte a jelzett műveket.

Kelemen Didák forrásai

Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I.

Pázmány Péter: Ádvent III. vasárnap II.

Pázmány Péter: Karácsony

Pázmány Péter: Karácsony II.

Pázmány Péter: Kiskarácsony utáni vasárnap

Pázmány Péter: Böjt III. vasárnap

---

¹⁴⁶ KELEMEN, 1729, B3r.

¹⁴⁷ KELEMEN, 1979, 221.

Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
Pázmány Péter: Nagypéntek I.
Pázmány Péter: Nagypéntek I.
Pázmány Péter: Nagypéntek I.
Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Pázmány Péter: Húsvét I.
Pázmány Péter: Húsvét utáni V. vasárnap II.
Pázmány Péter: Húsvét utáni V. vasárnap II.
Pázmány Péter: Hatvanadvasárnap I.
Pázmány Péter: Hetvenedvasárnap I.
Pázmány Péter: Pünkösd után XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd után XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd után XVII. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni IV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni V. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni VI. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni VI. vasárnap I.
Pázmány Péter: Pünkösd utáni XIII. vasárnap II.
Pázmány Péter: Pünkösd utáni XV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni XXI. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösd utáni XXI. vasárnap I.
Pázmány Péter: Pünkösd utáni XXIII. vasárnap I.
Pázmány Péter: Úrnapja II.
Pázmány Péter: Úrnapja II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni II. vasárnap I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni II. vasárnap II.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap I.

Pázmány Péter: *Kalauz* III.
Pázmány Péter: *Kalauz* V.
Pázmány Péter: *Kalauz* VIII.
Pázmány Péter: *Kalauz* XI.
Pázmány Péter: *Kalauz* XI.
Pázmány Péter: *Kalauz* XI.
Pázmány Péter: *Kalauz* XI.
Pázmány Péter: *Kalauz* XI.
Pázmány Péter: *Kalauz* XIII.

Pázmány Péter: *Kalauz XIV.*

Pázmány Péter: *Kalauz XV.*

Kelemen Didák: Kruzsai Márton felett

Kelemen Didák: Lelki öröm

Kelemen Didák: Úrnapja / Kelemen Didák: *Buzza fejeke*

Káldi György: Vízkereszt után II. vasárnap I.

Lépes Bálint: *Az balandó és ítéletre menendő...*

Makula nélkül való tükör

William Stanyhurst: *A balandó testben...*

A Bernárd Pál-kérdés

A fellelt források nyomán joggal feltételezhetjük, hogy Kelemen Didák számos művéhez volt köze Bernárd Pál tevékenységének is. Ezt támasztják alá azok a szövegrészek is, amelyek mindkét hitszónok szövegében megtalálhatók, de nem ismeretesek más műből. Példa erre a következő szövegrész is:

Bernárd Pál	Kelemen Didák
„Szent András életiben olvassuk; hogy aztmondgya vala a’ Tyrannusnak: Én a’ mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok, a’ ki jól lehet fel áldoztatott, és az ő Teste igazán étettetik a’ kösségtül, még-is éppen és élevenen megmarad.” ¹⁴⁸	„Szent András életiben olvassuk; azt mondgya vala a’ Tyrannusnak: <i>Én a’ mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok, a’ ki jól lehet fel áldoztatott, és az ő Teste igazán étettetik a’ kösségtül, még is éppen és élevenen meg-marad.</i> ” ¹⁴⁹

A fentiek nyomán joggal vélelmezhető, hogy Kelemen és Bernárd munkája szoros összefüggésben állt egymással, és nemcsak azon az alapon, hogy mindketten Pázmányt kompiláltak prédikációjukban. Kérdés azonban, hogy pontosan milyen kapcsolatban is állt egymással a két személy. Hogyan és miért dolgoztak együtt? Parancsra? Felkérésre? Netán „munkaközösségben”? Egyikük segítséget kért, másikuk segítséget ajánlott?

Tovább nehezíti a kérdések megválaszolását, hogy Bernárd Pálról jószerivel semmit nem tud az irodalomtudománnyal foglalkozó szakirodalom a fent leírtakon kívül. A különféle segédletekben is eltérő adatokkal szerepel, hol minoritának tartják, hol világi papnak.¹⁵⁰ A bizonytalanságokra való tekintettel az 1882-es minorita névtárban nem is szerepel (mivel neve nem található a provincia halottainak jegyzékében).¹⁵¹ Ezzel szemben Monay Ferenc mégis felvette Bernárd Pált a

---

¹⁴⁸ BERNÁRD, 1735, 20–21.

¹⁴⁹ KELEMEN, 1729, 216.

¹⁵⁰ MERCS, 2008, 128–129.

¹⁵¹ MERCS, 2008, 129.

minorita rend irodalmi munkásságát feldolgozó munkájába, hivatkozva az „ok-
adatok bizonytalanságára”.¹⁵² Kelemen Didák forrásértékű leveléből pedig csu-
pán annyi derül ki tényszerűen, hogy a tudós plébános, az 1728-ban már elhunyt
Bernárd Pál tevékenysége segítette az ő irodalmi munkásságát.

A történelmi és egyháztörténelmi források tanúsága szerint valóban élt ilyen
nevű plébános, aki ismert hitszónok is volt, mégpedig a 17. század végén. Szüle-
tési dátuma jelenleg még nem ismeretes, de az igen, hogy ónodi (1667–1668 tá-
ján),¹⁵³ szepesi,¹⁵⁴ majd jászberényi¹⁵⁵ plébánosság után a kassai dómban (1677–
1682) teljesített szolgálatot.¹⁵⁶ 1679-től egri kanonok,¹⁵⁷ 1680-tól pankotai esperes
volt.¹⁵⁸ Irodalmi munkásságához vélhetően szorosan nem tartozó, ám kortörté-
neti szempontból igen érdekes adat, hogy a pálos rend mártírjával Csepelényi
Györggyel együtt elrabolták a kurucok, és Bernárd a szabadulása ügyében levelet
írt a püspöknek.¹⁵⁹

Ha tehát ez a Bernárd Pál megegyezik Kelemen Didák „munkatársával” – és
minden jel arra mutat, hogy igen –, akkor kettejük szerzői kapcsolata viszonylag
egyszerűen leírható. Mivel Bernárd 1682-ben halt meg (ez az adat biztos),¹⁶⁰ Ke-
lemen Didák pedig 1683-ban született,¹⁶¹ nem ismerhették egymást. Vagyis Kele-
men Didák már a *Buzza fejeke* című kötet esetében is hagyatékból dolgozott.

Bernárd Pál ismert hitszónok volt a maga korában, többek között feljegyezték
róla a kassai jezsuita diáriumban, hogy 1677. december 3-án Xavéri Szent Ferenc
ünnepén ő mondta a jezsuitáknál a magyar prédikációt.¹⁶² Ebből adódik a feltéte-
lezés, hogy az a „valami”, amelyre a korábban idézett Kelemen Didák-level is
utalt, aminek a minorita hitszónok nagy hasznát vette, s ami nélkül hozzá sem
kezdhetett volna saját *Buzza fejeke* című kötetéhez, vélhetően egy Pázmány-kompi-
lációkat tartalmazó Bernárd-kézirat lehetett.

---

¹⁵² MERCS, 2008, 129.

¹⁵³ Heves Megyei Levéltár (XII-3/£/22. Fasc. SSS. Nr. 9. (1667) és Nr. 75. (1668). Az adatra
Mihalik Béla Vilmos hívta fel figyelmem.

¹⁵⁴ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania*, 1994, 198.

¹⁵⁵ KONCSEK, 2001, 212; MOLNÁR, 2005, 69.

¹⁵⁶ Kelemen Didák többször idézett levelében is plébánosként említi Bernárd Pált.

¹⁵⁷ NOVÁKY, 1908, 226.

¹⁵⁸ NOVÁKY, 1908, 226.

¹⁵⁹ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania*, 1994, 198.

¹⁶⁰ „Archidiaconus de Pankota a r. d. Paulus Bernard mortuus est.” NOVÁKY, 1908, 227.

¹⁶¹ Ebben minden életrajzíró és forrás megegyezik.

¹⁶² BEK, Kézirattár, Ab 86/I. fol. 121r. Az adatra Mihalik Béla Vilmos hívta fel figyelmem.

Ezt a feltételezést erősíti az a Bernárd Pál neve alatt 1735-ben megjelent prédikáció is,¹⁶³ amely *Kalauz*-átvételek mellett a Kelemen Didáknak tulajdonított 1721-es úrnapi beszédet¹⁶⁴ és a Kelemen Didák neve alatt megjelent, 1729-es, *Buzza fejeke* című kötet böjt IV. vasárnapra írt prédikációját is jelentős mértékben tartalmazza.¹⁶⁵ Ennél pontosabbat azonban jelen tudásunk szerint nem mondhatunk a szövegek keletkezéséről. Az életrajzi adatok azt igazolják, hogy az 1735-ös beszéd semmiképpen sem jelenhetett meg Bernárd Pál életében, tehát a kapcsolódó szöveggondozás leginkább Kelemen Didákhoz köthető. Nagy kérdés viszont, hogy a minorita hitszónok szó szerint közreadott egy „eredeti” Bernárd-szöveget, vagy a – feltételezett – Bernárd kézirat nyomán összeállított egy újabb szöveget, s azt adatta ki tiszteletből (vagy?) Bernárd neve alatt.

Az újonnan adatok nyomán egyszerűbbnek tarthatjuk a hitszónokok kompilációs módszerét: míg a korábbi kronológiai sorrendből és a szövegösszevetésből úgy tűnt, hogy Bernárd a közvetítő Kelemen-szövegek mellett gyakorta átlapozta az ősforrásnak tekinthető Pázmány-köteteket is, az újabb értelmezés szerint a legtöbb esetben egyszerűsítő folyamat rekonstruálható, amint ezt az alábbi példa is igazolja. Ebből kitűnik, hogy Bernárd nagyobb mértékben kompilálta a Pázmány-szöveget, míg Kelemen Didák részéről szövegelhagyást tapasztalhat az olvasó.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltja: <i>Quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum?</i> Mint adhattya ez nekünk az ő Testét, hogy megegyük? Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, és azt felellyed: a mint egy darab sárból egész	„Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltja <i>quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum,</i> mint adhattya ez nekünk az ő testét hogy meg együk? Sz. János 6. rész. 53. vers. Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, es azt felellyed: A mint egy	„Ha azért tusakodik okosságunk, és azt kiáltja: <i>Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?</i> mint adhattja az ő testit, hógy meg együk? emlékezzel Istennek régi csuda tételiről, és azt felellyed: a’ mint egy darabb sárból egész embert formáhatott, a’ mint

¹⁶³ BERNÁRD, 1735.

¹⁶⁴ [KELEMEN], 1721.

¹⁶⁵ KELEMEN, 1729.

embert formáhatott; a mint semmiből mindent alkothatott egy mondással, oly könnyü néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum</i>, ez az én Testem, a kenyeret testé változtatni. <i>Moses</i> idejében, menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt szereznek az Oltári-szentségnek?”¹⁶⁶	darabb sárbúl egész embert formáhatott; a’ mint semmibül mindent álkothatott egy mondással, olly könnyü néki a’ maz mondással. <i>Hoc est Corpus meum</i> ez az én testem, a’ kenyeret testé változtatni. <i>Moses</i> idejében menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt Szereznek az oltári szentségnek!”¹⁶⁷	semmiből mindent alkothatot egy mondásával; oly könnyü néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum</i>, ez az én Testem, a’ kenyeret testé változtatni.”¹⁶⁸

Bernárd Pál munkamódszere rekonstruálható abban a korábban Kelemen Didáknak tulajdonított esetben is, melynek során a forrásszöveg egyik idézetét meghagyta, majd az ennek margóján jelzett hivatkozások főszövegben való szerepeltetését kombinálta a latin idézet magyar fordításának ugyancsak főszövegbeli szerepeltetésével. Megjegyzendő az is, hogy a kiemelt részt megelőző, illetve követő sorok is megeyeznek Bernárd és Kelemen prédikációjában.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„<i>Nam tanto DEVS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro hominibus indigna suscepit.</i>¹ <i>Si</i>	„<i>Hallyad Sz. Gergely tanítását, Hom. 6. in Evang. Tanto DEUS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro</i>	„<i>Hallyad szent Gergely tanítását, Hom. 6. in Evang. Tanto DEUS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro</i>
¹Greg. Hom. 6. in Evang.	²Tertull. 2. Contra Marcionem, c. 27.	
³Hieron. Cont.		

¹⁶⁶ PÁZMÁNY, 1636, 712.

¹⁶⁷ BERNÁRD, 1735, 12.

¹⁶⁸ KELEMEN, 1721, 5.

DEO <i>indigna, hominibus necessaria; ita jam DEO digna, quia nihil tam dignum DEO, quam salus hominis.</i>² Sz. Jeronymus: <i>Quanto sunt humiliora quae pro me passus est CHRISTVS, tanto plus illi debeo;</i> Contra Helvidium, subsinem.¹⁶⁹	Helvid. Sub finem.	<i>hominibus et indigna susceptit.</i> Annál méltábban kell az Istent tisztelni, menél méltatlanabb dolgokat az emberekért felvált. Hasonlót ír <i>Tertulianus 2. contra Marcionem Cap. 27.</i> Hasonlót szent <i>Hieronymus contra Helv. sub finem.</i>¹⁷⁰	<i>hominibus et indigna susceptit.</i> Annál méltábban kell az Istent tisztelni, menél méltatlanabb dolgokott az emberekért felvált. Hasonlót ír <i>Tertulianus 2. contra Marcionem Cap. 27.</i> Hasonlót szent <i>Hieronymus contra Helv. sub finem.</i>¹⁷¹

Míndez megint csak azt erősíti, hogy a Bernárd-szöveg jóval hamarabb keletkezett, mint ahogy nyomtatásban napvilágot látott.

Bernárd Pál és Kelemen Didák munkássága tehát szorosan összefügg és joggal vélelmezhető, hogy Kelemen Didák kompilációinak jelentős része közvetítő forrás révén, vélhetően kéziratból került a Kelemen-életműbe – elsősorban a *Buzza fejek* című gyűjteménybe. Sok esetben ez az összefüggés azonban feltárhatatlan jelenlegi adataink birtokában, ezért a Bernárd-szövegeket külön nem jelöltem a források között, ám az ő neve alatt megjelent beszédet felvettem a Kelemen-szövegek közé.

Pázmány Péter

Kelemen Didák prédikációinak legjelentősebb, igazolható forrásai Pázmány Péter művei: prédikációgyűjteménye és *Kalauza*. Példa erre az a Kelemen Didák-féle két

¹⁶⁹ PÁZMÁNY, 1636, 840–841.

¹⁷⁰ BERNÁRD, 1735, 28–29.

¹⁷¹ KELEMEN, 1729, 225.

halotti beszéd is, melyek egyike Koháry Judit, másika az ő leánya, Csáki Krisztina felett hangzott el, hat év különbséggel:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„A'kik a' Halál Képét le-írták, formáját úgy rendelték, hogy abból meg-ismértetnék minnyájunk állapotja. Szem-nélkül írván a' Halált, azt példázták; hogy a' Halál méltóságra nem néz: személy-válogatás-nélkül Pápát, Császárt, Ifiat, Vént, Szegényt, Bóldogot egy-aránt el-viszen. Fül-nélkül írván, ismértették; hogy senki könyörgését, supplicálását, sivását, rivását elő nem vészi: a' Bólcsek okoskodásit, az Ékesen-szóllók hitetésit, a' Prókátorok mesterséges fogásit fülébe nem ereszti, senki óhajtása, senki jajgatása, senki könyörgő vagy hízelkedő szava nem fog rajta. Mezitelen írván, jelentették, hogy semmi szépségen és gazdagságon nem kap: senki kincset és ajándékát bé nem vészi. Végezetre, kezében egy nagy kaszát vágólan írván, és a mellé ilyen mondást függesztvén: Nemini parco, senkinek nem kedvezek, arra mutattak, hogy valamint a kaszás a füvekben válogatást nem tézen, hanem noha egygyik magassab másiknál, egygyik szeb másiknál, de egy-aránt mind levágja, egy rakásba hánnya, úgy a halál nem nézi, hogy	„A'kik a' halál képét le-írták, formáját úgy rendelték, hogy abból meg-ismértetnék minnyájunk állapotja. Szem nélkül írván a' halált, azt példázták: hogy halál méltóságra nem néz: személy válogatás nélkül Császárt, Királyt, iffiat, vént, szegént, bóldogat egyaránt el-viszen. Fül nélkül írván, ismértették: hogy senki könyörgését, supplicatióját, sivását, rivását, bé-nem vészi, a' tudósok okoskodásit, az ékesen szóllók hitetésit, a' Prókátorok mesterséges fogásit, fülibe nem ereszti, senki könyörgő vagy hízelkedő szava nem fog rajta. Mezitelen írván, jelentették: hogy semmi szépségen, és gazdagságon nem kap, senki kincsit, ajándékit bé-nem vészi. Végezetre kezében egy nagy kaszát vágólag írván, és mellé ilyen mondást függesztvén: nemini parco senkinek nem kedvezek; arra mutattak, hogy valamin-képpen a' kaszás a' füvekben válogatást nem tézen; hanem noha egygyik magosabb másiknál, egygyik szebb másikánál; de egyaránt mind levágja, rakásba hánnya; úgy a'

emez hatalmasb vagy gazdagb, szeb vagy ifiab, erősebb vagy bölcseb, hanem egyenlőképpen le-kaszál, földhöz vér és oly egyarányúvá téssen mindeneket, hogy a' hólt csontok-között megválogatható külömbsege nem marad az embereknek. Azért, Statum est, végezésből ment-ki, változhatatlan és múlhatatlan törvény, hogy egyszer minnyájan meg-hallyunk.”¹⁷²	halál nem nézi, hogy eme' hatalmasbb, szebb, vagy iffiabb, erősebb, vagy gyengébb; hanem egyenlő-képpen le-kaszál, földhöz vér, s' oly egyarányúvá téssen mindeneket, hogy a' hólt csontok között meg-válogatható külömbség nem marad az embereknek. Azért végezésből ment-ki a' változhatatlan törvény, hogy egyszer minnyájan meg-kell halnunk, s' nem csak meg kel halni; hanem hamar való időn kel annak lenni, mert Sz. Pál mondása szerint: Tempus breve est, rövid az idő: meg-rövidültek napjaink, nem élünk most annyit, mint a' régiek, nyólcz, kilencz száz esztendőket.”¹⁷³

A két úriasszony felett mondott, Kelemen Didákhhoz kapcsolható halotti beszédek számos Pázmány Pétertől kompilált szövegrészt tartalmaznak. A két szöveg közös vonása, hogy mindkettő esetében jelentős mértékben támaszkodott a kompilátor Pázmány Pünkösöd utáni XV. vasárnapra szánt beszédére, ami a halálról szól.

Makula nélkül való tiükör

A *Buza fejek* című kötet szó szerint kompilált forrásai közé tartozik a *Makula nélkül való tiükör* című kegyességi mű is, mely 1712-ben jelent meg magyarul, ily módon ez a forrás szövegbe illesztése – szemben a 17. századi művekkkel – eddigi

¹⁷² PÁZMÁNY, 1636, 959-960.

¹⁷³ KELEMEN, 1724, D1^v.

ismereteink szerint Kelemen Didák (vagy más 18. századi szerző) munkája kellett, hogy legyen és semmiképpen sem Bernárd Pálé (vagy más 17. századi szerzőé).

Kelemen szerzőségét, illetőleg kompilátori tevékenységét támasztja alá az adatai, mely szerint a *Makula nélkül való tükkör* fordítója, Újfalusi Judit (akit három ízben is, 1722-ben, 1728-ban és 1738-ban a nagyszombati zárda főnöknőjévé választottak) Újfalussy András és Károlyi Éva leányaként látta meg a napvilágot. Károlyi Éva pedig Kelemen Didák egyik legfőbb pártfogója, Károlyi Sándor testvére volt. Ily módon tehát akár pártfogója révén is hozzájuthatott a minorita hitszónok a kötethez.

A kegyességi mű a *Buzza fejeke* kötet legismertebb és legterjedelmesebb beszédének, a második nagypénteki prédikációnak legfőbb forrása volt. Érdekes módon máshol nincs nyoma Kelemen Didák gyűjteményében, holott nyilvánvalóan ez utóbbi kötetben is helyet kaptak a Jézus életével foglalkozó részek.

E forrás felhasználásának különös jelentősége, hogy sajátosan a magyar és sajátosan a ferences hagyományhoz kötődő műről beszélhetünk. Lauf Judit és Kovács Eszter kutatásai¹⁷⁴ kétséget kizáróan igazolták, hogy Újfalusi Judit az általa csehéből fordított Krisztus-életrajzba fontosnak tartott belemásolni a magyar hagyományban erősen meggyökerezett, az eredeti műből, Martin Cochem *Das grosse Leben Christi*ének cseh változatából viszont hiányzó jeleneteket is.

Újfalusi Judit szövegszerkesztői és fordítói eljárására az jellemző, hogy a fordítás során kisebb rövidítésekől eltekintve hűen követte az eredetét egészen addig, amíg Krisztus passiójához nem ért. Ettől kezdve élt írói szabadságával, az eredeti művet új fejezetekkel bővítette, a meglévő fejezeteket pedig gyakran át is írta. Lauf Judit szerint

ez az „írói szabadság” egy nagyon erős kötelék következménye volt. A nagyszombati apáca, Újfalusi Judit saját rendjének és rendházának évszázadokon átívelő élő hagyományát szötte bele a klarisszák legfőbb olvasmányába, Krisztus szenvedéstörténetébe. [...] A magyar hagyományon nevelkedett nagyszombati apáca e nélkül nem érezte teljesnek Krisztus kínszenvedésének útját.¹⁷⁵

Amikor a Pázmány-szövegek közé a *Makula nélkül való tükkör* szavait illesztette, lényegében ugyanezt tette Kelemen Didák is.

A Kelemen-prédikáció szempontjából különösen érdekes az Újfalusi-féle Cochem-fordítás úgynevezett ácsjelenete. A *Miként Urunk Jesus meg-fogását a Szűz*

---

¹⁷⁴ LAUF, 2012; KOVÁCS, 2013.

¹⁷⁵ LAUF, 2012, 382.

Máriának hírré vitték (78. rész) című fejezetben Ujfalusi Judit alapvetően a cseh szöveget követte, de szövegrész végét egy bekezdéssel kibővítette. A cseh eredetiben a Márta házában kétségek közt gyötrődő Szűz Máriának Jézus legkedvesebb tanítványa, János evangélista hírül viszi, hogy fiát Jeruzsálemben elfogták. Nagy sírások közepette az Istenanya az asszonyokkal és Jánossal elindul a városba, hogy még életben találja Jézust.

Lauf Judit felhívja rá a figyelmet, hogy az *Érsekújvári kódexen* (amely bizonyosan Ujfalusi Judit közvetlen forrása volt) és a *Makula nélkül való tiükörön* kívül egyetlen nyelvemlékünkben sem találkozunk ezzel az apokrif jelenettel. Szerepel ugyan két magyarországi latin forrásban – a *Sermones Dominicale*sban, és az OSZK Cod. Lat. 279 jelzetű kódexében – ezek azonban egymásnak és a magyar változatnak is csak szövegvariánsai, nem lehet őket egymásból eredeztetni.

A Lauf Judit által vizsgált szövegrész megtalálható Kelemen Didák második nagypénteki prédikációjában is, igaz Kelemen Didák másképp fejezte be az ács-jelenetet, és néhány adatszerű vonatkozásban is különbözik a két szöveg:

<i>Makula</i>	Kelemen Didák
„De mikoron a Várasban mennének, a szél lámpássokat el fújá, és világ gyújtásért egy házhoz bemenének, és ott láták hogy egy Ács keresztfákat csinál. Monda a Szűz Mária Magdolnának: Édes leányom kérek kérdezd meg kinek csinállya ez kereszt fákat? És megkérdeven, mondá az Ács hogy a ketteit két Tolvajnak, a harmadikát a Názareti Jesusnak, kit csak ezen éjjel fogtak meg. Ezt midön hallotta volna a Szűz Mária, a kereszt fára borúla, és sírva mondgya vala: Fiam, Fiam, én gyengeséges Fiam, Fiam Jézus, honnét érdemletted ezt? Lám senkinek nem vétettél. De látván az ács hogy nem dolgozhatna, kitaszigálá a Szűz Máriát, mert fél vala a Sidó	„A’ várasba menvén a’ szél lámpássokat el fújá, és világ gyújtásáért egy házhoz bé-térvén, látták, hogy egy Acs kereszt fákat csinál, ‘s kérdezvén kinek csinálá? azt felelé: ketteit két Tolvajnak, a’ harmadikát a’ Nazáreti Jesusnak, kit csak ezen éjjel fogtak meg. Midön hallotta vólna a’ Szűz Maria, a’ kereszt fára borúla, ‘s keservesen sira mondván: Fiam! Fiam! édes Fiam Jésus! honnan érdemleted? senkinek sem vétettél, hanem mindenkkel jót tettél. Kajfás házához jutván mennyit szenvedett ottan, ‘s az Pilátus udvarában Sz. Fia keserves

Fejedelmektül. Oh ember gondold meg micsoda keserüséget vallott akkor az édes Szüz Mária. ¹⁷⁶	sz szenvedésit , 's ostorozásit látván , ezt vólta képpen le nem irhatni. ¹⁷⁷

Kelemen Didáknál tehát nem szerepel Mária Magdolna az idézett jelenetben, illetőleg az maga az ácsjelenet sem fejeződik be a *Makula nélkül való tükkör*ben jelzett elzavartatással. Mária szavait is némiképpen módosítva – „mindenekkel jót tettél” – közli a minorita hitszónok. Kelemen Didák beszéde ilyen módon sajátosan magyarországi és sajátosan ferences ízt kapott a kompiláció révén – bár vélhetően ez utóbbinak ilyen mélységben maga sem volt tudatában. Az azonban elgondolkodtató, hogy az egyértelműen jezsuita sajátosságokat hordozó források közé a *Makula nélkül való tükkör* révén saját rendjének lelkiségéhez közelebb álló forrást kompilált a minorita hitszónok.

Ha a Kelemen Didák és Bernárd Pál írói kapcsolatára vonatkozó megállapítások a későbbiekben – további kéziratok remélt felbukkanása révén – igazolódhatnak, egyszersmind az is bebizonyosodik, hogy Kelemen Didák kompilációja, „foldozása” egyértelműen a *Makula nélkül való tükkör* című, kimondottan a magyar ferences hagyományhoz kapcsolódó mű. Korábbi írásaiban részletesen bemutattam filológiai és stílári eszközökkel is, hogy a Kelemen Didák-beszédekbe illesztett Pázmány-szövegek mennyiben illeszkedtek a jezsuita hagyományba, s ezért nem véletlen, hogy a minorita hitszónok saját rendjének lelkiségéhez közelebb álló művel egészítette ki beszédét ezek helyett.

Lépes Bálint

Lépes Bálint *Az halandó és ítéletre menendő teljes emberi nemzetnek fényes tükköre és Pokoltól rettentő és mennyei bódogságra édesgető tükkör* című, Prágában 1616-ban, illetve 1617-ben megjelent kétkötetes művében Gabriele d’Inchino nyomán a négy utolsó dologról – halál, ítélet, pokol, mennyország – elmélkedett. Jóllehet ezek felsorolása, ismertetése gyakorta használt eleme az adventi prédikációknak,¹⁷⁸ ezért akár más forrásra is gyanakodhatnánk, a Lépes-szöveg forrás voltát Kelemen Didák *Buza*

¹⁷⁶ *Makula nélkül való tükkör*, 1712, 340.

¹⁷⁷ KELEMEN, 1729, 321.

¹⁷⁸ Erről bővebben: RAJHONA, 2008.

fejek című kötetében szó szerinti egyezések igazolják. Erre példa az alábbi idézet-pár is, mely az íteletről szóló Lépes-kötetből származik:

Lépes Bálint	Kelemen Didák
„VII. Napon, minden kövek megh repedezének, es hegyek egymásba omladóznak, az vakmerő szüünek meg feddesére: <i>Cor durum, male habebit in die novissimo.</i> VIII. Napon; minden röpöllő állatok, az mezőkre giülekeznek, mindenik az ő nemé szerent, az embereknek gyalázattiára, hogy ök okossággal birvan, ritkan, avagy soha nem viseltenek gondot üdvösségekre. IX. Nap, az kegyetlen fene vadak, az hegyekből ala szallanak az emberek közze, es vélek eggiüt maradvan, senkit meg nem sértnek; azoknak kissebségére leszen ez, az ő szeledesegek, kik özvegyeket, árvákat, nyomorúltakat, haborgattak. X. Nap, egyenessel eszen az föld, annak ki ielentesére, hogy el iő az, az üdö, mely mindeneket egyenlöve teszen egy massal, ugy hogy nem leszen többbe Vr, es szolga, hatalmas, es birodalom ala vetét, gazdag es szegeny, az mint mast vagon az állapot kösztünk.¹⁷⁹	„Heted nap minden kövek megh repedeznek, és minden hegyek egymásra omlanak a' vak merő szíveknek meg feddesére. Nyolczad nap, minden repülő állatok a' mezzőkre gyülekeznek, mindenik az ő neme-szerént az embereknek gyalázattyára, kik okossággal birván, ritkán vagy nem-is viseltek gondot idvösségekre. Kilenczed nap, a' kegyetlen fene vadak a' hegyekből alá szállanak, az emberek közé, és vélek egygyütt maradván senkit meg nem sértenek, azoknak kissebségekre leszen ez, kik az özvegyeket, árvákat nyomorgatták háborgatták. Tized nap, igyenessé leszen a' föld, annak jelenségére, hogy el jö az az az idő, mely mindeneket egyenlővé téssen egy mással, úgy hogy nem leszen többé Ur, és szolga, hatalmas és birodalom alá vettetett, gazdag, és szegény, a' mint most vagon az állapot közöttünk.”¹⁸⁰

¹⁷⁹ LÉPES, 1616, 61.

¹⁸⁰ KELEMEN, 1729, 5.

Káldi György

Lukácsy Sándor,¹⁸¹ majd Hargitai Andrea¹⁸² is felhívta a figyelmet Kelemen Didák Vízkereszt utáni második vasárnapi beszédére, melynek jelentős hányada Káldi György hasonló alkalomra írt művei közül az első prédikáció harmadik részéből táplálkozik. Jó példa erre az alábbi szövegrész is:

Káldi György	Kelemen Didák
„Hasonló-képpen meg-csalatkoznak azok-is, kik az el-múlándó Szépségre tekintnek a' Házasságban: Mert, a' mint <i>Caelius Rhodiginus</i> írja, mint a' szalmában a' tűz hamar fellobban, de hamar-is el-aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szempillantásban el-múlik az új Házások szerelme, mellyet csak a' testi szépség szerzett, ha a' jó erkölchel nem támogattatik.” ¹⁸³	„Meg-csalatkoznak azok is, kik az el-mulandó szépségre tekintnek a' Házasságban: mert a' mint <i>Caelius Rhodiginus Lib. 28. C. 21.</i> írja, mint a' szalmában a' tűz hamar fellobban, de hamar el is aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szempillantásban el múlik az új Házások szerelme, mellyet csak a' testi szépség szerzett, ha a' jó erkölcsnel nem támogattatik [...].” ¹⁸⁴

Kelemen Didák

Kelemen Didák olykor újra felhasználta egy-egy olyan szövegét is, amelyet korábban már más beszédében közreadott. Jelenleg nem tudható pontosan, hogy ezeket valóban ő fogalmazta, vagy jelenleg ismeretlen forrásból merítette. Ezek közé tartozik 1737-es, miskolci templomszentelési beszéde, a *Szentmise*, melyben szó szerint szerepelnek az 1732-es, nyírbátori templomszentelési beszéd (*Lelki öröm*)

¹⁸¹ LUKÁCSY, 1994, 159.

¹⁸² HARGITAI, 2001, 638.

¹⁸³ KÁLDI, 1631-A, 152.

¹⁸⁴ KELEMEN, 1729, 106.

bizonyos részei.¹⁸⁵ Nyilván az alkalom hasonlósága inspirálhatta szövegátvételre a hitszónokot. Ocskay György kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy mindkét beszéd tartalmaz Pázmány-szövegeket, ám ismereteseek olyan beszédrészek is, amelyek szó szerint megegyenek a két szövegben, de nem Pázmánytól származnak. Szó szerinti egyezésüket a következő idézetpár is igazolja:

Kelemen Didák, 1732	Kelemen Didák, 1737
„Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tönn Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében.”¹⁸⁶	„Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tönn Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében.”¹⁸⁷

Az 1732-es szöveg olyan részeket is tartalmaz, amelyek Kelemen Didák 1727-ben megjelent beszédében, majd 1729-ben kiadott gyűjteményes kötetében is helyet kaptak (az 1727-es úrnapi beszéd ugyanis bekerült az 1729-es gyűjteményes kötetbe):

Kelemen Didák, 1729	Kelemen Didák, 1737
„Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos Testednek és vérednek vétele által nyujcs ki a' te áldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedett, 's aldgy meg minnyájunkat. Szent András	„Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos testednek, és vérednek vétele által nyujcsd ki a' te áldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedet, és áldgy meg minnyájunkat. Szent András

¹⁸⁵ KELEMEN, 1732.

¹⁸⁶ KELEMEN, 1732, [19].

¹⁸⁷ KELEMEN, 1737, [14].

életiben olvassuk; azt mondgya vala a' Tyrannusnak: ÉN a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jól lehet feláldoztatott, és az ő Teste igazán étetik a' községtől, még is éppen, és elevenen meg marad.¹⁸⁸	Apostol, mikor a' Tyrannustól kénszerítették, hogy a Pogány Isteneknek tenne áldozatott, azt felelé: ÉN a' mindenható Istennek; minden nap makula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jóllehet fel-áldoztatott, és az ő teste igazán étetik az hivektől; még-is éppen, és elevenen meg-marad.¹⁸⁹

A szövegekben liturgikus részek vannak, s ennek alapján akár máshonnan is származhatnának az átvételek, ám az idézetek kiválasztása és sorrendje egyaránt egyezést mutat a vizsgált beszédekben. Az idézett sorok jelentősége ugyan kisebbnek tűnik az eddig hivatkozott források többségénél, ám szerzőségi szempontból döntő fontosságúak. Szó szerint megtalálhatók ugyanis az 1735-ös, úgynevezett Bernárd Pál-beszédben is. Ennek ellenére bizonyosak lehetünk benne, hogy vagy az 1727-es, vagy az 1729-es szöveg volt a forrás, ugyanis az idézeteket megelőző rész is szó szerinti egyezést mutat, míg az 1735-ös szövegről ez nem mondható el.

Nem kizárólag Kelemen Didák élt az újrafelhasználás lehetőségével: hasonló eljárással élt Füsi Pius is 1739-es, illetve 1744-es beszédében. Két szövegének kapcsolatára maga a hitszónok is felhívta a figyelmet. 1744-es beszédében ugyanis a következőképpen fogalmazott::

Hallyátok e felől e felől néhány gondolatot, mellyet noha már másszor is prédikállottam, mind azon által mivel nékem szép gondolatnak látszik, méltónak itélem, hogy többször-is előbeszéllyem, és írásban tegyem: hallgassatok azért reá, ekképpen következik.¹⁹⁰

Ezt követően részben szó szerinti átvétellel, részben átfogalmazással élve közölte a szerző a következő történetet:

Füsi Pius, 1739	Füsi Pius, 1744
„Midön a' Sabinusok a' Rómaiak ellen harczoltak, a' Sabinusok	„Midön a' Sabinusok a' Rómaiak ellen harczoltak, a' Sabinusok

¹⁸⁸ KELEMEN, 1729, 216.

¹⁸⁹ KELEMEN, 1737, [6].

¹⁹⁰ FÜSI, 1744, [B4].

ezen négy bötüt irták a zászlójokra: S. P. Q. R. Ezt látván a' Rómaiak, ők-is hasonló ők-is hasonlóképpen azon négy bötüt az ő zászlójokra fel-irták. Kérdik tőlök a' Sabinusok: Mit akartok ti ezen bötükkal jelenteni? Mondának a' Rómaiak: Mondgyátok-meg ti előbb, mit akartok ti jelenteni? Felelének a' Sabinusok: Mi ezen négy bötükkal jelentyük: <i>Sabinorum Potentiae Quis Resistet?</i> A Sabinusok hatalmának ki áll ellent? Akkor a' Rómaiak meg-felelének és mondának: Mi pedig ezen négy bötüvel ezt jelentyük és felellyük: <i>Senatus Populus-Que Romanus.</i> A Sabinusok hatalmának ellent-állá' Római Tanáts és Népség.²¹⁹¹	ezen négy bötüt irták a zászlójokra: S. P. Q. R. Hírévé esett ez a' Római Nép Tiszttyeinek, és azért parancsolták, hogy hasonlóképpen az ő zászlójokra-is azon négy betű fel-irattassék. Mellyet látván a' Sabinusok kérdik tőlök: mit akartok ti ezen betükkal jelenteni? Felelne a' Rómaiak: Mondgyátok-meg ti előbb, mit értetek ti rajtok és mire magyarázzátok? Mondanak a' Sabinusok: Mi azokkal ezt akarjuk érteni: <i>Sabinorum Potentiae Quis Resistet?</i> A Sabinusok hatalmának ki áll ellent? Akkor a' Rómaiak meg-felelének és mondának: Mi pedig ezen négy betüvel ezt jelentyük és felellyük: <i>Senatus Populus-Que Romanus.</i> A Sabinusok hatalmának ellent-állá' Római Tanáts és Népség.²¹⁹²

Hivatkozatlan átvételek is szerepelnek Fűsínél:

Füsi Pius, 1739	Füsi Pius, 1744
„Erös Torony a' Sz. Rósáriom az ördög ellen-is: mellyben ezen Congregaciónak áitatos Fiai és Leányi a' 150. Angyali üdvözetekkel, mint Dávid a' 150. sibbol álló Musikászerszámmal, az ördögöt meg-gyözik és el-üzik.²¹⁹³	„Es hogy ha a' más ellenség, tudni-illik a' pokolbeli ellenség ellen-is szóllani akarunk, ez ellen-is segítség nékünk a' Szentséges Rosáriom: kit-is az ebben lévő 150. Angyali üdvözettel, mint Dávid a' 150. sibból álló musika szerszámmal, könnyen meg-gyözünk.²¹⁹⁴

¹⁹¹ FÜSI, 1739, 11.

¹⁹² FÜSI, 1744, [B4f].

¹⁹³ FÜSI, 1739, 11.

¹⁹⁴ FÜSI, 1744, [B4f].

A saját szöveg újrahasznosítása tehát nem volt példátlan a korszakban: nem kizárt, hogy Kelemen Didák is élt vele.

William Stanyhurst

Kelemen Didák második nagypénteki prédikációjának forrásai közé számíthatjuk a belga jezsuita, William Stanyhurst Krisztus szenvedéséről szóló – prédikációkon alapuló – elmélkedésgyűjteményét is.¹⁹⁵ Példa erre az a szövegrész, melyben a hit-szónok (Pilátus döntésére hivatkozva) a következőképpen fogalmazott az 1727-es magyar fordításban, illetve Kelemen Didák szövegében:

William Stanyhurst	Kelemen Didák
„Melly sokan az údvösségből kiesnek, és örökké el-vesznek, ama szók miatt: Mit mondanak az emberek? Ha a’ Templomban, midőn az Isteni szolgálatkor jelen vagyok, meghajtom két térdeimet, ha öszve-foglalom kezeimet, ha megtartoztatom szemeimet, ha olyan tíztelettel viselem magamat a’ Krisztus-előtt, a’ mint illik, és szükség-képpen kívántatik. Mit mondanak az emberek? Ha meg-üttetvén, viszsa nem ütök, ha a’ Krisztus hagyomása-szerént, nem fizetek gonoszszal a’ gonoszért; ha boszszút nem állok, a’ rajtam tött boszszuságtételért; Mit mondanak az emberek? Hogy ha a’ friss lakodalomban, midőn némellyek mások hirt s-nevét rágalmazzák, keserves gyalázatokkal bé-	„Oh emberi tekintet! de nagy hóhéra vagy te a’ szegény lelkeknek, melly sokan vesznek-el ezekért a’ szókért, <i>Quid dicent homines?</i> mit mondanak az emberek? ha Templomban Isteni szolgálaton jelen lévén térdeimre állok, kezemet egybe fogom, másokkal haszontalan trécsélést, nevetést nem inditok. Mit mondanak az emberek? ha valamely ellenkező szót békével el-szenvedek, annál inkább ha meg-üt valaki, ‘s viszsa nem ütöm, ha a’ Krisztus parancsolattya szerint a’ rosszszért jóval fizetek, a’ boszszúért boszszút nem állok? Mit mondanak az emberek? mikor vendégségekben, vagy egyéb gyülekezetekben másokat gyaláznak, hirekben, nevekben mocskolnak, ha én ezen nem

¹⁹⁵ STANYHURST, 1674.

kormollyák, azok rágalmazásinak nem engedek, hanem halgatással, vagy komor hunyorítással azoknak csácsogó vásotságát kárhóztatóm : ha mások vétkeztén nem léendek társ a' vétekben: ha mások szemtelenségét nem követem.”¹⁹⁶	örvendek, én-is a' szót nem szaporitom, hasonlóképpen nem gyalázom, hanem inkább megfeddem a' rágalmazót?”¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ STANYHURST, 1727.

¹⁹⁷ KELEMEN, 1729, 331.

A kompiláció sajátosságai

Sokszínű forráshasználát

A Kelemen Didák-szövegekben számos forrást azonosíthatunk. Ocskay György 1982-es tanulmányában¹⁹⁸ meghatározta a *Szentmise* című Kelemen Didák-prédikáció kompilációs forrásait is. Közleménye szerint a következő részeket vette át Pázmánytól Kelemen Didák ebben a beszédében: *Kalauz*: XI. könyv 6. rész; *Kalauz*: XV. könyv 1. rész; prédikációk: Húsvét után V. vasárnapi II. beszéd. Tartalmi szempontból ez úgy fordítható le, hogy a beszéd a *Kalauz*-ból a miseáldozattal és a bálványimádással foglalkozó részeket, valamint az esküvésről és hitszegésről szóló prédikációt építette saját szövegébe.

Kutatásaim nyomán – a szöveg részletes vizsgálata, és a szó szerinti egyezések feltárása és elemzése nyomán – az derült ki, hogy a beszédnek további forrásai, illetve előzményei is lehettek. Ezek közé tartozik a *Kalauz* XI. könyvének első része, amely Krisztus jelenlétét igazolja az Oltáriszentségben.

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„[...] in sacra illa Mensa situm esse Agnum, qui tollit peccata mundi, incruent a sacerdote immolatum. Hallod-e, mely nyilván mongya, hogy az Úr asztalán ugyan-azon ártatlan bárány van, és vér-ontás nélkül áldoztatik, mely a világ bűnét elveszi? Ha jelen nincs a’ Christus teste; ha csak hittel és lelki szájjal kell azt venni: nem jól mongya a niceai győlekezet, hogy az asztalon van a Christus, és hogy paptúl vér nélkül áldoztatik. ” ¹⁹⁹	„[...] in sacra illa mensa situm esse agnum, qui tollit peccata mundi, a’ sacerdote immolatum. Im’ hallyuk! mely világossan tanittya a’ Niceabéli gyülekezet, hogy a’ szent asztalon ugyan azon Bárány vér nélkül áldoztatik a’ Papoktól, mely a’ világ bűnét el-mossa. ” ²⁰⁰

¹⁹⁸ OCSKAY, 1982, 436–448.

¹⁹⁹ PÁZMÁNY, 1623, 399.

²⁰⁰ KELEMEN, 1737, [7].

Összességében tehát elmondhatjuk a *Szentmise* című beszédről, hogy a korábbi kutatásokat kiegészítve, mai ismereteink szerint a következő forrásokból áll:

Pázmány Péter, *Kalauz*; XI. könyv I. rész

Pázmány Péter, *Kalauz*; XI. könyv VI. rész

Pázmány Péter, *Kalauz*; XV. könyv I. rész

Pázmány Péter, prédikációk: Húsvét után V. vasárnapi II. beszéd

Kelemen Didák, *Úrnapí beszéd*, 1727 vagy Kelemen Didák, *Buzsa fejek*

Kelemen Didák, *Lelki öröm*

Kelemen Didák munkásságára a sokszínű forráshasználat jellemző és ez igaz kompilációs tevékenységére is. Olykor szinte szónyegmintaszerűen követik egymást szövegében a források, például a *Buzsa fejek* kötet második nagypénteki beszédében:

Pázmány Péter	<i>Makula</i>	Kelemen Didák
„mint valami Fársángos királykát és nagy sok nevetséges tréfákkal vissza-küldé <i>Pilátos</i>-hoz.”²⁰¹	„mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, trombitával, vagy nevetéssel, mind el-köverték.”²⁰⁴ „[...] és midön vinnék, mindgyárt sok nép futa egybe, és ajtók, ablakok, utcák emberekkel teli voltak, kik minnyájan csúfolták, gyalázták és bolondnak kiáltották	„[...] mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, nevetéssel, mind el köverték, mint valami farsangos Királykát, nagy sok nevetséges tréfákkal vissza küldé Pilátushoz. Midön azért a’ fejér ruhába kötözve vinnék, az ünnepre fel gyülekezett sokaság csudájára futott, az ajtok, ablakok, utcák emberekkel teli voltak, ’s látván hogy a’ Pilátus

²⁰¹ PÁZMÁNY, 1636, 498.

²⁰⁴ *Makula nélkül való tiükör*, 1712, 351–352.

és hasonló gyalázatos nevekkel nevezték. Némellyek bűdös vízzel meg-öntötték, némellyek sárral, kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták. Midön pedig valamely utcza szegletéhez jutott, hol sok nép álván, minnyájan fenn szóval kezdették öt nevetni, és némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, és térdet hajtottak. [...] Ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mindgyárt közepre vitték, melly miatt köntöse, szent, és a' csúf ruha igen meg-sározódott [...].²⁰⁵ „Ki tudná elő-számlálni mennyi süvöltést, hagyigálást, taszigálást szenvedett, ebben a bolond öltözetben az Isten bölcsessége?”²⁰² „Azért erőssen meg parancsolák a' kik	szolgái minden gyalázattal illetnék Urunkot, ezek is minnyájon csúfolták, gyalázták, 's bolondnak kiáltották: Némellyek sárral, 's kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták; midön pedig valamely utcza szegletéhez jutott, a' hol sok nép álván, minnyájon fen szóval kezdettek öt nevetni, 's némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, 's térdet hajtottak: ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mingyárt közepére vitték, melly miatt köntösi, Sz. lábai, és a' csúf ruha igen meg sárosodott; ki tudná elő számlálni mennyi süvöltést, taszigálást szenvedett ebben a' bolond öltözetben az Isten Bölcsessége?	

²⁰² PÁZMÁNY, 1636, 499.

²⁰⁵ *Makula nélkül való tiükör*, 1712, 353.

„Számptalan tréfákat, és mardosó játékokat szórtanak reá. Egy szóval; úgy bántak véle, mint láttyuk, hogy bánnak a' sült bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illeten tréfákkal csúfolta. Oh Szent Isten menyíre megaláztat magadat! Így kellett a mí kevélységünket megrontani: így kellett a mí balgatagságunkat észre- hozni!”²⁰³	vitték, hogy minden irgalmasság nélkül verjék, kiváltképpen a' fejét akár darabokra hasogassák, azt pedig azért akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is hogy még azon napon meg-hallyon a' verés miatt [...].”²⁰⁶	minden irgalmasság nélkül nagy kegyetlenséggel fejét verték, halálos sebekkel sebesítettek; mert azt akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is még azon a' napon meg-hallyon a' verés miatt, számptalan tréfákat, és mardosó játékokat szórtanak reá, egy szóval, úgy bántak véle, mint láttyuk, hogy bánnak a' bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illeten tréfákkal csúfolta. Oh Sz. Isten mennyire megaláztat magadat! így kellett a' mi kevélységünket megrontani, a' mi balgatagságunkat észre hozni!”²⁰⁷

²⁰³ PÁZMÁNY, 1636, 499.

²⁰⁶ *Makula nélkül való tükök*, 1712, 353.

²⁰⁷ KELEMEN, 1729, 305.

Kelemen Didák kompilációs technikáját vizsgálva megállapítható, hogy a szövegátvételek terjedelme igen változó, a Jeremias Drexel terminológiája szerinti lemmától a historicáig²⁰⁸ terjed.

1737-es beszédében Kelemen egyik közepes mértékű (*adversaria*) átvétele szerkezeti egyszerűsödést eredményezett, mivel eljárása során a kifejtett magyarázatokból egyszerű felsorolássá váltak az átvett részek:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„Az Aldozatnak mi-vóltát, a' Sz. Írásba,n fel-jegyztetet régi áldozatok rendiből és állapotyából kel meg-tanúlnunk. Azért a Természet Törvényének idején, leg-első Aldozatot azt olvassuk, melyben <i>Abel</i> , barmokat, <i>Cain</i> , gyümölcsöt mutata Istennek. <i>Noë</i> éppen-égő áldozattal engesztelé Istent az özen-víz-után, <i>Genes 8. v. 20.</i> <i>Melchisedek</i> , kenyeret és bort mutata, <i>Genes. 14. v. 18.</i> <i>Abraham</i> , oktalan állatokkal áldozék, <i>Genes. 15. v. 9. 17.</i> <i>Jacob</i> , olajt önte-ki az Isten tisztességére, <i>Genes. 35. v. 14.</i> Job, fiaiért éppen-égő áldozatokat szolgáltata, <i>Job 1 v. 5.</i> ²⁰⁹	„[...] az áldozat mivóltát a' Szent Írásban fel-jegyeztetett régi áldozatok rendiből, és állapotyából kel meg tanúlnunk; a' természet törvénye idején <i>Abel</i> , <i>Nóe</i> , <i>Ábrahám</i> , <i>Melchisedek</i> , <i>Jákob</i> különbféle áldozatokat mutattak bé Istennek.” ²¹⁰

Közvetlenül az idézett szövegrész után vélhetően újabb – főként a szerkezetet érintő – tömörítési, egyszerűsítési mód figyelhető meg Kelemen Didák szövegében. Ebben az esetben csak a címszavakat vette át lemmaként Pázmánytól a minorita hitszónok, jelentős mértékű egyszerűsítést eszközölve:

²⁰⁸ Vö. MACZÁK, 2010-A, 19–20.

²⁰⁹ PÁZMÁNY, 1623, 883.

²¹⁰ KELEMEN, 1737, [4].

Pázmány Péter ²¹¹	Kelemen Didák ²¹²
Ratione materiae	
Victima (Hostia)	
Immolacio	
Libamentum	
ratione Finis	
Latreuticum	Latreuticum
Eucharisticum	Eucharisticum
Propitiatorium	Propitiatorium
Impetratorium	Impetratorium

Ez utóbbi esetben a tömörítő eljárást azonban csak feltételezhetjük. A korábbi kutatási tapasztalatok ugyanis arra intenek, hogy két egymásra hasonlító szöveg nem áll feltétlenül kompilációs kapcsolatban egymással: könnyen elképzelhető, hogy más-más forrásuk volt. Ez utóbbira példa a *Szentmisében* a Titus Lymenusról szóló, nagyobb terjedelmű (historia) szövegrész, amely az Ocskay György által már kompilációs forrásként jelzett Pázmány-beszédből származik:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„[...] Hippon Városában Titus Lymenus, böcsülletes ember, hitire hadta egy Adóssának, a' ki fizetni nem akart, hogy nem adós. Meg-esküvék amaz, és maga veszedelmével az adósságtól fel szabadúla. Éjjel, igen nagy és csudálatos Birónak Itülő-székéhez ragadtatik Titus; és azt kérdé tőlle a' Bíró: miért Esküdtette-meg, a kinek hamis esküvését tudta? Azért, úgymond, mert el-tagadta marhámat. A' Bíró nagy haraggal	„[...] Hyppon városában Titus Symenus névü böcsülletes Ember, hitire hadta, egy adóssának, a' ki fizetni nem akart, hogy nem adóss meg-esküvék amaz, és a' maga veszedelmével az adósságtól fel szabadúla. Éjjel igen nagy, és csudálatos Birónak itélő székéhez ragadtatik Titus, és azt kérdé tőle a' Bíró: miért esküdtette meg, a' kinek hamis esküvését tudta, azért úgy mond mert eltagadta marhámat a' Bíró nagy haraggal

²¹¹ PÁZMÁNY, 1623, 884.

²¹² KELEMEN, 1737, [4].

azt monda néki: *Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam animam hominis falsa juratione perimeres?* Nem jobb lett volna-e marhád-nélkül lenni, hogy-sem az Ember lelkét hamis Esküvéssel meg-ölni?²¹³

azt monda néki: Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam ut animam hominis falsa juratione perimeres? Nem jobb lett volna-e marhád nélkül lenni, hogy sem az ember lelkét hamis esküvéssel meg-ölni?²¹⁴

Ez a történet a *Kalauz*-ban is megtalálható: „Szent *Agoston* írja, hogy egy *Titus Lyménus* azt beszélte néki, hogy mikor egy adóssa megtagadta volna az adósságot és hittel akarná magát menteni, ő-is hitire hagyá. Amaz meg-esküvék. Estvérekelve *Titus Lyménus* az Isten ítélő-széki-eleibe viteték, és midőn azt kérdezték volna tőlle, miért esküdtette meg, a’ kit tudta, hogy hamissan esküszik? Azt felelé, hogy azért, hogy mert eltagadta az övét. Kinek viszontag Isten azt mondá: Nem job lett volna-e marhádát el-vesztened, hogy-sem felebarátod lelkét?”²¹⁵ Ha az elemző csak a *Kalauz* és a Kelemen-szöveg összehasonlítását végzi el, átfoglalmasra gyanakodhat, s e két korpusz relációjában igaza is lesz. Ám a Pázmány-prédikációt is vizsgálódás tárgyává téve egyértelművé válik a szövegegyezés alapján, hogy az utóbbi nagyobb valószínűséggel lehetett a *Szentmiséből* származó szövegrész forrása.

Hibák

A már említett Lymenus/Symenus adaptációs hibának egyéb szempontból is jelentősége van Kelemen Didák kompilációinak tekintetében. Már Ocskay György is figyelmeztetett a *Szentmisé*-ben előforduló két vonatkozó filológiai furcsaságra: az *ecclesiabelinek* írt *edessabeli* Abagarusra²¹⁶ és egy sajátos kompilációisméltésre. Az elírások sorát tehát bővíthetjük a rosszul írt Lymenussal, sőt, a *Clinius* helyett szerepeltetett *Eliniusszal* is. Ezekben az esetekben csatlakozhatunk Ocskay György

---

²¹³ PÁZMÁNY, 1631, 661.

²¹⁴ KELEMEN, 1737, [3].

²¹⁵ PÁZMÁNY, 1623, 1017.

²¹⁶ „Pázmány Krisztus arcképeinek legendájával kapcsolatban említi az »edessabeli« Abagarus, akinek a neve előtt álló jelzőt Kelemen Didák »ecclesiabeli«-nek olvassa és másolja, s így természetesen értelmetlen a mondat.” OCSKAY, 1982, 448.

azon megállapításához is, mely szerint „nem lehet tudni, ezek melyike terheli a nyomdát, és melyik a szerző”.²¹⁷

Ugyancsak Ocskay György hívta fel a figyelmet egy kétszeres átvételre is, melynek révén a Szentmisében két, egymást követő lapon szerepel ugyanaz a szövegrész. Ezt bizonyára nem a nyomdászai figyelmetlenség okozta:

Kelemen Didák, 1737	Kelemen Didák, 1737
„ Meg-jövendölte vala Isten ő szent felsége Malach Profeta által c. 1. v. 10. hogy a’ ‘Zidók meg vettetése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik [...]. ” ²¹⁸	„ Meg jövendöltette Isten a’ Profeták által, hogy a’ ‘Zidók megvetése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik Malach 1. rész. 10. v. [...]. ” ²¹⁹

Ocskay György Kelemen Didák sietségére, kapkodó munkastílusára gyanakszik írásában. Valószínűsíti, hogy Kelemen Didák „saját beszédeinek terjedelmét és ezzel együtt ünnepélyességét akarta növelni a mozaikszerűen beillesztett részekkel, s ez olykor bizonyos felületességhez vezetett”.²²⁰ Meglátásai indokoltnak tűnnek, de érdemes egy harmadik lehetséges szempontra is felhívni a figyelmet. Nem lehetetlen, hogy akár Bernárd Pál munkásságával is magyarázható a szövegátvétel: nem kizárt, hogy Bernárd korábbi szövegátvétele nem tűnt fel az esetlegesen hagyatékát bővítő, kiegészítő Kelemen Didáknak.

A Kelemen Didáknak tulajdonított beszédekben egyébként is akad példa arra, hogy egy adott szövegrészt a korábitól eltérő módon használ fel a kompilátor. Ismeretes ugyanis olyan Pázmány-átvétel Kelemen Didák gyakorlatában, amikor egy Pázmány-szövegrészt két beszédben – a Csáki Krisztina felett mondott halotti prédikációban és az *Üdvösséges tudományban* – egymástól eltérő formában használt fel:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„ Menyin vannak, az öreg és példaadásra rendelt Úri személyek-	„[...] mert nem csak a’ tudatlan, ‘ s maga gondolatlan népnek, hanem,

²¹⁷ OCSKAY, 1982, 448.

²¹⁸ KELEMEN, 1737, [8].

²¹⁹ KELEMEN, 1737, [9].

²²⁰ OCSKAY, 1982, 448.

közzül, kiknek csak nem minden szavok, <i>Isten úgy tarcson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle Esküvések közzül, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívokodó nem vólna: de mind semmi, a' Törvényes, vagy Országos szokáshoz-képest. Egy rosz Kaboláért; Egy arasznyi földért, egy paraszt ember Rongyáért, egy Gyanuságért, vagy nyelveskedő ember Te-mondáságaért, egy-néhány száz embert meg-esküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg-esküsznek.”²²¹	hanem az öreg példa adásra rendelt, elő kelő [!] embereknek-is csak nem minden szavok <i>Isten úgy tartson, Isten bizonyságom, Isten meg verjen, él az Isten úgy segéllyen;</i> efféle esküvések közzül nem tudom, ha egy vagyon é, mely vagy hamis, vagy hivalkodó nem vólna. Hát ezen kívül az bé vett rosz szokás, hogy lóért, baroméért, dögért, egy arasznyi földért, egy paraszt ember rongyáért, egy néhány száz embert meg esküdtetnek, és olly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nemistudhatnak [!], a' kik meg-esküsznek.”²²²

Az egy évvel később megjelent Kelemen-beszéd átvétele terjedelmében hasonló az előbbihez, de nem egyezik meg vele:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„Menyin vannak, az öreg és példa-adásra rendelt Úri személyek-közzül, kiknek csak nem minden szavok, <i>Isten úgy tarcson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle Esküvések közzül, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívokodó nem vólna: de mind semmi, a' Törvényes, vagy Országos szokáshoz-képest. Egy rosz Kaboláért; Egy arasznyi földért, egy paraszt ember Rongyáért, egy	„[...] mennyin vadnak az öreg, és példa adásra rendelt uri személyek közül-is, kiknek csak nem minden szavok Isten úgy tarcson, Isten meg-verjen, él az Isten, Isten úgy segéllyen. Efféle esküvések közül alig van egy, a' ki nem hivalkodó, sokszor hamissan esik, nem úgy a' mint vagyon. De a' mi több ennél, ; a' bé-vett szokás, egy semmire kellő marháért, egy araszni földért, egy paraszt ember

²²¹ PÁZMÁNY, 1636, 660.

²²² KELEMEN, 1736, [32].

Gyanuságért, vagy nyelveskedő ember Te-mondásáért, egy-néhány száz embert meg-esküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg-esküsznek.”²²³	rongyáért, egy gyanuságért, vagy nyelveskedő te mondaságáért mennyi embereket eskütnek, és oly dolgokra esküdtetnek, mellyet nem tudnak; sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg esküsznek.”²²⁴

A különbségek miatt úgy tűnik, hogy a két Kelemen Didáknak tulajdonított beszéd – az eddigiekkel ellentétben – nem áll egymással kompilációs kapcsolatban, ám az eltérések csekély volta miatt ki sem zárható az ilyenfajta összefüggés köztük. Az ősforrásnak azonban mindkét esetben a Pázmány-szöveget, vagy azon alapuló jegyzeteket kell tekintenünk.

---

²²³ PÁZMÁNY, 1636, 660.

²²⁴ KELEMEN, 1737, [2–3].

Kelemen Didák kötetei, beszédei, forrásai

1. Koháry Judit felett ²²⁵	Pázmány Péter: Pütkösd után XV. vasárnap

Úrnap és Szent Antal napi prédikációk²²⁶

2. Szent Antal	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XIII.
3. Úrnapja	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.

4. Barkóczi Krisztina felett ²²⁷	Pázmány Péter: Pütkösd után XV. vasárnap Pázmány Péter: Pütkösd után XVII. vasárnap

5. Úrnapja ²²⁸ = Böjt IV. vasárnap	Pázmány Péter: Úrnapja II. Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.

Buzza fejek²²⁹

6. Ádvent I. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I. Lépes Bálint: <i>Az balandó és ítéletre menendő...</i>
7. Ádvent II. vasárnap	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> III.
8. Ádvent III. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent III. vasárnap II.
9. Ádvent IV. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt III. vasárnap
10. Karácsony	Pázmány Péter: Karácsony II.
11. Karácsony utáni vasárnap	
12. Kiskarácsony utáni vasárnap	Pázmány Péter: Kiskarácsony utáni vasárnap
13. Vízkereszt utáni I. vasárnap	

²²⁵ KELEMEN, 1718.

²²⁶ KELEMEN, 1721.

²²⁷ KELEMEN, 1724.

²²⁸ KELEMEN, 1727.

²²⁹ KELEMEN, 1729.

14. Vízkereszt utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni II. vasárnap II. Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap I.
5. Vízkereszt utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Hatvanadvasárnap I.
16. Vízkereszt utáni IV. vasárnap	Káldi György: Vízkereszt után II. vasárnap I.
17. Vízkereszt utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXI. vasárnap I.
18. Vízkereszt utáni VI. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XIII. vasárnap II.
19. Hetvenedvasárnap vasárnap	Pázmány Péter: <i>Kalanç</i> V.
20. Hatvanadvasárnap vasárnap	
21. Ötvenedvasárnap vasárnap	
22. Böjt I. vasárnap	
23. Böjt II. vasárnap	
24. Böjt III. vasárnap	
25. Böjt IV. vasárnap	Pázmány Péter: Úrnapja II. Pázmány Péter: <i>Kalanç</i> XI.
26. Böjt V. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
27. Virágvasárnap	
28. Nagypéntek I.	
29. Nagypéntek II.	Pázmány Péter: Nagypéntek I. Pázmány Péter: Nagypéntek II. <i>Makula nélkül való tükkör</i> William Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>
30. Húsvét	
31. Lelki öröm ²³⁰	Pázmány Péter: <i>Kalanç</i> XIV. Pázmány Péter: Húsvét I. Pázmány Péter: Pünkösöd utáni IV. vasárnap Pázmány Péter: Pünkösöd utáni V. vasárnap

²³⁰ KELEMEN, 1732.

	Pázmány Péter: Pünkösd utáni VI. vasárnap
32. Kruzsai Márton felett ²³¹	Pázmány Péter: Nagypéntek I. Pázmány Péter: Hetvenedvasárnap I. Pázmány Péter: Pünkösd utáni XXI. vasárnap
33. Bernárd Pál: Úrnapja ²³²	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI.
34. Csáki Krisztina felett ²³³	Pázmány Péter: Karácsony Pázmány Péter: Vízkereszt utáni II. vasárnap I. Pázmány Péter: Vízkereszt utáni III. vasárnap I. Pázmány Péter: Húsvét utáni V. vasárnap II. Pázmány Péter: Pünkösd utáni VI. vasárnap I. Kelemen Didák: Kruzsai Márton felett (Pázmány Péter: Nagypéntek I.)

---

²³¹ KELEMEN, 1733.

²³² BERNÁRD, 1735.

²³³ KELEMEN, 1736.

35. Szentmise ²³⁴	Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XI. Pázmány Péter: <i>Kalauz</i> XV. Pázmány Péter: Húsvét utáni V. vasárnap II. Kelemen Didák: Úrnapja / Kelemen Didák: <i>Buzza fejeke</i> Kelemen Didák: Lelki öröm
36. Kruzsai János felett ²³⁵	Pázmány Péter: Pütkösd utáni XV. vasárnap

---

²³⁴ KELEMEN, 1737.

²³⁵ KELEMEN, 1741.

Stankovátsi Leopold

Gyűjtemények, szerkesztet

Stankovátsi Leopold mariánus hitszónok számos nyomtatott prédikációgyűjteményt hagyott az utókorra. A kötetekben, mint ahogyan az Stankovátsi Zsolnai Dávidnak szóló ajánlásában megjegyezte, azok a prédikációk kaptak helyet, „mellyeket több esztendőknék forgása alatt rész szerént a' Nagy-Szombati, rész szerént pedig a' Posonyi Érseki Magyar predikáló-székekből” hirdetett.²³⁶ Szentbeszédei nemcsak nyomtatásban jutottak el az olvasókhöz, a keresztyény olvasókhöz címzett előljáró beszédében arra is utalt a ferences hitszónok, hogy prédikációi kéziratban is terjedtek.

Stankovátsi Leopold négy esztendőre való vasárnapi gyűjteményei 1789 és 1800 között jelentek meg. Jelentős részük tehát a hitszónok 1789. augusztus 12-én bekövetkezett halála után látott napvilágot.²³⁷ Nem lehetetlen azonban, hogy a kötetek sajtó alá rendezése az ő szándékai (netán kézírata) alapján történt, hiszen több előszavában is tett a kötetek szerkezetére vonatkozó jegyzéseket. Legelső kötetében a következőképpen fogalmazott: „leg-először-is egy esztendőre szolgáló Innepi, és Nagy Bőjti Predikázióimat nyomtatás alá adtam Nagy-Győrben: az után pedig, noha beteges állapottal vólnék, mind-az-által reá szántam magamat a' többi munkára-is, és több esztendőkre szolgáló Vasárnapi, és Innepi Predikáziókat össze-szedtem, és úgy rendeltem, hogy mindenik esztendőben az erköltsről, és keresztyéni igazságról való beszédek között, a' keresztyén tudománynak-is némelly részét meg-magyaráznám. Ebben az első esztendőben előre botsátván a' keresztyén igazságról való beszédeket: a' második részben a' keresztyén Hitnek, és Istentől meg-jelentetett Szent Religiónak fundamentomos bizonyáságit adom-elő, a' Szent Lyturgiáról, avagy-is Szent Mise áldozatról való keresztyén tudománnyal egygyütt.”²³⁸ A következő évre vonatkozó, 1789-es kötet előszavában a következők olvashatók: „Mint-hogy az első Esztendőben ígértem, hogy több esztendőkre szolgáló Vasárnapi Prédikáziókkal fogok szolgálni a' Ke-

---

²³⁶ STANKOVÁTSI, 1789-A,*4r.

²³⁷ Halálózási adatai a különböző segédletekben eltérőek. A hitelesnek tartott forrás: FARKAS Szerafín, *Scriptores ord. min. S. P. Francisci provinciae Hungariae reformatae nunc S. Mariae*, Pozsony, Angermayer, 1879, 97. Köszönöm Fáy Zoltán szíves segítségét.

²³⁸ STANKOVÁTSI, 1789-A,*5v-,*6r.

resztyén Híveknek, kik az Isten' Ígéjének olvasásában gyönyörködnek: íhol ígéretem szerint Isten' segítségével el-készítettem a' Második Esztendői Vasárnapi Prédikáziókat, mellyeknek Első Része külömb-külob-m-féle Beszédeket, Második Része pedig a' Keresztyén Hit' ágazatinak magyarázását foglalja magában. Az Hit' ágazati után a' Reménységről folytatom beszédimet: melly után illendő volna Urunk' Imádságát (mellyben a' reménylett dolgokat kérjük Istentől) meg-magyarázni; de ki-fogyván az Esztendőből, ezt a' munkát az Harmadik Esztendőbéli Vasárnapi Prédikáziók közzé foglalni szándékozom.”²³⁹ Amint az a fenti jegyzésből is kiderül, a Stankovátsi-beszédek szerkezete igen sokrétű. Egy adott évre vonatkozó két kötet (I/I–II, II/I–II, III/I–II, IV/I–II) beszédei az egyházi év perikóparendjének megfelelően követik egymást. Ebből adódóan az egyházi év egy adott vasárnapjára jelenlegi ismereteink szerint összesen négy Stankovátsi-beszéd áll rendelkezésünkre.

A gyűjtemények szerkezetében egy nagyobb hibát is találunk: a harmadik évre szánt gyűjtemény első részéből hiányzik a Vízkereszt utáni harmadik, negyedik, ötödik és hatodik prédikáció, melyet az összeállító a második rész végén helyezett el, mint Püünkösöd utáni huszonnegyedik, huszonötödik, huszonhatodik, huszonhetedik beszédet. Ugyanakkor jelezte azt is, hogy ezeket valójában Vízkereszt utánra szánta, a legutolsó beszédet (Püünkösöd utáni 28. vasárnap) a következő jegyzéssel ellátva: „közönségesen pedig 24. vasárnap”. Mindezek a következtetések, valamint az a tény, hogy az utolsó vasárnapi kötetek (III/1–IV/2) nyolc évvel a korábbi sorozatok után láttak napvilágot, joggal gondolhatjuk, hogy ezek összeállítása már nem Stankovátsi munkája volt.

Ehhez képest szinte elenyésző az egyes ünnepekre vonatkozó prédikációk száma. Stankovátsi Leopold ünnepi prédikációgyűjteménye csupán tizenhét szentbeszédet tartalmaz, a Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása ünnepétől kezdve Mindenszentekig. Ebből adódóan tehát az egyházi év egészét átfogja, noha számos ünnep, illetőleg az ezekhez kapcsolódó szöveganyag kimarad belőle.

Ugyanakkor (amint az az idézett szövegrészekből is kiderült) a Stankovátsi-köteteknek sajátos belső szerkezetük is van, amennyiben bizonyos vasárnapokra vonatkozó, elsősorban a különböző hitigazságokat tartalmazó beszédek sorosabban is összetartoznak. Példa erre a harmadik évre szóló kötet második részében található rejtett gyűjtemény a *Miatyánk*e szövegének részletes magyarázata:²⁴⁰

---

²³⁹ STANKOVÁTSI, 1790-[A2^{f-v}].

²⁴⁰ STANKOVÁTSI, 1799-B. (Stankovátsi következtelen címlírásait egységesítettem a táblázatban.)

Pütkösd utáni I. vasárnap	A <i>Miatyánknak</i> magyarázásáról
Pütkösd utáni III. vasárnap	A <i>Miatyánknak</i> első kéréséről
Pütkösd utáni IV. vasárnap	A <i>Miatyánknak</i> második kéréséről
Pütkösd utáni V. vasárnap	A <i>Miatyánknak</i> harmadik kéréséről
Pütkösd után VI. vasárnap	Az Úr imádságának negyedik kéréséről
Pütkösd utáni VII. vasárnap	Mit kell cselekednünk, hogy Istennek atyai gondviselését mind ez életben bőven vegyük, s mind ez élet után az ő mennyei országába bé ereszessünk
Pütkösd utáni VIII. vasárnap	Az Úr imádságának ötödik kéréséről
Pütkösd utáni IX. vasárnap	Az Úr imádságának hatodik kéréséről
Pütkösd utáni X. vasárnap	Az Úr imádságának hetedik kéréséről

Ugyancsak egy imádság, a *Hisztekegy* szövegét elemzi a következő, ugyancsak szorosan összefüggő prédikációsorozat:²⁴¹

Pütkösd utáni VI. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak első ágazatjáról
Pütkösd utáni VII. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak második ágazatjáról
Pütkösd utáni VIII. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak harmadik ágazatjáról
Pütkösd utáni IX. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak negyedik ágazatjáról
Pütkösd utáni X. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak ötödik ágazatjáról
Pütkösd utáni XI. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak hatodik ágazatjáról
Pütkösd utáni XII. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak hetedik ágazatjáról
Pütkösd utáni XIII. vasárnap	Az apostoli hitvallásnak nyolcadik ágazatjáról

²⁴¹ STANKOVÁTSI, 1790-B. (Stankovátsi következetlen címlírásait egységesítettem a táblázatban.)

Pütkösd utáni XIV. vasárnap	Az apostoli hitvallás kilencedik ágazatnak első részéről
Pütkösd utáni XV. vasárnap	Az apostoli hitvallás kilencedik ágazatnak második részéről
Pütkösd utáni XVI. vasárnap	Az apostoli hitvallás tizedik ágazatjáról
Pütkösd utáni XVII. vasárnap	Az apostoli hitvallás tizenegyedik ágazatjáról
Pütkösd utáni XVIII. vasárnap	Az apostoli hitvallás tizenkettődik ágazatjáról

Amint az a táblázatból is kitűnik, bizonyos számozott beszédek egymáshoz szorosabban is kapcsolódnak, sőt, a Pütkösd utáni XIV. és XV. vasárnap ezen belül is külön egységet alkot, mint ugyanazon témakör első és második része.

Amint az Stankovátsi előszavából is kitűnik, vannak a prédikációgyűjteményekben olyan egységek is, amelyek kevésbé látványosan ugyan, mint a fenti számozott egységek, de szorosan összefüggnek egymással. A második évre szóló beszédek második részét tartalmazó kötetben a hitről szóló prédikációit adta közre Stankovátsi. Ezek a beszédek is igen szoros egységet alkotnak (bár kevésbé, mint a számozott szövegek):²⁴²

Pütkösd utáni V. vasárnap	A keresztyén hitről és annak szerzőjéről
Pütkösd utáni VI. vasárnap	A keresztyén hitnek a prófétálásokkal való egyezéséről és csudálatos terjedéséről
Pütkösd utáni VII. vasárnap	A keresztyén hitnek tökéletes szentségéről
Pütkösd utáni VIII. vasárnap	A keresztyén hitnek csudálatos jelekkel megbizonyodott igazságáról
Pütkösd utáni IX. vasárnap	A tévelygésben tartóztató akadályokról
Pütkösd utáni X. vasárnap	Az egy igaz hitről, mely az üdvösségre kívántatik
Pütkösd utáni XI. vasárnap	A római katolika Anyaszentegyháznak igazságáról
Pütkösd utáni XII. vasárnap	Az igaz hitben lévőknek boldogságáról

---

²⁴² STANKOVÁTSI, 1790-B.

Az első évre szóló prédikációk második kötetében:²⁴³

Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	A sz. mise áldozatról
Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	A szentmise hallgatásnak sok hasznairól
Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	A sz. mise ceremóniáiról kezdettől fogva az offertóriumig
Pünkösöd utáni XX. vasárnap	A sz. mise ceremóniáiról, az offertóriumtól fogva a communióig
Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	A szentmisének utolsó részéről, mely a Communio
Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	Az Úr vacsorájának egy vagy két szín alatt való vételéről
Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	Micsoda elmélkedéseket tehetünk a sz. mise alatt?

Összességében tehát elmondható, hogy Stankovátsi Leopold beszédgyűjteményei egyrészt követik a perikóparendet, másrészt sajátos, belső tematikát követnek. Joggal gondolhatjuk, hogy ez a szerkesztésmód Stankovátsi műve, ám szem előtt kell tartanunk, hogy gyűjteményeinek jelentős része az ő halála után jelent meg, tehát nem zárhatjuk ki egy további (jelenleg ismeretlen) szerkesztő esetleges munkáját sem.

Források

Stankovátsi ugyan kifejtette, hogy a kölcsönzés alapvető jelentőségű volt munkája során, forrásai közül név szerint csak Pázmány Pétert nevezte meg: „A’ mi a’ dolognak mivoltát illeti, semmi újsággal nem szolgálok, melyet már ez előtt sok buzgó lelki tanítók ki nem prédikáltak volna: sőt magam is azoknak könyvökből szedtem össze munkámat; csak a’ beszédek egybeállítása az én dologom; melyben azt sem szégyenlem megvallani, hogy a’ hol feltett célomhoz illet, szóról szóra is sokat kiírtam, főképpen amaz örök emlékezere méltó Pázmány Péter Kárdinálisnak, jeles prédikációiból, mert nem akartam megváltoztatni vagy az ő

---

²⁴³ STANKOVÁTSI, 1789-C.

szép magyarságát, vagy bölcs argumentomit. Nem is félek, hogy ezért lopással vádoltassam: mert nem lopjuk azt, a' mit örökségül vettünk a' mi régi atyáinktól. Azért sem akartam járatlan utat vesztvén, másokat is tévelygésbe vinnék; hanem mindenütt a' szent atyáknak, közönséges conciliomoknak, és írásmagyarázó katolikus doctoroknak csapásán jární igyekeztem.”²⁴⁴ Stankovátsi Leopold életművét tekintve izonyos esetekben vélelmezhetünk ugyan Pázmánytól eltérő forrást is, azonban jelenlegi ismereteink szerint egyértelműen csak a „bíboros Ciceró” hatása igazolható.

Stankovátsi Leopold forrásai

Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I.
Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I.
Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap II.
Pázmány Péter: Ádvent II. vasárnap I.
Pázmány Péter: Ádvent II. vasárnap I.
Pázmány Péter: Ádvent IV. vasárnap I.
Pázmány Péter: Kiskarácsony I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni IV. vasárnap
Pázmány Péter: Vízkereszt utáni V. vasárnap
Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Pázmány Péter: Hetvenedvasárnap I.
Pázmány Péter: Hetvenedvasárnap I.
Pázmány Péter: Húsvét utáni II. vasárnap

---

²⁴⁴ STANKOVÁTSI, 1789, *6v.

Pázmány Péter: Húsvét utáni IV. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni II. vasárnap
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XI. vasárnap I.
Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap

William Stanyhurst: *A balandó testben...*

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold Hangzó trombita című gyűjteményének egésze Pázmány harmadik nagypénteki prédikációján alapul. Mindkét anyag témája Krisztus hét szava a kereszten. Ennek megfelelően Pázmány beszéde hét fő részből, Stankovátsi kötete hét prédikációból áll. Bizonyos értelemben tehát Stankovátsi bővítette, szétírta Pázmány beszédét. Igaz ugyan, hogy egyes beszédeiben minimális mennyiségű szöveget vett át a nagy jezsuita elődtől, míg más prédikációjában bőven kölcsönzött tőle.

Az egyik legkisebb mértékű szövegátvétel – eddigi ismereteink szerint – Krisztus hatodik szavához (*Consummatum est*) kapcsolódik, ebből adódóan Stankovátsi hatodik prédikációjában szerepel:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„mikor a' Kereszt-fán meg-csufoltaték az igaz Noé-nak meztelensége, melyre a' Szerelem részegsége vitte vala: mikor az igaz Isaak meg-áldoztaték: mikor <i>Jákob</i> gödöllye bőrbe, Bűnös-ember köntösébe öltözék; mikor <i>Jósef</i>, atyafiaitúl el-árúltaték; és a' gonosz Synagógá-nak vádolásából, erős fogságra adaték.²⁴⁵	„A' mi igaz Nóénknak meztelensége, melyre a' mi hozzánk való szeretetének részegsége vitte vala ötet meg-tsufoltatott, a' keresztfán. A' mi Isákunk föl vitte válloin a' fát az hegyre, mellyen meg-áldoztattatnék. A' mi Jákobunk a' bűnös Esau köntösébe öltözött, és gödöllye bőrrel-födözte magát a' mi bűnös testünk hasonlatosságát viselvén, hogy Szent Attyától áldást

²⁴⁵ PÁZMÁNY, 1636, 556.

	nyerne nekünk. A' mi ártottlan Jősefünk Attyafiaitól el-árultatott, és a' gonosz Zsinagogának vádolásából erős fogságra adatott.” ²⁴⁶

Ugyanakkor az ötödik prédikációban több oldalnyi terjedelmű, szó szerinti Pázmány-átvétele olvasható – köztük a következő szövegrész is:

Pázmány Péter	Sankovátsi Leopold
„A' kik Isten hívei, azok sem élnek Szomjúság-nélkül: Istent szomjúhozzák, az ő dücsősségét kívánnják: mennél inkább kóstolják a' Mennyei jókat, annál inkább gerjedeze kivánságok szomjúsága. mely csak akkor telik-bé, <i>cum apparuerit gloria</i>, mikor a' Mennyei-dücsőségben részesen. Hogy azért meg-tanúljuk, mit kel szomjúhoznunk e' világon; Szomjúhozza Christus a' mi Lelkünk igazulását, és dücsősségét; szomjúhozza a' Szenvedést: hogy mi-is úgy keressük üdvösségünket, mint a' ki igen szomjúhozván, módot keres hogy ihassék. Jaj azoknak, kik az <i>Egyiptus</i> zavaros tócsáiból isznak: kik, el-hagyván a' Lelki italok eleven forrását, bűdös kútakat ásnak, hogy azok tócsáiból zabálljanak. Isten oly Vízét ad, melyből a' ki iszik, soha nem szomjúhozik; Az Ördög ollyat ad,	„A' kik Isten hívei, azok sem élnek szomjúság-nélkül; mert Istent szomjúhozzák, az ő ditsősségét kívánnják; mennél inkább kóstollák a' mennyei jókat, annál inkább gerjed az kivánságok szomjúsága, melly tsak akkor tellik bé, mikor a' mennyei-ditsőségbe jutnak. <i>Sz. Dávid</i> szavai szerént <i>Psal. 16. Satiabor, cum apparuerit gloriosa tua</i>, meg-elégyszem, mikor megjelenik a' te ditsőséged. Hogy azért meg tanúljuk, mit köll szomjuhoznunk e' világon; szomjúhozza Kristus a' mi lelkünk igazulását, és üdvösségét; szomjúhozza a' szenvedést: hogy mi-is úgy keressük üdvösségünket, mint a' ki igen szomjúhozván, módot keres hogy ihassék. Jaj azoknak, kik az Egyiptus zavaros tócsáiból isznak: kik el hagyván a' Lelki italok eleven forrását, mellyekben jó víz nem maradhat. Kristus olly vizet ad

²⁴⁶ STANKOVÁTSI, 1800-A, 125–126.

melyből a' ki iszik, kínról kínra mégyen: Még is, oh bolondság! inkább ragadgyák az emberek az Ördög poharát. Nem így, Keresztyének, nem így. Igyunk abból a' drága Forrásból, melyet Isten ád nekünk: <i>Omnes sitientes, venite</i>; Valakik szomjúhoztok, ugy-mond, jöjtek a' Vízre, mely meg-óltya világi kívánságtok hevségét: Igyatok Bort, mely szíveteket meg-melegíti a' Mennyei jókra: Egyetek Tejet, mely erőtlenségeteket táplálja. pénz-nélkül pedig, csere-nélkül; ingyen igéri mind-ezeket az Isten.”²⁴⁷	nekünk, melyből a' ki iszik, soha nem szomjúhozik: Az ördög ollant ád, melyből a' ki iszik, kínról kínra mégyen: Még-is, óh bolondság! inkább ragadgyák az emberek az Ördög poharát. Nem így keresztények! nem így! Igyunk abból a' forrásból melyet Isten nyuit nekünk az ö Sz. Fia által, mondván: <i>Isa 55. Omnes sitientes, venite ad aqas</i>; valakik szomjuhoztok a' vizekre, igyatok olly vizet melly meg óltya a világi kívánságtok hevségét: olly bort, melly szíveteket meg-vidámította, s' meg-melegíti a' mennyei jókra olly tejet, mely erőtlenségeteket táplálja a pénz nélkül pedig, tserélés nélkül ingyen igéri mind ezeket Isten.”²⁴⁸

William Stanyhurst

Stanyhurst lelkeségi műve forrásként igen elszigetelten található meg Stankovátsi *Makula nélkül való tiükör* című gyűjteményének egyik beszédében, ráadásul népszerűsége révén könnyen elképzelhető, hogy mégsem ez volt Stankovátsi Leopold pontos forrása, meglepően sok egyezés fedezhető fel a két hitszónok szövegei között:

William Stanyhurst	Stankovátsi Leopold
„Oh áldott Jéhus az a' példa-beszéd, melyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felöled való historia. Te	„Példa beszédet mondott vala néha napján édes Idvezítettök a' tékozló fiuról, a' ki Atyai jussát ki-

²⁴⁷ PÁZMÁNY, 1636, 555.

²⁴⁸ STANKOVÁTSI, 1800-A, 116–117.

vagy, a' ki midön a' te Atyád házában igen bódogul élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet. Meg-halgattattál a' te böcsülletedért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet, adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott véghetetlen ajándékokkal fel-ékesítettett lelket; adott öltözetet, adott meg-győzhetetlen erőt; állandó egészséget, hasonlíthatatlan ékessen szóllást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jóságos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit.”²⁴⁹

vévén, meszsze földre méne, és minden javait a' kurvákkal elvesztegette, utolsó szükségik, és csaknem éhel halásig. Engedjétek-meg, hogy ezt a' példa beszédet lelki értelemmel alkalmaztassam a' szeretetnek tékozló fiához, és meg-fogjátok ismérni, hogy ez a' bünösöket szerető Kristusról valóságos historia. Ő az, a' ki midön mennyei Attyának házában igen bódogul élne, mint ama tékozló fiú azt mondá Attyának: Atyám add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet: meg-halgattatik az ő bötsületiért. Ada tehát néki Attya Szent Lélek erejéből formáltatott, és szüz méhében fogantatott testet, ada Királyi nemből származott nemes vért, ada minden tökéletességgel fel-ékesítettett Lelket, és beléje rekeszté a' böltsességnek, és tudománynak minden kintseit, fel-öltöztette őtet győzhetetlen erőben, meg-ajándékozta állandó egészséggel, szép természettel, hasonlíthatatlan ékessen szólassal, egy szóval minden jokkal, mellyek egy mennyei Király fiához illendők.”²⁵⁰

²⁴⁹ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁵⁰ STANKOVÁTSI, 1799-A,104–106.

A kompiláció sajátosságai

Szigetszerű szövegátvételek

Érdemes megjegyezni, hogy a Stankovátsi-életműben „szigetszerűen” helyezkednek el a kompilált szövegek, vannak olyan kötetek, amelyekben feltűnően nagy számban olvashatók szó szerinti Pázmány-átvételeket tartalmazó szövegrészek, míg más kötetekben ezek megritkulnak (vagy eltűnnek). Az előbbieik közé tartozik a vasárnapi kötetek közül a második évre vonatkozó első rész, amelynek csaknem fele Pázmány-átvételt tartalmaz:

Ádvent I. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap
Ádvent II. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
Ádvent III. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent II. vasárnap I.
Ádvent IV. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent IV. vasárnap I.
Karácsony utáni vasárnap	
Kiskarácsony utáni vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Vízkereszt utáni I. vasárnap	Pázmány Péter: Kiskarácsony I.
Vízkereszt utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Vízkereszt utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
Vízkereszt utáni IV. vasárnap	
Vízkereszt utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
Vízkereszt utáni VI. vasárnap	
Hetvenedvasárnap	Pázmány Péter: Hatvanadvasárnap I.
Hatvanadvasárnap	Pázmány Péter: Hatvanadvasárnap I.
Ötvenedvasárnap	
Böjt I. vasárnap	
Böjt II. vasárnap	
Böjt III. vasárnap	
Böjt IV. vasárnap	

Böjt V. vasárnap	
Böjt VI. vasárnap	
Húsvét	
Húsvét utáni I. vasárnap	
Húsvét utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Húsvét utáni II. vasárnap
Húsvét utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Húsvét utáni IV. vasárnap
Húsvét utáni IV. vasárnap	
Húsvét utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Advent I. vasárnap I.
Húsvét utáni VI. vasárnap	

Az ünnepnapokra való prédikációgyűjtemény, amelynek csaknem 30%-a tartalmaz Pázmány-anyagot:

Boldogasszony fogantatása	Pázmány Péter: Boldogasszony fogantatása
Karácsony	
Szent István	
Kiskarácsony	Pázmány Péter: Kiskarácsony II.
Vízkereszt	Pázmány Péter: Vízkereszt
Gyertyaszentelő Boldogasszony	
Gyümölcsható Boldogasszony	
Nagypéntek	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
Húsvéthétfő	
Áldozócsütörtök	Pázmány Péter: Áldozócsütörtök
Pünkösdhétfő	
Úrnapja	
Szent Péter és Pál	
Nagyboldogasszony	
Szent István	
Kisasszony	
Mindenszentek	

A tematikus gyűjtemények közül a *Hangzó trombita* minden prédikációjában található Pázmány-átvételt, ez a kötet lényegében Pázmány egyik nagypénteki beszédének:

Hangzó trombita I.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita II.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita III.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita IV.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita V.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita VI.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
Hangzó trombita VII.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.

A fentiek nyomán tehát lényegében – a perikóparend, illetve a szerző által meghatározott tematikus egységek mellett – harmadik szerkezetet meghatározó tényezőként a kompiláció érvényesülését is vizsgálhatjuk.

Joggal merülhet fel az a kérdés is, hogy e három szempont összefügg-e Stankovátsi Leopold életművében. Bizonyos esetekben igen a válasz: a *Hangzó trombita* című gyűjtemény böjt harmadik vasárnapján hangzott el a nyomtatvány tanúsága szerint, a perikóparend itt mindenképpen összefügg a tematikus szemponttal. Láthatunk olyan gyűjteményt a fentiekben, amelynek során a jelentős mértékben kompilált kötet megfeleltethető a perikóparendnek. Az a kötet, amelyben mindhárom szempont szorosan érvényesül, a *Hangzó trombita* című prédikációgyűjtemény, amelynek minden egyes beszédében található legalább néhány sor Pázmány harmadik nagypénteki prédikációjából.

Nagy terjedelmű szövegátvételek

Stankovátsi Leopold szövegátvételeinek a korábbi vizsgálatok tanulsága szerint fontos jellemzője a nagy terjedelmű, a forrásprédikáció egészét adaptáló szövegátvétel, amelyeknek átszerkesztése során a hitszónok változatos eszközökkel élt. Az ünnepi beszédek tartalmazó kötet kölcsönzött szövegei is erről győznek meg. Jó példát adnak a nagy mennyiségű átvételre a hitszónokok Vízkereszt napjára írt prédikációjának alábbi szövegrészei:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„Abrahám, nem magáéból, nem nagy és békességes Uraságból bontakozék-ki: Ezek, nagy és tsendes birodalmokat el-hagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, mikor a’ kegyetlen Heródes Országában más Királyt keresének, mert párt-ütésre látczik nézni, a’ ki gyökeres Királynak életében, más Királyt keres Országában. Nem csak ez a’ Három Szent Király látta az Új Csillagot: de csak ezek indultak a’ Csillag-után, hogy fel-keressék, és tisztellyék az Új Királyt. Mert, vagy nem értették egyebek a’ Csillag jegyzését; vagy, ha értették, nehéznek alították, hogy házok népével-egyetemben, el-hagyván házokat, meszsze útra, és veszedelmes fáratságra adgyák magokat.”²⁵¹	„Abrahám nem maga birodalmából, hanem Ur-nevü Kaldéusok Várasából, nem nagy, és békességes Uraságból bontakozék-ki: ezek nagy, és tsendes birodalmokat el-hagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, idegen Országra menvén, és a’ kegyetlen Heródes Országában, más Királyt keresvén; mert párt-ütésre látszik nézni, a’ ki a’ gyökeres Királynak életében más Királyt keres az ő Országában. Igazán vak-engedelmesség vala ez, melly semmi kételkedésnek helyt nem ad, semmi akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a’ mire az hit vezetí őtet. Nem tsak az három Sz. Királyok látták az új-tsillagot, hanem többek-is a’ Nap-keleti tartományokban, a’ szerént, a’ mint nékik meg-vólt profétálva: de tsak ezek indultak a’ tsillag-után, hogy fel-keressék, és imádják az Új-Királyt; mert egyebek ha értették-is, mit jegyez ez az új-tsillag, de a’ belől indító Isten szavának, és sugárlásának engedelmeskedni nem akartak.”²⁵²

Jól látható, hogy Stankovátsi kiegészítései részben adatokra vonatkoznak („Ur-nevü Kaldéusok Várasából”), részben átfogalmazások („a’ belől indító Isten

²⁵¹ PÁZMÁNY, 1636, 184.

²⁵² STANKOVÁTSI, 1788, 98–99.

szavának, és sugárlásának engedelmességre nem akartak”) és tartalmaznak hosszabb betoldásokat is („Igazán vak-engedelmesség vala ez, melly semmi kételkedésnek helyt nem ad, semi akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a’ mire az hit vezetí őtet”). Ebből adódóan kiemelkedőnek tarthatjuk azokat a kutatói eredményeket, melyek ezekre a jelenségekre definícióalkotással felhívták a figyelmet, ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy ezek az eredmények alapvetően két szövegszövegösszehasonlítását célozzák, azaz nem veszik figyelembe, hogy adott esetben egy-egy összehasonlítás ugyan igaz, de a szöveg más forrásból táplálkozó szó szerinti átvétel, másrészt sok tekintetben nem definiáltak. Jó példát adnak erre a következő szövegrészek (melyek kiskarácsonyi, lelki körülményéről szóló beszédekből származnak):

Pázmány Péter	Stankovitsi Leopold
„Hogy meg-értsük Mi légyen a’ Régi ember, és Micsodások az ő cselekedeti: azt kel eszünkbe jutatnunk; hogy Isten az embert, ingyenes Igazságban teremtette: és, valamíg esete-előt ártatlanságban maradt, minden kívánságinak vágyódási, minden érzékenységinek indulati, fártság-, és ellenkezés-nélkül, könnyen, és örvendetesen engedtek a’ Léleknek, úgy, hogy, ennek rendelése-ellen semmiben nem rúgódoztak, semmi kísértetet nem indítottak; gyűlölségre, torkosságra, fajtalságra, csak meg sem pesdültek: hanem, az Isteni szolgálathban akadék-, és tartóztatás-nélkül serénykedhetett ember.”²⁵³	„Hogy értsük a’ lelki környülmételésnek mí-vóltát, értenünk-kell előbb: mi légyen az ó-ember, és mitsodák az ő tselekedeti, melyekből a’ lelki környülmételés-által ki-kell vetköznünk: Azért eszünkbe kell-juttatnunk, hogy Isten az első embert ártatlanságban, és eredendő igazságban teremtette-vala, és valamíg ebben meg-maradt, minden kívánságinak vágyódási, minden érzékenységinek indulati fártság, és ellenkezés-nélkül könnyen, és örvendetesen engedtek a’ léleknek: úgy hogy ennek rendelése-ellen semmiben nem rúgódoztak, semmi kísértetet nem indítottak, hanem az Isten’ szolgálattyában akadék,

²⁵³ PÁZMÁNY, 1636, 157.

	és tartóztatás nélkül serénykedhetett az ember.” ²⁵⁴

Ha a szövegátvétel hagyományos kategóriáiban gondolkodunk, Stankovátsi szövegét bővebbnek ítélnék, de csak látszólag. Ugyanis jelentős mennyiségű Pázmány-szöveget tömörített az idézet első felében szereplő összefüggésrendszerbe („Hogy ertsük a’ lelki környül-metelésnek mí-vóltát, értenünk-kell előbb: mi légyen az ó-ember, és mitsodák az ő tselekedeti, melyekből a’ lelki környül-metelés-által ki-kell vetköznünk”). A jezsuita hitszónok ugyanis hosszan írt arról, milyen lelki hasznokat adott az ószövetségi testi körülmetelés, megmagyarázta a lelki körülmetelés mibenlétét és ezzel összefüggésben az ótestamentumi „rég ember” és az újszövetségi „új ember” fogalmát. Tehát a forrásszöveg egészéhez viszonyítva nyilvánvalóan tömörítés az, ami a szövegrészek kiragadásával bővítésnek látszik. Természetesen a probléma nem átláthatatlan, de pusztán definíciókkal nem lehet leírni. Bizonyos esetekben tehát célszerűbb a kompiláció folyamatának bemutatására részletes esetleírást alkalmazni a definíciók mellet vagy helyett.

Szerkezeti változtatások

Stankovátsi szövegátvételeinek fontos szerkesztési jellemzője a forrásszöveg szerkezetének megváltoztatása. Vagyis olyan esetekben is megváltoztatta a Pázmány-szövegekben lévő szerkezetet és alosztásokat, amikor a szöveg egészét az eredeti sorrendnek megfelelően átvette. Ezekben az esetekben többnyire egyértelműen megállapítható volt, hogy ezek kivétel nélkül egyszerűsítést, vagyis az alosztások számának csökkentését, illetve a hierarchia egyszerűsítését jelentették.

A szerkezeti kérdést illetően a Pázmány- illetve Stankovátsi-féle Boldogaszony fogantatása napi prédikáció esetében külön is érdemes felhívni a figyelmet a pázmányi propozíció sajátosságaira. Először is azért, mert a jezsuita hitszónok egyéb munkáihoz képest jóval terjedelmesebb és a prédikációszerzés (legalábbis pázmányi) gyakorlatától jelentős mértékben eltérő módon Pázmány saját személyére vonatkozó adatokat is rögzített benne.²⁵⁵

²⁵⁴ STANKOVÁTSI, 1788, 70–71.

²⁵⁵ A propozíciót az 1636-ban nyomtatott Pázmány-kötet margói jelzik, terjedelme tehát pontosan meghatározható. Pázmány személyes közlésének jelentőségére a történészek is felfigyeltek, Tusor Péter a jezsuita életrajzával kapcsolatos kutatásai során használta is e beszédből

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„Azért Szemem-előt viselvén, hogy abban az Országban lakom, melynek Oltalmazó Aszonyává rendelte Szent István király Bóldog Aszonyt; és halála oráján, Testamentomban hadta Nemzetünknek Aszonyunk tiszteletit, kire-nézve, a' mái napig, költő pénzünkön, a' Bóldog Aszony képe-körül, ama szokot bötűkkel, Patrona Hungariae, Magyar-ország Aszonyának vallyuk a' Szent Szűzet; Meg-emlekezvén arrúl-is, hogy Váradon lettem e' világra, mely Várust Aszonyunk hagyásából éppítet és Bóldog Aszony templomával ékesítet Szent László Király. Arra-is fordítván szemeimet, hogy gyermekségemtől-fogva számtalan jót vettem Istenemtől, a Szeplőtelen Szűz könyörgése-által: Noha méltatlanságom ijeszt; de, hál'-adóságom esztenez: noha bűneim rútsági tartóztatnak, söt a' szállástul vissza-vonsznak; de az Aszonyunk irgalmassága és kegyessége elő-taszít. Annak-okáért a' mái napon két dologrúl szóllok: Először, meg-mutatom, minémü felséges méltóságra emeltetett Aszonyunk, mikor Isten	„Nem férhetett a' B. szűz Máriához az eredendő-bűnnek motska: mert nem-illet az ő Isten-Anyai Méltóságához, melyre öröktül-fogva el-választatott ez lészen első. Nem férhetett a' B. szűz Máriához az eredendő-bűnnek motska: mert nem-illet az ő Sz. Fia' tiszteletéhez, betsületehez, ki őtet öröktül- fogva Annyának választotta ez második rész.”²⁵⁷

nyerhető adatokat: TUSOR, 2016, 109–110. Irodalomtörténeti szempontból – terjedelmén kívül – azért is érdekes ez a propozíció, mivel tudható, hogy sem István, sem László királyról, sem a Nagyboldogasszony ünnepére nem maradt fenn Pázmánynak prédikációja a saját neve alatt – noha mondott ilyen beszédeket és megjelentetésüket is tervezte. Kapcsolata mégis van a László-beszédekkel: Illyés András Szent László napjára írt beszéde Pázmány Szent György napjára írt szövegén alapul.

²⁵⁷ STANKOVÁTSI, 1788, 6.

Anyja lett. Másodszor, erős bizonyításokkal állatom; hogy eredendő bűnnek mocskátul üres vólt a Bóldog Aszony fogantatása. Ha tehetségemben meg-fogyatkozom, elég, hogy kedvem készségét ismértetem; bár én legyek legkisseb és utólsób az Aszonyunk dicsírői-közöt, csak dicsírője legyek és háladóságomat mutatván, mind magamban, mind egyyebekben gerjesszem Aszonyunk böcsüllését.”²⁵⁶	

A Pázmány-prédikáció szerkezetét illetően tehát két fő részből áll: a Boldogasszony méltóságának bemutatásából, illetve a Boldogasszony tiszta fogantatásának igazolásából. Az első esetben Pázmány Szent Máté jegyzései nyomán Szűz Mária „minden dicsőséges felségéről és tökéletességéről” írt. Előbbit – tehát a Boldogasszony méltóságát – két alapvető érveléssel támasztotta alá a jezsuita hitszónok. Az első szerint:

[...] Szent Máté a’ Bóldog Aszony Méltóságát akarván ábrázni, elő-állattya a’ Patriarkák Szentségét, a’ Proféták Bölcseségét, a’ Királyok Nemességét és méltóságát, a’ Had-viselő Capitánok erősségét és a’ Christus Nemzetiségének származásában említett sok egyéb Isten-féltő Jámborokat [...].²⁵⁸

A másik, ugyancsak Mátétól származó érvelés Szűz Mária méltóságára az, hogy a Szentírásban Isten anyjaként szerepel, Pázmány saját számítása szerint tizenkét-szer. A tiszta fogantatásról szóló részben négy alapvető érvelést sorakoztat fel Pázmány állításait illetően: Isten anyjának állapotát, Isten fiának tisztességét, Krisztus anyja iránti fiúi kötelezéseit, valamint a fogantatás ünneplését.

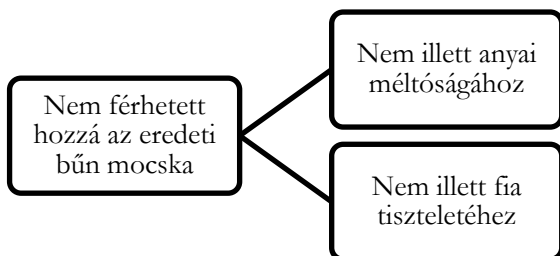
²⁵⁶ PÁZMÁNY, 1636, 1227.

²⁵⁸ PÁZMÁNY, 1636, 1228.

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold

Ebben az esetben csupán a Pázmány-szöveg főbb – vagyis különféle betűtípusokkal elkülönített – vázlatpontjait ábrázoltam, a beszéd emellett számtalan további alosztást tartalmaz. Stankovátsi saját beszédét kialakítva az átvett Pázmány-prédikáció szövegét jelentősen egyszerűsítette, úgy, hogy a szerkezetet esetében jelentős mértékben megbontotta a pázmányi alosztások hierarchiáját.

Összességében elmondható – és a fenti, kiragadott példák is ezt támasztják alá –, hogy Stankovátsi Leopold következetesen alkalmazta kölcsönzésen alapuló szövegalkotási eljárását. Prédikációinak kialakítása során nagy terjedelmű Pázmány-szöveget vett át szó szerint, szükség esetén ezeket – főleg adatokkal – kiegészítette. A szövegalkotására jellemző a szerkezeti egyszerűsítés is, amelyben vélhetően nagy szerepe lehetett a Pázmány-kötetek tipográfiájának, illetve a jezsuita hitszónok beszédeinek logikus, alosztásokban gazdag felépítésének is.

Stankovátsi Leopold kötetei, beszédei, forrásai

I/1²⁵⁹

1. Ádvent I. vasárnap	
2. Ádvent II. vasárnap	
3. Ádvent III. vasárnap	
4. Ádvent IV. vasárnap	
5. Karácsony utáni vasárnap	
6. Kiskarácsony utáni vasárnap	
7. Vízkereszt utáni I. vasárnap	
8. Vízkereszt utáni II. vasárnap	
9. Vízkereszt utáni III. vasárnap	
10. Vízkereszt utáni IV. vasárnap	
11. Vízkereszt utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni V. vasárnap
12. Vízkereszt utáni VI. vasárnap	
13. Hetvenedvasárnap	
14. Hatvanadvasárnap	
15. Ötvenedvasárnap	
16. Böjt I. vasárnap	
17. Böjt II. vasárnap	
18. Böjt III. vasárnap	
19. Böjt IV. vasárnap	
20. Böjt V. vasárnap	
21. Böjt VI. vasárnap	
22. Húsvét	
23. Húsvét utáni I. vasárnap	
24. Húsvét utáni II. vasárnap	
25. Húsvét utáni III. vasárnap	
26. Húsvét utáni IV. vasárnap	
27. Húsvét utáni V. vasárnap	

---

²⁵⁹ STANKOVÁTSI, 1789-B.

28. Húsvét utáni VI. vasárnap	

I/2²⁶⁰

1. Pünkösöd	
2. Pünkösöd utáni I. vasárnap	
3. Pünkösöd utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni II. vasárnap
4. Pünkösöd utáni III. vasárnap	
5. Pünkösöd utáni IV. vasárnap	
6. Pünkösöd utáni V. vasárnap	
7. Pünkösöd utáni VI. vasárnap	
8. Pünkösöd utáni VII. vasárnap	
9. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap	
10. Pünkösöd utáni IX. vasárnap	
11. Pünkösöd utáni X. vasárnap	
12. Pünkösöd utáni XI. vasárnap	
13. Pünkösöd utáni XII. vasárnap	
14. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap	
15. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap	
16. Pünkösöd utáni XV. vasárnap	
17. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap	
18. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	
19. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	
20. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	
21. Pünkösöd utáni XX. vasárnap	
22. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	
23. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	
24. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	
25. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap	

---

²⁶⁰ STANKOVÁTSI, 1789-C.

1. Ádvent I. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap
2. Ádvent II. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
3. Ádvent III. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent II. vasárnap I.
4. Ádvent IV. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent IV. vasárnap I.
5. Karácsony utáni vasárnap	
6. Vízkereszt utáni I. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
7. Vízkereszt utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Kiskarácsony I.
8. Vízkereszt utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
9. Vízkereszt utáni IV. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni I. vasárnap I.
10. Vízkereszt utáni V. vasárnap	
11. Vízkereszt utáni VI. vasárnap	Pázmány Péter: Böjt V. vasárnap
12. Hetvenedvasárnap	Pázmány Péter: Sexagesima vasárnap I.
13. Hatvanadvasárnap	Pázmány Péter: Sexagesima vasárnap I.
14. Ötvenedvasárnap	
15. Böjt I. vasárnap	
16. Böjt II. vasárnap	
17. Böjt III. vasárnap	
18. Böjt IV. vasárnap	
19. Böjt V. vasárnap	
20. Böjt VI. vasárnap	
21. Húsvét	
22. Húsvét utáni I. vasárnap	
23. Húsvét utáni II. vasárnap	Pázmány Péter: Húsvét utáni II. vasárnap
24. Húsvét utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Húsvét utáni IV. vasárnap

---

²⁶¹ STANKOVÁTSI, 1790-A.

25. Húsvét utáni IV. vasárnap	
26. Húsvét utáni V. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap I.
27. Húsvét utáni VI. vasárnap	

1. Pünkösöd	
2. Pünkösöd utáni I. vasárnap	
3. Pünkösöd utáni II. vasárnap	
4. Pünkösöd utáni III. vasárnap	
5. Pünkösöd utáni IV. vasárnap	
6. Pünkösöd utáni V. vasárnap	
7. Pünkösöd utáni VI. vasárnap	
8. Pünkösöd utáni VII. vasárnap	
9. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap	
10. Pünkösöd utáni IX. vasárnap	
11. Pünkösöd utáni X. vasárnap	
12. Pünkösöd utáni XI. vasárnap	
13. Pünkösöd utáni XII. vasárnap	
14. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap	
15. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap	
16. Pünkösöd utáni XV. vasárnap	
17. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap	
18. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	
19. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	
20. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	
21. Pünkösöd utáni XX. vasárnap	
22. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	
23. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	
24. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	
25. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap	
26. Templomszentelés	

---

²⁶² STANKOVÁTSI, 1790-B.

1. Ádvent I. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent I. vasárnap II.
2. Ádvent II. vasárnap	
3. Ádvent III. vasárnap	Pázmány Péter: Ádvent II. vasárnap I.
4. Ádvent IV. vasárnap	
5. Karácsony	
6. Vízkereszt utáni I. vasárnap	
7. Vízkereszt utáni II. vasárnap	
8. [Vízkereszt utáni III. vasárnap] ²⁶⁴	
9. [Vízkereszt utáni IV. vasárnap] ²⁶⁵	
10. [Vízkereszt utáni V. vasárnap] ²⁶⁶	
11. [Vízkereszt utáni VI. vasárnap] ²⁶⁷	
12. Hetvenedvasárnap	
13. Hatvanadvasárnap	
14. Ötvenedvasárnap	
15. Böjt I. vasárnap	
16. Böjt II. vasárnap	
17. Böjt III. vasárnap	
18. Böjt IV. vasárnap	
19. Böjt V. vasárnap	
20. Böjt VI. vasárnap	
21. Húsvét	
22. Húsvét utáni I. vasárnap	
23. Húsvét utáni II. vasárnap	
24. Húsvét utáni III. vasárnap	
25. Húsvét utáni IV. vasárnap	
26. Húsvét utáni V. vasárnap	
27. Húsvét utáni VI. vasárnap	

---

²⁶³ STANKOVÁTSI, 1798.

²⁶⁴ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁵ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁶ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁷ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

1. Pünkösöd	Pázmány Péter: Pünkösöd
2. Pünkösöd utáni I. vasárnap	
3. Pünkösöd utáni II. vasárnap	
4. Pünkösöd utáni III. vasárnap	
5. Pünkösöd utáni IV. vasárnap	
6. Pünkösöd utáni V. vasárnap	
7. Pünkösöd utáni VI. vasárnap	
8. Pünkösöd utáni VII. vasárnap	
9. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap	
10. Pünkösöd utáni IX. vasárnap	
11. Pünkösöd utáni X. vasárnap	
12. Pünkösöd utáni XI. vasárnap	
13. Pünkösöd utáni XII. vasárnap	
14. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XI. vasárnap I.
15. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap	
16. Pünkösöd utáni XV. vasárnap	
17. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap	
18. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	
19. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	
20. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	
21. Pünkösöd utáni XX. vasárnap	
22. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	
23. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	
24. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	
25. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap	

---

²⁶⁸ STANKOVÁTSI, 1799-B.

1. Ádvent I. vasárnap	
2. Ádvent II. vasárnap	
3. Ádvent III. vasárnap	
4. Ádvent IV. vasárnap	
5. Karácsony utáni vasárnap	
6. Kiskarácsony utáni vasárnap	
7. Vízkereszt utáni I. vasárnap	
8. Vízkereszt utáni II. vasárnap	
9. Vízkereszt utáni III. vasárnap	Pázmány Péter: Vízkereszt utáni IV. vasárnap
10. Vízkereszt utáni IV. vasárnap	
11. Vízkereszt utáni V. vasárnap	
12. Vízkereszt utáni VI. vasárnap	
13. Hetvenedvasárnap	
14. Hatvanadvasárnap	
15. Ötvenedvasárnap	
16. Böjt I. vasárnap	
17. Böjt II. vasárnap	
18. Böjt III. vasárnap	
19. Böjt IV. vasárnap	
20. Böjt V. vasárnap	
21. Böjt VI. vasárnap	
22. Húsvét utáni I. vasárnap	
23. Húsvét utáni II. vasárnap	
24. Húsvét utáni III. vasárnap	
25. Húsvét utáni IV. vasárnap	
26. Húsvét utáni V. vasárnap	
27. Húsvét utáni VI. vasárnap	

---

²⁶⁹ STANKOVÁTSI, 1799-C.

1. Pünkösöd	
2. Pünkösöd utáni I. vasárnap	
3. Pünkösöd utáni II. vasárnap	
4. Pünkösöd utáni III. vasárnap	
5. Pünkösöd utáni IV. vasárnap	
6. Pünkösöd utáni V. vasárnap	
7. Pünkösöd utáni VI. vasárnap	
8. Pünkösöd utáni VII. vasárnap	
9. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap	
10. Pünkösöd utáni IX. vasárnap	
11. Pünkösöd utáni X. vasárnap	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XVI. vasárnap
12. Pünkösöd utáni XI. vasárnap	
13. Pünkösöd utáni XII. vasárnap	
14. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap	
15. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap	
16. Pünkösöd utáni XV. vasárnap	
17. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap	
18. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	
19. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	
20. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	
21. Pünkösöd utáni XX. vasárnap	
22. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	
23. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	
24. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	
25. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap	
26. Templom felszentelése	Pázmány Péter: Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap II.

---

²⁷⁰ STANKOVÁTSI, 1800-B.

Ünnepnapi gyűjtemény²⁷¹

1. Boldogasszony fogantatása	Pázmány Péter: Boldogasszony fogantatása
2. Karácsony	
3. Szent István	
4. Kiskarácsony	Pázmány Péter: Kiskarácsony II.
5. Vízkereszt	Pázmány Péter: Vízkereszt
6. Gyertyaszentelő Boldogasszony	
7. Gyümölcsoltó Boldogasszony	
8. Nagypéntek	Pázmány Péter: Nagypéntek II.
9. Húsvéthétfő	
10. Áldozócsütörtök	Pázmány Péter: Áldozócsütörtök
11. Pünkösdhétfő	
12. Úrnapja	
13. Szent Péter és Pál	
14. Nagyboldogasszony	
15. Szent István	
16. Kisasszony	
17. Mindenszentek	

---

²⁷¹ STANKOVÁTSI, 1788.

Böjti, tematikus beszédek

*Makula nélkül való tükör*²⁷²

1. Makula nélkül való tükör I.	
2. Makula nélkül való tükör II.	
3. Makula nélkül való tükör III.	
4. Makula nélkül való tükör IV.	
5. Makula nélkül való tükör V.	
6. Makula nélkül való tükör VI.	William Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>
7. Makula nélkül való tükör VII.	

*Áruló Júdás*²⁷³

1. Áruló Júdás I.	
2. Áruló Júdás II.	
3. Áruló Júdás III.	
4. Áruló Júdás IV.	
5. Áruló Júdás V.	
6. Áruló Júdás VI.	
7. Áruló Júdás VII.	

*Hangzó trombita*²⁷⁴

1. Hangzó trombita I.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
2. Hangzó trombita II.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
3. Hangzó trombita III.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
4. Hangzó trombita IV.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
5. Hangzó trombita V.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.
6. Hangzó trombita VI.	Pázmány Péter: Nagypéntek III.

---

²⁷² STANKOVÁTSI, 1799-A.

²⁷³ STANKOVÁTSI, 1789-A.

²⁷⁴ STANKOVÁTSI, 1800-A.

Összehasonlítás

A három hitszónok munkássága, kompilatív tevékenységének ismerete lehetőséget ad arra, hogy összevevessük ilyen irányú munkásságukat: érdemes megfigyelni, miként használták fel ugyanazt a forrást. Annál is inkább, mert a vizsgálat eredménye rávilágít a kölcsönzés sokszínű felhasználására.

Két hitszónok

Stankovátsi Leopold szövegátvételeinek sajátosságait Illyés András kölcsönzéseinek fényében is megvizsgálhatjuk. Ugyanis ismeretes olyan Pázmány-beszéd, melynek szövegét mindketten szó szerint átvették, kölcsönözték. Az összehasonlításra tanulságos példát szolgáltatnak az áldozócsüörtöki prédikációk alábbi részletei:

Pázmány Péter	Illyés András
„Ennek-felette; Tudgyátok-e mi hasznunk a' Christus felmenetelésében? Szent Pál írja; hogy a' végre ment Christus Menyországba: Ut appararet vultui DEI pro nobis; hogy Isten színe-előt, magát meg-mutassa érettünk: az-az, a' mint Sz. János magyarázza, hogy Szó-szóllonk légyen az Atya előtt. De nem úgy, hogy csak szóval törekedgyék mellettünk; hanem Apparens, Teste szakadását mutogassa érettünk. Marcus Marcellust, mikor Sentenciázni akarják vala, ruháját elszaggatá, és mellyén-való sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel	„Ennekfelette: Tudgyátok-e mi hasznunk van a' Kristus felmenetelésében? Szent Pál írja, hogy a' végre ment Kristus Mennyországba: Ut appareat vultui DEI pro nobis. Hogy Isten színe előtt, magát megmutassa miérettünk, azaz, a' mint Szent János magyarázza, hogy szoszollonk, légyen az Atya Isten előtt. Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum. De nem hogy csak szóval törekedgyék érettünk, hanem apparens, Teste szakadását mutassa üdvösségünkért. Markus Marcellust mikor sententiázni akarják vala, ruháját elszaggatá, és mellyén

szolgált Romá-nak. Mi lön belőle? A' mit ékesen-szóllással végbe nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vivé; és meg-szabadították. Azt akarja Szent Pál mondani; hogy Kristus, maga mutatásával nyer kegyelmet nékünk: és azért ment az Égbe, hogy Szent Attyának szeme-eleibe terjeszsze azokat a' Seb-helyeket, melyeket érettünk visel.”²⁷⁵	valo sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel szolgált Romának. Mi lön belőle? A' mit ékesen szóllással végbe nem vihettek az Oratorok, ezzel a' mutatással végbe vivé, és megszabadították. Azt akarja Szent Pál mondani, hogy Kristus mutatásával nyer kegyelmet nékünk: és azért ment Mennyebe, hogy Szent Attyának szeme eleibe terjeszsze a' sebhelyeket, melyeket érettünk visel.”²⁷⁶

Ugyanezek a részek Stankovátsi beszédében a következőképpen szerepelnek:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„Ennek-felette; Tudgyátok-e mi hasznunk a' Christus felmenetelében? Szent Pál írja; hogy a' végre ment Christus Meny-országba: Ut appararet vultui DEI pro nobis; hogy Isten színe-előt, magát meg-mutassa érettünk: az-az, a' mint Sz. János magyarázza, hogy Szó-szóllonk légyen az Atya előtt. De nem úgy, hogy csak szóval törekedgyék mellettünk; hanem Apparens, Teste szakadását mutogassa érettünk. Marcus Marcellust, mikor Sentenciázni akarják vala, ruháját el-szaggatá, és mellyén-való sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel szolgált Romá-nak. Mi	„Ez a' mi reménségünk annál bizonyosabb, hogy hogy Kristus a' mi szo szóllónk Menyben, Sz. Attya előtt, úgy mond sz. János. Mert a' végre ment-fel oda, úgy mond sz. Pál, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis, hogy Isten' színe előtt jelen légyen most mi érettünk, nem tsak szóval pártunkat fogván, hanem maga sebeinek mutogatásával minékünk kegyelmet és üdvösséget nyervén. Mikor Marcus Marcellust sentenziázni akarja vala a' Romai tanáts, ruháit el-szaggatá, és mélyen-való sebeit kezdé mutogatni, mellyeket szenvedett Roma' védelmezésében. Mi lön belőle? a' mit ékesen szóllással

²⁷⁵ PÁZMÁNY, 1636, 672.

²⁷⁶ ILLYÉS, 1691, 319.

lén belőlle? A' mit ékesen- szóllással végbe nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vívé; és meg- szabadították. Azt akarja Szent Pál mondani; hogy Christus, maga mutatásával nyer kegyelmet nekünk: és azért ment az Égbe, hogy Szent Attyának szem-eleibe terjeszse azokat a' Seb-helyeket, mellyeket érettünk visel.”²⁷⁷	véghez nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vitte, és meg-szabadított. Sokkal hathatós- bak a' Kristus sebeinek mütogatási Sz. Attya előtt a' mi üdvösségünkért.”²⁷⁸

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szó szerinti másolás ellenére Illyés András jelentős szerkezeti változtatásokat eszközölt a Pázmány-beszéden, amint azt a következő példa is igazolja:

Pázmány Péter	Illyés András
„A' mí Üdvözítők, Életében, mint Ember, nyomoruságinkat meg-kóstolta; Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatot; Fel- támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változot: De Menybe-menetelében, mint Sas- keselyű, Egek-felibe emeltet. Születése-által, baj-vivo helyre jöt; Élete folyásában, fáradhatatlanul hadakozot; Fel-támadásában, győzedelmet vet ellenségín: Menybe-menetelében, Exspolians Principatus, et Potestates, traduxit considenter, palam Triumphans; meg-fosztván a' hatalmas Fejedelmeket, fogva vitte őket	„A' mi Üdvözítők, Éltében, mint ember, nyomoruságinkot megkostolta: Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatott: Fel- támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változott. De Menybe menetelében, mint Saskeselyő, Egek felibe emeltetett. Születése által, bajvivo helyre jött: Elete folyásában, fáradhatatlanul hadakozott: Feltámadásában, győzedelmet vött ellenségín. Menybe menetelében, Exspolians Principatus: et Potestates, traduxit considenter, palam triumphans illos in semetipso. Megfosztván a'

²⁷⁷ PÁZMÁNY, 1636, 672.

²⁷⁸ STANKOVÁTSI, 1788, 236–237.

nyilván, győzedelmének pompájával. Mikor a' Romai Császárok, valamely hatalmas Országot meg-gyöztek Triumfus-sal, Országos győzelem Pompájával, mentek Romá-ba. Magok, drága ruhákba öltöztek, Rabjai, rendel előttök mentek: Nyert prédákat, mellettük vitték: Végezetre, a' Várasnak szeb és magassabb részében, a' Capitolium-ban, víg kiáltások-közöt, Királyi-székbe ültenek. Ebben a' mí Urunknak Mennyei Triumfusá-ban, Először; Az ártatlan Jósef, fényes ruhájába öltöztették; Annak-előtte, a' Jésus Vestibus sordidis, mocskos köntösben vólt, mikor a' Bünös testnek hasonlatosságában Poklosnak látczot: De Menybe-menetelekor, oly csudálatos öltözetben vólt, hogy az Angyalok-is álmétkodva kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek ily szép öltözeti vannak?"²⁷⁹	Fejedelemségeket, és hatalmasságokat, bátorságoson általvitte, nyilván győzedelmesen dicsekedvén azokon önnönmaga által."²⁸⁰ „Mikor a' Romai Császárok valamely hatalmas Országot meggyöztek, Országos győzelem pompájával mentek Romába. Magok drága ruhákba öltöztek: Rabjai, rendel előttök mentek: Nyert prédákat mellettük vitték. Végezetre a' Várasnak szebb, és magassabb részében, a' Capitoliomban víg kiáltások között; Királyi székbe ültenek. A' mi Urunknak Mennyei győzedelmében pedig, Először az ártatlan Josef fényes ruhájába öltöztették. Annakelőtte, a' Jésus, Erat indutus vestibus sordidis. Mocskos köntösben vólt, mikor a' bünös testnek hasonlatosságában poklosnak latczot. De Menybe-menetelekor, oly csudálatos öltözetben vólt, hogy az Angyalok is álmétkodva, kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek oly szép öltözeti vannak?"²⁸¹

A két szövegrész szinte teljes egészében megegyezik – azonban a kölcsönzött részek két különböző Illyés-beszédben szerepelnek. Annál is inkább, mivel

²⁷⁹ PÁZMÁNY, 1636, 668.

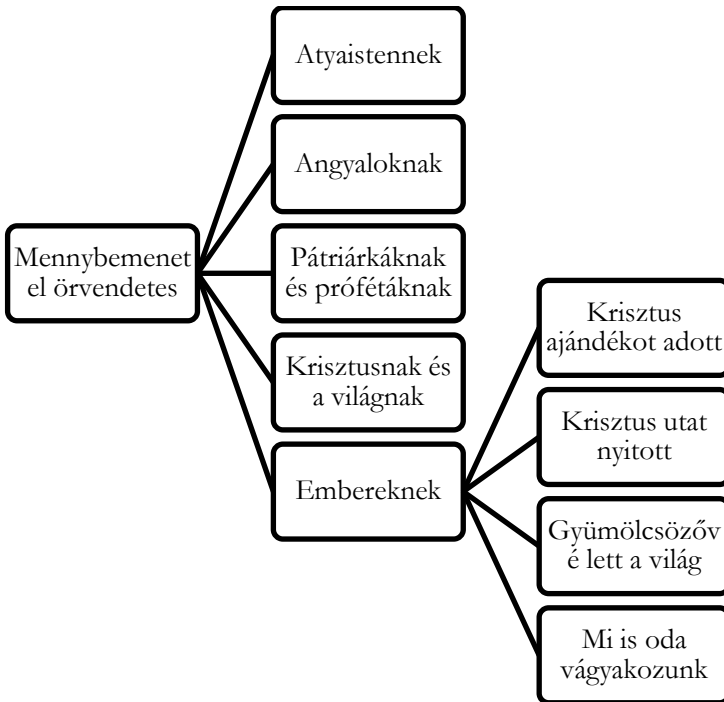
²⁸⁰ ILLYÉS, 1691, 311.

²⁸¹ PÁZMÁNY, 1636, 313.

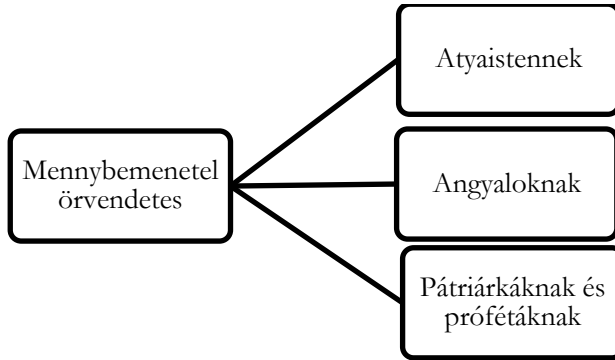
mennybemenetelnek Illyés három prédikációt is szentelt. Ezek közül kettő jelentős részben Pázmány-, a harmadik Pietro Rota-kölcsönzés. Stankovátsi szövegével tehát érdemben az első két Illyés-beszéd szerkezete vethető össze:

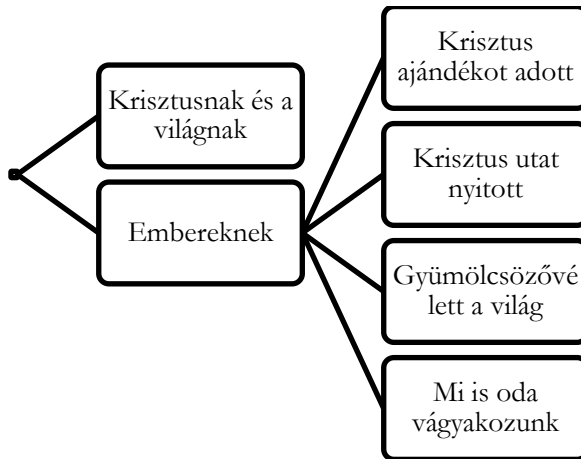
Pázmány Péter

Illyés András I.

Illyés András II.

Illyés tehát lényegében két részre osztotta Pázmány beszédét, újonnan kialakított prédikációiban szerkezeti egyszerűsítést generálva, hiszen egy háromszintes beszédből hozott létre kétszinteseket.

Stankovátsi Leopold hasonló alkalomra írt beszédét szintén jelentős mértékű szövegvariálás jellemzi, amint ezt az alábbi példa is igazolja:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„A’ mí Üdvözítónk, Életében, mint Ember, nyomoruságinkat megkóstolta; Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatot; Fel-támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változott: De Menybe-menetelében, mint Sas-keselyű, Egek-felibe emeltet. Születése-által, baj-vivo helyre jöt; Élete folyásában, fáradhatatlanul hadakozot; Fel-támadásában, győzedelmet vet ellenségin: Menybe-menetelében, Exspolians Principatus, et Potestates, traduxit considenter, palam Triumphans; meg-fosztván a’ hatalmas Fejedelmeket, fogva vitte őket nyilván, győzedelmének pompájával. Mikor a’ Romai Császárok, valamely hatalmas Országot meg-győztek Triumphussal, Országos győzedelem Pompájával, mentek Romá-ba. Magok, drága ruhákba öltöztek, Rabjai, rendel előttök mentek: Nyert prédákat, mellettek vitték: Végezetre, a’ Várasnak szob és magassabb részében, a’ Capitoliumban, víg kiáltások-közöt, Királyi-székbe ültenek. Ebben a’ mí Urunknak Mennyei Triumphusá-ban,	„Erről a’ győzedelmes, és ditsőséges Menybe-menetelről szólván sz. Pál, azt mondja, hogy Kristus Urunk meg-fosztván a’ pokolbéli Fejedelemségeket és hatalmasságokat az ő példájoktól bátorságosan átalvitte, nyilván győzedelmesen ditselkedvén azokon önnön maga által. Nem lehet ezt a’ győzedelmes és ditsőséges pompát emberi elmének vóltaképpen meg-fogni, annyival inkább nem lehet emberi nyelvnek elő-beszélni: De némelly árnyékát szemlélhetjük a’ Romai Tsászárok’ győzedelmes pompáiban. Mikor ezek valamely hatalmas országot meg-győztek, igen nagy pompával mentek-bé Romába: magok drága ruhákba öltözve, győzedelmes szekéren ültek: a’ rabok rendel előttök mentek: a’ nyert prédák utánnok vitettek; a’ Romai Tanáts pedig, és az egész község eleikbe ment, és az örvendetes köszöntés után víg kiáltás között fel-késérte a’ várasnak szebb és magassabb helyére a’ Kapitoliumi várba, a’ hol pompás Királyi Trónus vólt el-készítve, melybe ültettetett a’ győzedelmes Tsászár. Ez a’

Először; Az ártatlan József, fényes ruhájába öltöztették; Annak-előtte, a' Jézus Vestibus sordidis, mocskos köntösben vólt, mikor a' Bünös testnek hasonlatosságában Poklosnak látczot: De Menybe-menetelekor, oly csudálatos öltözetben vólt, hogy az Angyalok-is álmétkodva kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek ily szép öltözetű vannak?"²⁸²	győzedelmes pompa vólt a' három közzül egy, melyet Sz. Ágoston ez életben kívánt vólna látni, mert az ő szava vólt, hogy hármát szeretett vólna látni főképpen ez életben: Kristust mikor tsudákat tett: Sz. Pált mikor predikállott: és Romát mikor győzedelmes pompát tartott."²⁸³

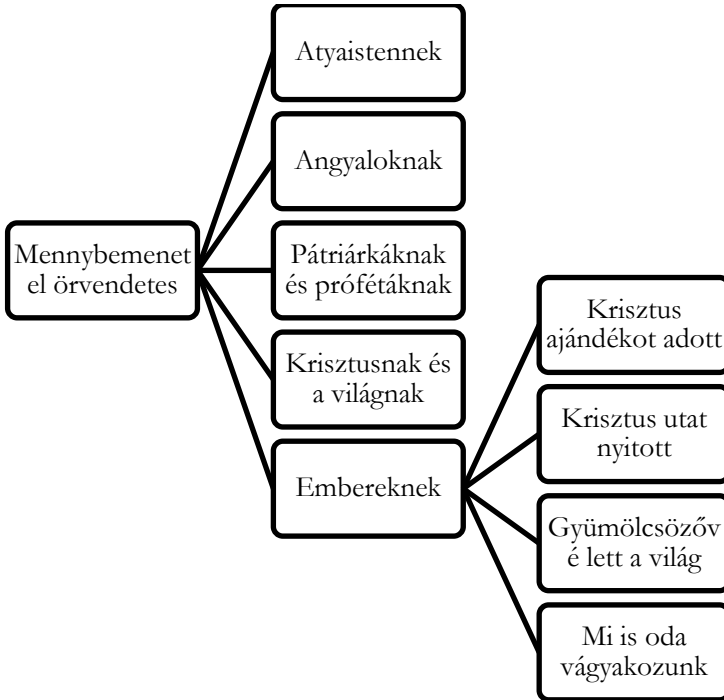
Jól látszik, hogy míg Illyés, bár a struktúrán változtatásokat eszközölt, minimális eltérésekkel vette át Pázmány szövegét, Stankovátsi esetében jelentősebb elmozdulás tapasztalható a forráshoz képest. Mindez azonban nem feltétlenül igaz a beszédek szerkezetére, illetve ezek adaptálására:

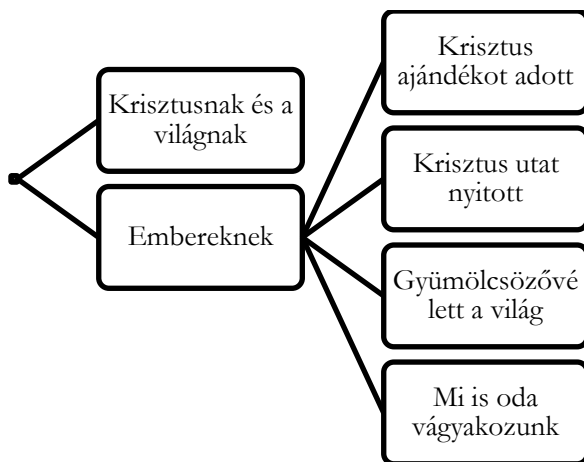
²⁸² PÁZMÁNY, 1636, 668.

²⁸³ STANKOVÁTSI, 1788, 220–221.

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold

Tény, hogy a Pázmány-beszédhez képest jelentős Stankovátsi módosítása. Ugyanakkor a szerkezet tekintetében nincs különbség a Stankovátsi-, illetve a második Illyés- beszéd struktúráját illetően. Mindez azonban korántsem igaz a propozíciók megfogalmazására.

Ezek összehasonlítása ebben az esetben már csak azért is sajátos eredményt ad, mivel a szokásoktól eltérően a forrásműhöz, vagyis az áldozócsütörtöki Pázmány-prédikációhoz nem tartozik kiemelt és margón jegyzetelt propozíció. Illyés és Stankovátsi tehát egyéni megfogalmazásra kényszerült:

Illyés András	Stankovátsi Leopold
„Azért nem volt soha, se Menyországban, sem a’ földön örvendetesb Innep, Urunk Menybe menetelénél. Melyről miglen rövideden szollok, figyelmetessen, halgassátok.” ²⁸⁴	„Nagy öröm minékünk a’ Kristus’ menybe-menetele, és Attyának jobbára ülése a’ mi Idvezítő Urunknak, mái napon nyert ditsőségére nézve; ez lészen első.

²⁸⁴ ILLYÉS, 1691, 307.

„Ezek így lévén, szollok rövideden a' Kristus Jésus véghetetlen Hatalmárol, Felséges Méltóságárol: és a' kimondhatatlan nagy hasznokrol, mellyeket nékünk szerzett.”²⁸⁵	Nagy öröm minékünk a' Kristus' menybe-menetele, és az Attyának jobbára ülése azokra a' nagy hasznokra nézve, melyek ebből mi reánk folynak; ez második része beszédemnek. Mind a' kettőből hála-adásra, és a' minékünk meg-nyílt mennyei Paraditsomnak szorgalmatos keresésére ébredgyen szívünk.”²⁸⁶

A prédikációszövegek egészének összehasonlításából az is egyértelműen kitűnik, hogy Stankovátsi sokkal inkább követi a pázmányi szövegstruktúrát, mint Illyésé. Vagyis annak ellenére, hogy Illyés szövege nagyobb mértékben megegyezik Pázmányéval, az egyes beszédrészek közötti kapcsolatok, logikai összefüggések tekintetében Stankovátsi tevékenysége áll közelebb Pázmányéhoz.

Érdeemes összevetni Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold forráshasználatát is. Mindkét szerző esetében valószínűsíthető, hogy forrásuk volt Guilielmus Sanyhurst lelkeségi műve, bár vélhetően egyikük sem magyar nyelvű forrásból dolgozott.

William Stanyhurst	Kelemen Didák
„Oh áldott Jésus az a' példa-beszéd, mellyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felöled való historia. Te vagy, a' ki midön a' te Atyád házában igen bóldogul élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet. Meg-halgattattál a' te böcsülletedért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet,	„Oh én Kristusom! ama példa beszéd, a' mellyet a' tékozló Fiúrúl beszélél, rajtad tellyesedék bé. Te vagy az a' ki az Atyád házában nagy Dücsösségben lévén azt mondád a' te mennyei Sz. Atyádnak: Pater! da mihi portionem substantiae, quae me contingit, Luc. 15. Atyám! add ki nékem a' részemet, a' ki engem illet. A' te Atyád emberi testet Királyi Nemből származandó vért,

²⁸⁵ ILLYÉS, 1691, 314.

²⁸⁶ STANKOVÁTSI, 1788, 217.

adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott véghetetlen ajándékokkal fel-ékesítettett lelket; adott öltözetet, adott meggyőzhetetlen erőt; állandó egészséget, hasonlíthatatlan ékessen szóllást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jóságos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit. Te evvel az Isteni készüléttel felékesítettévén, meszsze ménél távul való tartományba. Szinte meszsze való tartomány, és majd meg-mérhetetlen köz az egetől ez a föld. Ebben a halál tartományában el tékozlottad minden örökségedet a' bűnös lelkekkel; mert már mindeneket mind az utolsó mezételenségig a' veszni valók közt el vesztettél. Adott vala néked az Atya igen állandó testi egészséget, minden tagjaiban való tellyes épséget: és ime; lábad talpától fogva, fejed tetejéig nincs benned egészség. El tékozlottad egészségedet. Adott vala néked az Atya igen ékes ábrázatot, és ajakidon való szint, mert ékes ábrázatú valál az emberek fiai fölött: és imé; nincs szined, sem ékességed: mint egy poklosnak alítottunk téged. El tékozlottad minden szépségedet. Adott vala néked Isten újával ki formált testet, a' mint magad megvallod: Testet pedig alkottál nékem.

ada néked ruhát, győzhetetlen erőt, jó egészséget, mérhetetlen tudományt ada néked, 's minden bölcsességnek 's tudományak kincseit egyedül beléd rekesztette. Te pedig illy nagy késséggel felékesítve a' te Atyád hazából *peregre profectus es in regionem longinquam*, meszsze 's hoszszú való Tartományba indulál az Eg, 's a föld közé, s' ennek a' halálnak tartományában minden részedet el-vesztegeted a' bűnös Lelkekkel, úgy hogy egészszen immár mezitelen maradtál. A' te testednek állandó egészséget adott vala a' te Atyád, 's egész tagjaiban épséget, és imé *a planta pedis usque ad verticem capitis non est in te sanitas, Isai. 1. V. 6.* Tetétől fogva talpig nincsen benned épség, el-vesztegetted egészségedet. Ollyan szép szint adott vala néked a' te Atyád, hogy *speciosus forma prae filiis hominum Ps. 44. V. 3.* Leg-szebb valál az emberek fiai között, 's imé már *non est tibi species, neque decor, putavimus (te) quasi leprosum Isai. 5. V. 3.* nincsen néked szined, sem ékességed, 's mi téged mint egy poklosnak állítottunk, el-vesztegetted minden szépségedet. Királyi nemből származandó vért adott vala néked, te pedig az ostorozások által minden ereket meg nyitál, 's ki folya egészszen a' vired, így el-tékozlottad a' te véredet-is. Véghetetlen gazdagságot adott vala néked a' te

Azt el osztogattad a' vég vacsorán, mondván: Vegyétek, és egyétek: ez az én testem. Adott vala néked Királyi vért: meg vágdaltattad magadat, és minden erecskeidet az oszlopnál ostorokkal meg-nyitattad, és azt mind ki ontottad. Igy a' véredet-is el tékozlottad. Adott vala néked véghetetlen gazdagságot: honnét te magad nagyságoson dicsekedel vala: Nálam vagyon a' gazdagság és a' dicsőség, a' tettetes kincsek: te pedig azokat úgy el tékozlottad, hogy kéntelenitessél mondadni: En pedig koldus vagyok, és szegény."²⁸⁷	Atyád, a' honnan dicsekedel vala: <i>mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbae, Prov. 8. V. 18.</i> Vélem vagyon a' gazdagság, a' Dicsőség, és a' tettetes kincsek; te pedig úgy el-tékozlottad azt, hogy kénszeritessél mondani; <i>Ego autem mendicus sum, et pauper, Ps. 39.</i> Én pedig szegény koldús vagyok."²⁸⁸

Stankovátsi Leopold szövegével egybevetve:

William Stanyhurst	Stankovátsi Leopold
„Oh áldott Jésus az a' példa-beszéd, melyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felöled való historia. Te vagy, a' ki midőn a' te Atyád házában igen bódogúl élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet. Meg-halgattattál a' te böcsülteledért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet, adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott véghetetlen ajándékokkal fel-	„Példa beszédet mondott vala néha napján édes Idvezittőnk a' tékozló fiuról, a' ki Atyai jussát ki-vévén, meszsze földre méne, és minden javait a' kurvákkal el-vesztegette, utólsó szükségik, és csaknem éhel halásig. Engedjétek-meg, hogy ezt a' példa beszédet lelki értelemmel alkalmaztassam a' szeretetnek tékozló fiához, és meg-fogjátok ismérni, hogy ez a' bünösöket szerető Kristusról valóságos historia. Ő az, a' ki midőn mennyei Attyának házában igen boldogul élne, mint ama

²⁸⁷ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁸⁸ KELEMEN, 1729, 314–315.

ékesítettett lelket; adott öltözetet, adott meg-győzhetetlen erőt; **állandó** **egészséget**, hasonlithatatlan ékessen szóllást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jóságos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit. Te evvel az Isteni készülettel fel ékesítettvén, meszsze ménél távúl való tartományba. Szinte meszsze való tartomány, és majd meg-mérhetetlen köz az egektől ez a' föld. Ebben a' halál tartományában el **tékozlottad** minden örökségedet a' bűnös lelkekkel; mert már mindeneket mind az utolsó mezítelenségig a' veszni valók közt el vesztettél. Adott vala néked az Atya igen állandó testi egészséget, minden tagjaidban való tellyes épséget: és ime; lábad talpától fogva, fejed tetejéig nincs benned egészség. El **tékozlottad** egészségedet. Adott vala néked az Atya igen ékes ábrázatot, és ajakidon való szint, mert ékes ábrázatú valál az emberek fiai fölött: és imé; nincs szined, sem ékességed: mint egy poklosnak alítottunk téged. El **tékozlottad** minden szépségedet. Adott vala néked Isten újával ki formált testet, a' mint magad meg-vallod: Testet pedig alkottál nékem. Azt el osztogattad a' vég vacsorán, mondván: Vegyétek, és egyétek:

tékozló fiú azt mondá Attyának: **Atyám add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet: meghallgattatik az ő bötsületiért.** Ada tehát **néki** Attya Szent Lélek erejéből **formáltatott**, és szüz méhében fogantatott **testet**, ada **Királyi** nemből származott nemes vért, ada minden tökéletességgel **fel-ékesítettett** Lelket, és beléje rekeszté a' böltsességnek, és tudománynak minden kintseit, fel-öltöztette őtet **győzhetetlen erőben**, meg-ajándékozta **állandó** **egészséggel**, szép **termettel**, hasonlithatatlan **ékessen** **szolással**, egy szoval minden jokkal, mellyek egy mennyei Király fiához illendők. **Ezzel az Isteni készülettel fel-ékesítettvén**, meszsze földre méne távol való tartományba, tudni illik: az égből a' földre. Ebben az idegen tartományban **eltékozlá** minden örökségét a' bűnös lelkekkel, kiket kurváknak nevez Isaiás I. és Jeremiás Próféta 2. mert minden javait utolsó mezítelenségig a' veszni valók között el-vesztegeté. Adott vala néki az Attya **állandó** testi egészséget, és minden tagjaiban való tellyes épséget. Nézd most, hogy a' lába talpától fogva, feje tetejéig nints benne épség, **el-tékozlotta** minden **egészségét**: Adott vala néki az Attya igen ékes ábrázatot, mert ékes ábrázatúnak

ez az én testem. Adott vala néked Királyi vért: meg vágdaltattad magadat, és minden erecskeidet az oszlopnál ostorokkal megnyittattad, és azt mind ki ontottad. Így a' véredet-is el tékozlottad. Adott vala néked véghetetlen gazdagságot: honnét te magad nagyságon dicsekedel vala: Nálam vagyon a' gazdagság és a' dicsőség, a' tettetes kincsek: te pedig azokat úgy el tékozlottad, hogy kéntelenitessél mondadni: En pedig koldus vagyok, és szegény.²⁸⁹	nevezi őtet szent Dávid az emberek fiai felett; nézd most hogy nints szine, sem ékessége, mint egy poklosnak állítottuk őtet, ugymond Isaiás 53. el-tékozlotta minden szépségét. Adott vala néki az Attya mennyei erővel alkotott testet, a' mint maga meg-vallá mondván: testet pedig alkottál nékem; azt-is ugy szolván el-tékozlotta, midön a' vég vatsorán nekünk osztotta, mondván: vegyétek, és egyétek, ez az én testem! Adott vala néki az Attya Királyi nemből való szüz vért, ő pedig meg-vagdaltatván egész testét, és minden eretskéit az oszlopnál ostorokkal fel-nyittatván azt, mind ki-ontotta érettünk, így vérit el tékozlotta. Adott vala néki az Attya véghetetlen gazdagságot, a' mint maga ditsekedik vala mondván : nálam vagyon a' gazdagság, és a' ditsőség, a' tettetes kintsek Prov. 8. ő pedig azokat úgy el-tékozlotta, hogy kéntelenitetik mondani Psal. 39. én pedig koldus vagyok, és szegény.²⁹⁰

Stankovátsi szövege jobban hasonlít ugyan a korabeli magyar fordításra, de jól látható, hogy bár mindkét hitszónok egyéni megoldásokkal is élt, számos ponton, egymástól eltérő módon, ragaszkodott a Stanyhurst-forráshoz.

²⁸⁹ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁹⁰ STANKOVÁTSI, 1788, 104–106.

„Két és fél” hitszónok

Pázmány *Kalauz*át eddigi ismereteink szerint leggyakrabban az Oltáriszentségről szóló prédikációkban kompilálták. Az eljárásra maga Pázmány buzdította a hitszónokokat, beszédgyűjteményének keresztény olvasókhöz írt előljáró beszédében: „A’ mostan támadot Tévelygések-ellen, mivel bévségesen írtam a’ *Kalauz*-ban és egyéb Harczoló könyveimben: nem akarom it kétszerezni irásimat; hanem azokrúl ritkán, és rövideden emlekezem a’ Predikaczióban.”²⁹¹

Ennek megfelelően a prédikációkhoz írt jegyzetek között számos helyen előfordul a vonatkozó margójegyzet: „vide Kalauz”. Egyik beszédében összefoglalta a *Kalauz*-szöveg lényegét, a következő jegyzéssel: „A’ Pokol-béli Tolvajok-által ennyi Jóktúl fosztatot, ennyi Sebekkel erőtlenedet Ember gyógyulásárul, és Igazulásárul, más Könyvünkben bévséges Tanitást mutattunk a’ Szent Írásból: Most rövid sommában foglalom, a’ mit a’ *Romai* Anyaszentegyház tanít, a’ Bűnösök Igazulásárul.”²⁹² Pázmány a margójegyzetben jelezte is, hogy a *Kalauz*-ban található a kérdéses rész. Az állítás megerősítése végett az összefoglaló végén is megjegyezte: „Ezeket, és az Igazulás tulajdonságit, bévségesen meg-magyaráztuk, és bizonyítottuk a’ *Kalauz*-ban: Azért, hogy ne kétszerezzük munkánkat, azokrúl most többet nem szóllunk [...]”²⁹³

A prédikációgyűjteményben szereplő, Úrnapijára rendelt második prédikáció szoros filológiai kapcsolatban áll a *Kalauz*-zal. Propozíciója után a következőket írja Pázmány: „A’ Kalauznak Tizen-eggyedik Könyvében vannak a’ Bizonyságok: mellyeket másodsor it le-írnyia nem szükséges. meg-talállya a’ Kalauzban, a’ ki olvasni akarja.”²⁹⁴ Ebből adódóan nem meglepő, hogy a későbbiekben számos nyomtatásban fennmaradt, Oltáriszentség-prédikációról derült ki, hogy a *Kalauz* XI. könyve volt a forrása.

Mivel a forrásmű, vagyis a *Kalauz* szerkezete jól áttekinthető mind tartalmi, mind pedig az ehhez kapcsolódó tipográfiai szempontból, nagyban megkönnyíthette a kompilátorok munkáját. A későbbi hitszónokok láthatóan messzemenőig ki is használták ezt, bár Pázmány alosztásrendszerét többnyire egyszerűsítették.

---

²⁹¹ PÁZMÁNY, 1636,)?(, r.

²⁹² PÁZMÁNY, 1636, 909.

²⁹³ PÁZMÁNY, 1636, 910.

²⁹⁴ PÁZMÁNY, 1636, 720.

A vizsgált szerzők közül Illyés András, illetve Kelemen Didák és/vagy Bernárd Pál is felhasznált bizonyos szövegrészeket a *Kalauz* XI. könyvéből. A Bernárd Pál neve alatt megjelent beszédben fellelhető átvételekre jellemző, hogy kihagyásokkal ugyan, de többé-kevésbé jól körülírható részt használt fel Pázmány művéből a kompilátor a XI. könyv első részéből:

Pázmány Péter

1. Valóságosan ielen vagon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.

1.1. Zvinglius vélekedése a' Sacramentomról.

1.2. Calvinus vélekedése az Oltári Sacramentomról.

1.3. A' Christvs Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyosság, a' Sz. Pál szavaiból.

1.3.5. A' Sz. Iráson éppítetet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik.

1.3.6. A' régi Ecclesiának tanu-bizonyosága, erőssíti ezen Igazságot.

1.4. A' Calvinisták bizonyosági meg-fejtetnek.

1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.

1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

2. A' Christvs Teste, extra usum, ielen vagon a' Sacramentomban.

3. A' Christvs Teste, mindenüt ielen nincsen.

3.1. Az Vbiquisták vallása mi légyen.

3.2. A' Romai Ecclesiának igaz tanítása meg-bizonyittatik.

3.3. Az Vbiquisták Bizonyosági meg-fejtetnek.

4. A' Kenyér és Bor, meg nem marad a' Sacramentomban.

4.1. Miben légyen a' közbe-vetés.

4.2. A' Transsubstantiatio nevéen, ok-nélkül akadoznak az Ujítók.

4.3. A' Szent Írásból meg-bizonyodik a' Kenyérnek és Bornak el-változása.

4.4. A' Szent Atyák és az igaz Okoskodás, erőssíti a' mi Vallásunkat.

4.5. Az Ellenkező bizonyosságok meg-rontatnak.

5. Az Vr Vacsoraianak egy szín-alat vételérül.

- 5.1. Miben légyen gyökere a' közbe-vetésnek.
- 5.2. Az Ujítók vélekedése, a' közbe-vetet dologról.
- 5.3. A' Christus Példája, nem kötelez mindeneket a' Két színre.
- 5.4. Ama' szókkal, ezt cselekedgyétek, nem köteleztetünk a' két színre.
- 5.5. Ama' mondással, Igyatok ebből minnyájan, nem köteleztetünk a' Két színre.
- 5.6. A' Két színnek szükséges-vólta, meg nem bizonyodik a' Szent János hatodik részéből.
- 5.7. Szent Pál, a' Két színnek szükséges-voltát nem jelenti.
- 5.8. Elégségesnek mutattatik az egy Szín vétel.
- 5.9. Egy-nehány Kérdéssel, meg-óltatik a' Két-szineseknek Pohár szomjuhozása.
- 5.10. A' Régi Ecclesiában, helye vólt az Egy szín-vételnek.
- 5.11. Méltó okok vannak, az Egy színnek osztogatásában.

A Bernárd-beszéd tehát a következőképpen épül fel:

Bernárd Pál

- 1. Valóságosan ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.**
- 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.**
  - 1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.
  - 1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyosság, a' Sz. Pál szavaiból.
  - 1.3.5. A' Sz. Iráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssítettik.
- 1.4. A' Calvinisták bizonyosági meg-fejtetnek.**
  - 1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.
  - 1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.
  - 1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

Bernárd elhagyta a Zwingli és Kálvin vélekedéseiről szóló, illetve a katolikus álláspontot tartalmazó („A Christus teste valósággal jelen [van] a sacramentomban”) alfejezet első, negyedik és ötödik részéből kompilált, azaz érvként az „ez az én testem” jézusi szavakat, Szent Pál szavait és a „szent Íráson éppítettett” megállapításokat alkalmazta. Felhasználta a kálvinisták érveiről szóló Pázmány-fejtegetés egyes részeit, a szentírási, valamint az érzékenységből és emberi okoskodásból való bizonyításokat is. Elhagyta a pohárról való igéket, a János-evangélium hatodik részének és a „régii Ecclesia” tanúságtételének érveit, valamint az egyházatyák írásaival kapcsolatos részeket.

Illyés András (többnyire) más szövegrészeket vett át Pázmánytól, mint Bernárd:

Illyés András

1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

Úgy tűnhet, jóval kisebb egységgel és kevesebb válogatással dolgozott, mint Bernárd. Ha tüzetesebben összehasonlítjuk a két szöveget, kiderül, hogy Illyés komoly szerkesztői munkát végzett a Pázmány-szövegen. A fent vázolt szerkezeti egységeket részletezve pontosan megfigyelhető, mit vett át és mit nem Pázmánytól Illyés:

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

I. A' szent Irás világos szavainak tulajdon értelme-mellől, nem kel távoznunk, hanem-ha hitünknek nyilván-való tanítása ellenkezik a' szóknak tulajdon értelmével.

II. A' Keresztyén hitnek bizonyos-vólta a' Sz. Irás szavainak igaz értelméből füg.

III. Ha ennek a' *Sacramentom*nak első rendelkezor, Christus tulajdon és világos szókkal nem élt, semmi bizonyost nem tudhatunk a' Sz. Irásból, ennek a' *Sacramentom*nak természetiről, és mi-vóltáru.

IV. Az Uj, és eléb nem hallott dolgot, világos szókkal kel tanítani; mert külömben senki azt nem értené [...].

V. A' Christus szavainak tulajdon ereje, és folyása, erre viszen.

VI. A' környül-álo dolgok szokták ki-nyilatkoztatni, mint kellyen magyarázni az Irást [...].

VII. Ha az Urunk szavainak tulajdon jegyzése-mellől el-megyünk: bizonyosok nem lehetünk, minémü figurát kellyen ezekben helyheztetni [...].

VIII. *Calvinus* és *Luther* azt vallyák, hogy a' *Sacramentomban*, nem csak testnek Jelét, hanem valóságosan a' Christus testét vészük.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

I. Azért a' Szent Irás, a' Vég-vacsorán adatot pohárt, Pohár vérnek nevezzi; és a' Pohár nevével, jegyzi a' Christus véré.

A' Bizonyáságnak első része, *Major*, hogy világoson ki-tessék, Két dolgot kel eszünkben tartanunk: Elsöt, hogy, noha szóval külömböznek, de értelemmel eggyeznek ama' mondások: *Hic est Calix novum testamentum in sanguine meo. Hic est Sanguis meus novi testamenti.*

Másodikat azt, hogy ama' mondást, *Hic est Calix novum testamentum in sanguine meo*; Némellyek ugy magyarázzák, hogy a' Pohár nevében, semmi *Figura* ne legyen [...].

1. Mert a' mit Sz. Lukács és sz. Pál pohárnak nevez, azt szent Máté és szent Márk vérnek mongya.

2. Mert, noha a' Pohár neve csak magán mind edényt, s mind az edényben-valo italt jegyezheti: de mikor azt mongyuk valakinek, hogy megigya a' pohárt, nyilván meg-magyaráztatik, hogy a poháron a' bennevalót kel érteni.

3. A' Szent Írás szavaiban, akkor kel *Figurát* engedni, mikor a' szóknak tulajdon jegyzése, ellenkezik a' Keresztyénségnek bizonyos vallásával.

II. A' Vég-vacsorán adatot Pohárt Szent *Lukács* és Sz. *Pál* Uj *Testamentom*-nak nevezi; noha Sz. Máté és Sz. Márk a' Christus Vérét mondgyák Uj *Testamentom*-nak.

1. Mert Szent *Pál* nyilván írja, hogy a' *Testamentom* vér-nélkül nem lehet.

2. Mert minnyájan tudgyuk, hogy az Uj *Testamentom* nem borral, hanem vérrel állapotodot-fel.

3. Mert, noha külömb igékkel, de ugyan-azon szavát hozza-elő Christusnak Szent Lukács és Sz. Pál, mellyet Sz. Máté és Szent Márk.

III. Az öntetet-ki mí-érettünk (az-az, bününk bocsánattyáert, a' mint magyarázza Szent Máté,) a' mi a' pohárban volt.

1.3.3. Harmadik Bizonyság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

I. Mert ezt oly világos igékkel adgya előnkbe, hogy gondolva sem tudnánk oly szóllások *formáját* találni, mellyekkel nyilvánban ki-magyarázathatnék a' Christus testének valóságos nekünk adása.

II. Mert oly módon-valo ételét igiri Christus az ő testének, mely nem taláztatot azokban, kik a' *Mannát* ették, *Non sicut manducaverunt Patres vestri manna.*

III. Mert mind a' *Sidók*, mind a' Tanítványok azt értették a' Christus szaván, hogy valóságoson Christus testét kel enniük [...].

Az Illyés András-beszéd tehát a következőképpen épül fel:

Illyés András

1.3.1. Első Bizonyság, ama' mondásból; Ez az én testem.

A' szent Írás világos szavainak tulajdon értelme-mellől nem szabad el-
távoznunk, hanem-ha a' keresztyén hitnek nyilván-való tanítása ellen-
kezik a' széknak tulajdon értelmével.

A' keresztyén hitnek bizonyos-vólta a' szent Írás szavainak igaz értel-
méből füg.

Ha az oltári sacramentomnak első rendelkezekor Christus tulajdon és vi-
lágos szókkal nem élt, semmi bizonyost nem tudhatunk a' szent Írásból
ennek a' sacramentomnak természetiről és mi-vóltárul.

Az új és éléb nem hallott dolgot világos szókkal kel tanítani; mert kü-
lömben senki azt meg nem értené.

A' CHRISTUS szavainak tulajdon ereje és folyása erre viszen.

A' körül-álló dolgok szokták kinyilatkoztatni, mint kel magyarázni az
Írást [...].

1.3.2. Masodik Bizonyság, a' Pohárrúl-valo igékből.

Azért a' Szent Írás, a' Vég-vacsorán adatot pohárt, Pohár vérnek nevezi,
és a' Pohár nevével jegyzi a' Christus vérét.

Mert a' mit Sz. Lukács és sz. Pál pohárnak nevez, azt szent Máté és
szent Márk vérnek mongya.

Mert, noha a' Pohár neve csak magán mind edényt, s mind az edény-
ben-valo italt jegyezheti: de mikor azt mongyuk valakinek, hogy meg-
igya a' pohárt, nyilván meg-magyaráztatik, hogy a poháron a' benne-
valót kel érteni.

A' Szent Írás szavaiban, akkor kel *Figurát* engedni, mikor a' szóknak
tulajdon jegyzése, ellenkezik a' Keresztyénségnek bizonyos vallásával.

Az öntetet-ki mí-érettünk (az-az, bününk bocsánattyáert, a' mint ma-
gyarázza Szent Máté,) a' mi a' pohárban vólt.

1.3.3. Harmadik Bizonyság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

Mert ezt oly világos igékkal adgya előnkbe, hogy gondolva sem tud-
nánk oly szóllások *formáját* találni, mellyekkel nyilvánbban ki-magyaráz-
tathatnék a' Christus testének valóságos nekünk adása.

Mert mind a' *Sidók*, mind a' Tanitványok azt értették a' Christus sza-
ván, hogy valóságosan Christus testét kel enniek [...].

Jól látható tehát, hogy Illyés a Pázmány-szerkezet egészét áttekintve, tudatosan emelt át részeket a választott szöveg egészéből.

Ocskay György már 1982-ben írt arról, hogy Kelemen Didák több prédikációjában is felhasználta a *Kalauz* szövegét. Jelen vizsgálatom szempontjából külön is figyelmet igényel a minorita szerző 1721-ben megjelent úrnapi beszéde,²⁹⁵ melyben az Ocskay által közölt adatok értelmében éppúgy a *Kalauz* XI. könyvét használta fel, mint Bernárd. Kelemen Didák *Kalauz*-használatát illetően Ocskay korábban már idézett megállapítása szerint Kelemen mindenképpen a *Kalauz* második (vagy harmadik) kiadását használta, hiszen egy Kelemennél szó szerint szereplő átvétel Pázmány művének első kiadásában nem szerepelt. A szövegben olvasható Héliogabalus név szerepeltetése – Ocskay szerint – Kelemen Didák invencióját dicséri.²⁹⁶ Ezeket a megállapításokat a Bernárd Pál neve alatt megjelent szövegre visszavetítve megállapítható, hogy összeállítója ugyancsak a második (vagy harmadik) *Kalauz*-kiadást használhatta, Héliogabalus neve pedig nála sem szerepel. Azaz okunk van feltételezni, hogy ebben az esetben valóban Kelemen Didák invenciójáról beszélhetünk – az átvétel legalábbis nem Pázmánytól és nem is Bernárdtól származik.

---

²⁹⁵ Vö. KELEMEN, 1721.

²⁹⁶ OCSKAY, 1982, 445–446.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„Szép dolog volna, ha ki néked Száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná; ha vadászattyában fogot szép nyúl-húsrá hina, és az asztalra nyúl-hús képét tenne: köszönhetnéd a' jó tartást.”²⁹⁷	„[...] szép dolog volna, ha ki néked száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hina, s-irot étkeket, s-irott madarakot rakna elődbe, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor volna. keményen kínálna, hogy egyél igrál. Köszönhetnéd a jó tartást.”²⁹⁸	„Szép dolog volna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytül száz mély földnire valahol bor volna; köszönhetnéd a jó tartást.”²⁹⁹

Korábbi kutatásaim során azt állapítottam meg, hogy a Bernárd Pál-szöveg a *Kalauz*-átvételek mellett jelentős részben a Kelemen Didák neve alatt megjelent, 1729-es, *Buza fejek* című kötetnek Böjt IV. vasárnapra írt beszédét is tartalmazza – mivel erre utalt a szöveg számos olyan mondata, amely a *Kalauz*-ban nem szerepel, ám a Bernárd-beszédben szó szerint és azonos sorrendben fordul elő, mint Kelemen Didáknál. Mivel azonban joggal vélhetjük úgy, hogy Bernárd Pál hamarabb élt, mint Kelemen, a kompiláció irányát is más irányban kell keresnünk: a források sorrendje vélhetően fordított – amennyiben nem arról van szó, hogy Kelemen Didák utólagosan korrigálta Bernárd szövegét.

Ezek nyomán tehát a Bernárd-beszéd *Kalauz*-átvételei ugyan megállapíthatók, de nem tudhatjuk pontosan, ki illesztette ezeket a szövegbe. Az tény, hogy számos olyan részt ismerünk, amely bár Pázmány *Kalauz*-án alapszik, mégis több Bernárd–Kelemen egyezést tartalmaz – például a következő:

²⁹⁷ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

²⁹⁸ BERNÁRD, 1735, 9.

²⁹⁹ KELEMEN, 1721, 8.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„A’ Tanítványok botránkozása-után pedig, azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az ember fiát fel-menni, a’ hol élb vala?</i> az-az, ha ezt ily nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe-menetelem-után, hogy itt e’ földön, az én testemet kel ennetek? A’ vagy a’ mint egyebek magyarázzák; Akkor sem fogjátok-é hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midön menybe-menetelemt látván, Istenségemről bizonyosok lehettek?”³⁰⁰	A’ tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: Ez botránkoztatott-é meg titeket? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a’ hol élbb vala 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a’ földön az én testemet kellyen ennetek. Így erőssíti Kristus a’ Tanítványokat az ő testéről való értelemben. El-hivék azért a’ Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk őket meg nem csalta abban, a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adot, hanem a’ maga valóságos testét s-véret mondván: végyétek és egyétek ez az én testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a’ ’Zidók, azért hit nélkül maradának, némelly Tanítványok-is ebben	A’ Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá: Ez botránkoztatotté meg titeket? hát mikor látangyátok az ember Fiát fel menni a’ hol élbb vala ugyan szent János hatodik részinek hatvan harmadik versében. Az-az, ha eszt ily nehéznek itilitek mostan, mentől nehezebben hiheitek menybe menetelem után, hogy itt a’ Földön az én Testemet kellyen ennetek. Láttjátok-é mint erőssitti Christus a’ Tanítványokat az ő testiről való értelemben. El hivék azért az Apostolok, hogy Christus Urunk őket meg nem csalta; a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adott, hanem a’ maga valóságos Testit, vérit. Vegyétek, és egyétek, ez az én Testem, mely ti érettetek

³⁰⁰ PÁZMÁNY, 1623, 823.

	meg ütköztvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a' mostaniak- is érthetnek, ha ök JEsussal járnak-é, avagy a' szökevény Tanitványokkal."³⁰¹	adatik. Nem hiheték-el a' sidók, azért hit nélkül maradának, némely Tanitványok-is ebben meg ütköztvén, oda hagyták Christúst. Ebből a' mostaniak-is érthetnek, ha ök-Jésussal járnaké, vagj a' szökevény tanitványokkal."³⁰²

Illyés András *Megrövidített ige* című, 1691-ben megjelent prédikációgyűjteményében összesen három úrnapí beszéd van. Ezek közül a második és a harmadik beszéd lényegében (kisebb rövidítésektől eltekintve) megegyezik a Pietro Rota két beszédének rövidített magyar fordításával. Ebből adódóan a *Kalauz* lényegében csak az első Illyés-prédikációra hatott.

A prédikációszerzés idejét Bernárdéhoz hasonlóan az Illyés-szöveg esetében is nehéz megállapítani, hiszen a közreadó előszavában egyértelműen megjegyezte, hogy a megjelentetett beszédek számos év elmondott beszédanyagát rögzítik. A korábbi, Illyésre vonatkozó compilációs kutatásokkal³⁰³ összhangban azt mondhatjuk, szinte kihagyások nélkül vett át részeket a *Kalauz* XI. könyvének első részéből. Az első rész harmadik alfejezetének első három egységét („ez az én testem”-érvek, pohárról szóló igékből vett érv, a János-evangélium hatodik részéből vett érvek).

Ha az Illyés-prédikáció szövegét vizsgáljuk, szintén megfigyelhető a Bernárd-illetve Kelemen-szövegek kapcsán idézett, száz aranyról szóló szövegrész szerepeltetése, tehát Illyés sem az első *Kalauz*-kiadást használta, és nála sem szerepel Héliogabalus neve. A compilált rész pedig szó szerinti, bővítések nélküli megfelelője a Pázmány-szövegnek.

Bernárd Pál	Pázmány Péter	Illyés András
„[...] szép dolog vólna, ha ki néked	„Szép dolog vólna, ha ki néked Száz aranyat	„Szép dolog volna, ha ki néked száz

³⁰¹ BERNÁRD, 1735, 11.

³⁰² KELEMEN, 1721, 6.

³⁰³ MACZÁK, 2010-A, 42–63.

száz aranyat igirne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hina, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál. Köszönhetnéd a jó tartást.²³⁰⁴	igirne, és az arany forintok képét adná; ha vadászattyában fogot szép nyúl-húsrá hina, és az asztalra nyul-hús képet tenne: köszönhetnéd a' jó tartást.²³⁰⁵	aranyat igérne, és az arany forintok képét adná: ha vadászattyában fogott szép nyulhusra híná, és az asztalra nyulhus képét tenné: köszönhetnéd a' jó tartást.²³⁰⁶

A tanítványokról szóló, Bernárd Pál-, illetve Kelemen Didák-beszédekből idézett szövegrész Illyés Andrásnál is megtalálható, utóbbi esetében a másik két szerző beszédéhez képest nagyobb mértékű az egyezés a Pázmány-szöveggel:

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Illyés András
„A' Tanítványok botránkozása-után pedig, azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az ember fiát fel-menni, a' hol éléb vala?</i> az-az, ha ezt ily nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben	A' tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: Ez botránkoztatott-é meg titeket? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a' hol élébb vala 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek	„A' Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá nékik: <i>Hoc vos scandalizát? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i> Ez botránkoztatmeg titeket? Hát mikor látangyátok az ember Fiát, felmenni, a' hol élébb volt? azaz, ha ezt ily nehéznek itilitek

³⁰⁴ ILLYÉS, 1691, 440.

³⁰⁵ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

³⁰⁶ ILLYÉS, 1691, 440.

hiheitek menybe- menetelem-után, hogy itt e' földön, az én testemet kel ennetek? A' vagy a' mint egyebek magyarázzák; Akkor sem fogjátok-é hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midön menybe-menetelemet látván, Istenségemről bizonyosok lehetek?"³⁰⁷	menyben menetelem után, hogy itt a' földön az én testemet kellyen ennetek. Igy erössiti Kristus a' Tanitványokat az ö testérül való értelemben. El-hivék azért a' Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk öket meg nem csalta abban, a' mitt mondott hogy ad, a' helyet egyebet mást nem adot, hanem a' maga valóságos testét s-véret mondván: végyétek és egyétek ez az én testem, melly ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a' 'Zidók, azért hit nélkül maradának, némelley Tanitványok-is ebben meg ütköztvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a' mostaniak- is érthetnek, ha ök JEsussal járnak-é, avagy a' szökevény Tanitványokkal."³⁰⁸	mostan, mentől nehezebben hiheitek Menybe menetelem- után, hogy itt e' földön az én Testemet kell ennetek? Akkor sem fogjátok hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én Testemet, midön Menybe menetelemet látván, Istenségemről bizonyosok lehetek?"³⁰⁹

Illyés szövegátvétele jóval egységesebb Bernárdénál. Egyrészt azért, mert egy forráson – a *Kalauzon* – alapul, másrészt ezt a forrást is jóval kisebb hatósugárral vette át. Míg Bernárd jóval szélesebb spektrumon, a szöveg több fejezetéből használt fel kisebb részeket, addig Illyés feleannyi Pázmány-fejezetet emelt át. Az átvételeket Pázmány *Kalauzával* egybevetve azt is megállapíthatjuk, hogy bár

³⁰⁷ PÁZMÁNY, 1623, 823.

³⁰⁸ BERNÁRD, 1735, 11.

³⁰⁹ ILLYÉS, 1691, 443.

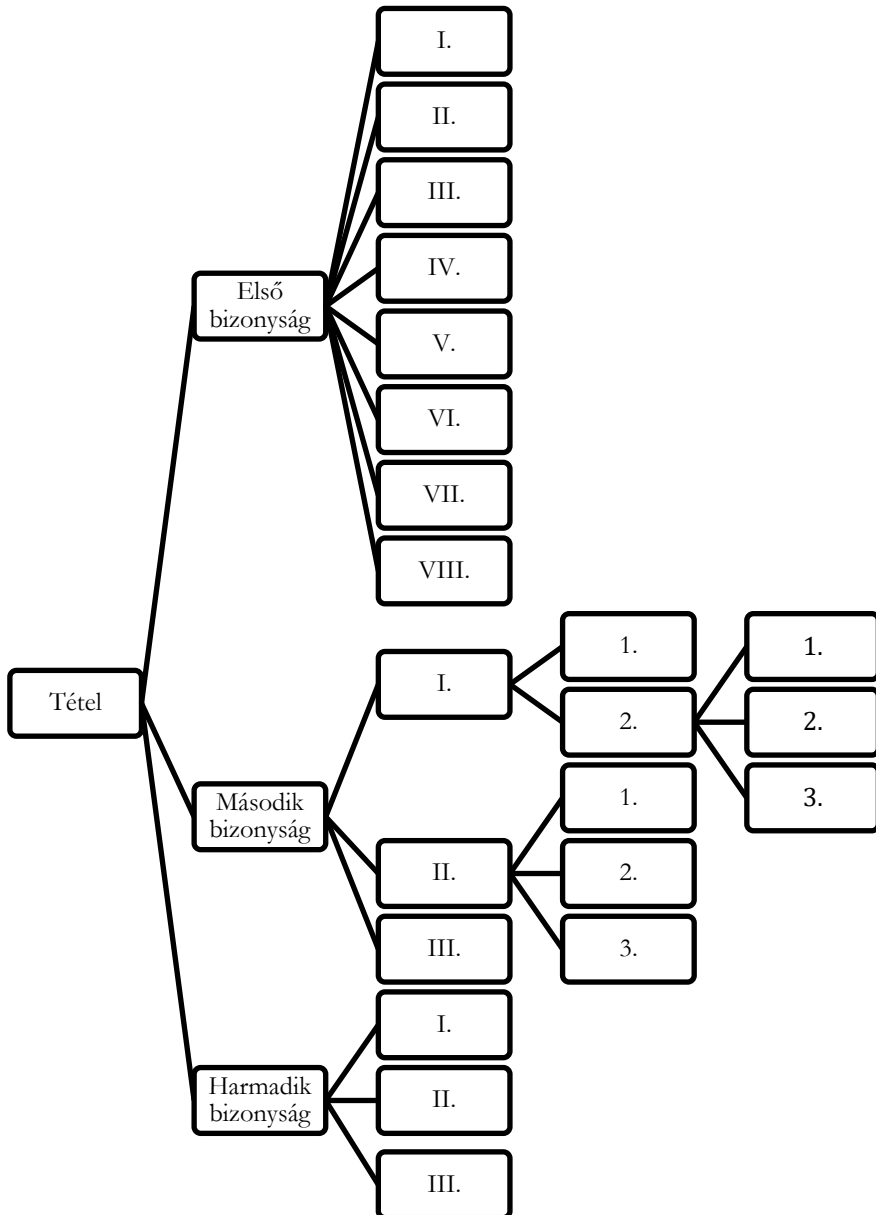
Bernárd Pál jelentős mértékű szöveget vett át szó szerint a *Kalauz*ból, más (akár korábbi, saját) szövegével bővítette azt.

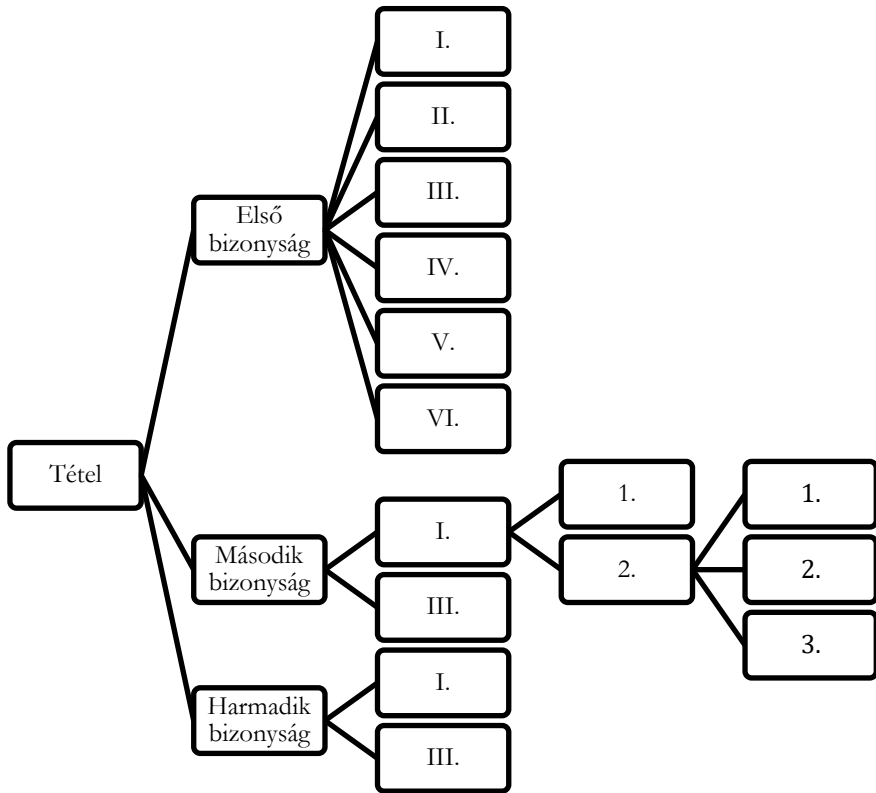
A kompilált szövegrészek részletesebb vizsgálata, illetve ezek grafikus ábrázolása további sajátosságokra világít rá: ennek révén írhatjuk le részletesen és szemléletesen azt az egyszerűsítő eljárást, amelynek révén Illyés prédikációja készült a kompilációs eljárás során. Az ábrán jól látható, hogy az Illyés által kompilált *Kalauz*-szövegrész igen bonyolult, sokrétű, számtalan alosztást tartalmazó érvrendszer. Illyés azonban néhány érvet (alosztást) kihagyott saját szövegéből. Ennek következtében némiképpen egyszerűsítette, átláthatóbbá tette Pázmány szövegét, anélkül, hogy annak szerkezetét alapvetően megváltoztatta volna.³¹⁰

---

³¹⁰ Az ábrákon a kompiláció sematikus ábrázolása látható. A kapcsolódó címek a függelékben olvashatók.

Pázmány Péter

Összességében megállapítható, hogy bár Bernárd Pál és Illyés András egyaránt Pázmány *Kalauzjának* XI. könyvét kompilálta saját úrnapi beszédében, s mindketten 1623-ban közreadott, vagy még későbbi kiadást használtak belőle, szövegválasztásukban, szerkesztésmódjukban láthatóan egyéni invencióikat érvényesítették.

Három hitszónok

Azok a szó szerinti szövegátvételek, amelyek több hitszónok műveiben is szerepelnek, lehetőséget adnak a kompilátorok tevékenységének összehasonlítására. Pázmány második nagypénteki prédikációját Illyés András, Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold is is felhasználta saját beszédéhez, igaz, nem azonos módon és mértékben.

Kelemen Didák igen hosszú és nevezetes, gyakran elemzett második nagypénteki beszédének fő forrása Pázmány első nagypénteki beszéde volt, de egy rövid részt a Pázmány neve alatt megjelent második nagypénteki beszéd elejéről is átvett:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„Keresztyének; a’ mi lelki sebeink és fekélyink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tekéletes életünk gyarapodására, isteni szeretetünk gyökerezésére, nincs foganatosb és alkalmazosb eszköz, mint az emberré-lett Isten sebeinek és kín-szenvedésinek gyakor és figyelmetes emlékezése. ” ³¹¹	„[...] Lelki sebeink, ’s fekélyeink orvoslására, bűneink rútságinak mosogatására, tökéletes életünk gyarapodására, Isteni szeretetünk gyökerezésére, a’ kisirtetek gyözedelmire, a’ világi háborúságok viselésire foganatosabb eszköz nincsen, mint a’ Kristus kinszenvedésinek ’s gyakor, ’s figyelmetes emlékezete. ” ³¹²

Ugyanez a szövegrész Illyés András első nagypénteki beszédének végére került:

³¹¹ PÁZMÁNY, 1636, 518–519.

³¹² KELEMEN, 1729, 282.

Pázmány Péter	Illyés András
„Keresztyének; a’ mi lelki sebeink és fekélyink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tekéletes életünk gyarapodására, isteni szeretetünk gyökerezésére, nincs foganatosb és alkalmatosb eszköz, mint az emberré-lett Isten sebeinek és kín-szenvedésinek gyakor és figyelmes emlékezése.”³¹³	„Keresztyének a’ mi lelki sebeink, és fekélyink orvoslására: bűneink rútságának mosogatására: tekéletes életünk gyarapodására: Isteni szeretetünk gyökerezésére nincs foganatosbb, és alkólmatosb eszköz, mint az emberré lött Isten sebeinek, és kinszenvedésinek gyakor, és figyelmes emlékezése.”³¹⁴

Stankovátsinál nem szerepel épp ez a pár soros szövegrész, de szerkezeti szempontból Illyéséhez hasonló eljárással élt, vagyisazzal a résszel kezdte beszé-
dét, amely a Pázmány-szöveg végén helyezkedik el:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
„Ah, Felséges Isten! Ha Jeremias, sűrű köny-húllatásokkal siratta Jerusaleem városának pusztulását; sőt Angeli pacis, a’ Békességnek Angyali; sőt ö-maga Christus, annak a’ veszendő Várasnak kő-fala romlásit, keservesen siratták: nem illendőbb-e, hogy mí sirassuk, Urunk, és Meg-válto Istenünk szenvedését? A’ Jefte leányát, minden esztendőben Négy nap siratták az Israël leányi, mivel az Ammoniták-ellen-való győzelemért, jó kedvvel meg-áldoztatá magát; Josias királyrúl, esztendőnként siralmas énekekkel emlekeztek a’ Sidók, mivel Országának óltalmáért, a’ harczon	„Ezt az áldozatot szomorú gyászos pompával adja ma előnkbe az Anyaszentegyház, hogy annak, a’ ki nem szánta magát a’ mi szerelmünk-ből szörnyű halálra adni, mi-is keserves kín-szenvedésén, és halálán viszonta-való buzgó szeretetből szánakodjunk, és nagy zokogással síránkozzunk; mert ha a’ Jefte’ leányát, kit Attya a’ nyert győzelemért Istennek áldozott vala, minden esztendőben sírátták az Izrael’ leányi: vallyon nem méltó-é, hogy mi-is esztendőnként sirassuk a’ mí-érettünk fel-áldoztatott Kristust, sőt hogy soha e’ véres áldozatnak

³¹³ PÁZMÁNY, 1636, 518–519.

³¹⁴ ILLYÉS, 1691, 197.

meg-öleték: Mí tehát, vétkeinkért áldozatot, és üdvösség-szerző Királyunk Szervedését ne sirassuk-e? Bizony, kö-szıkláknál keményeb szívünk, ha szerelmes Atyánk halálát, és ily keserves halálát, melyet mí-érettünk szenvedet, száraz szemmel nézzük.” ³¹⁵	szomorú emlékezete elménkből ki-ne szakadjon?” ³¹⁶

A három hitszónok közül Kelemen Didák (illetve az ő nevével fémjelzett szöveg kompilátora)³¹⁷ használta legkevésbé a Pázmány-szöveget – ez a propozíciók egybevetéséből is nyilvánvalóan kiderül:

Pázmány Péter	Illyés András	Kelemen Didák	Stankovátsi Leopold
„Hogy azért, ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és aítatoson emlékezzünk a' mái napon a' Christus Halálárúl és kín-szenvedésérül: Megmagyarázom, Először; Mit kel lelki szemeink-előt viselnünk,	„Hogy azért ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és aítatoson emlékezzünk, a' mai napon a' Kristus haláláról, és Kinszenvedéséről. Megmagyarázom, mit kell lelki szemeink előtt viselnünk mikor a' Kristus kinnyairol gondolkodunk.” ³¹⁹ „A' minémü jelenségekből szoktuk ismérni,	„Azért mint egy halandó Fíú Attyának halálát nézné: úgy nézzünk mi-is Lelki szemeinkkel a' Kristus kinnyát; és meggondolván, hogy illy Felséges Isten, illy ártatlan, 's kegyelmes Király szenved érettünk, gerjesszük Lelkünköt	„Mind ezeknek a' lelki hasznoknak tapasztalására, jet lássuk Szerelmesim! azt a' drága véres áldozatot, mely ma a' Kálvária hegyén véghezvitetett, és hogy rendel járjunk az ájtatos elmélkedésben, tekintsük-meg: kitsoda a' ki ebben

³¹⁵ PÁZMÁNY, 1636, 535.

³¹⁶ STANKOVÁTSI, 1788, 167.

³¹⁷ A szerzőségi viszonyokról bővebben: MACZÁK, 2014, 157–167.

³¹⁹ ILLYÉS, 1691, 192.

mikor a' Christus kínnyairúl gondolkodunk. Másodsor; Micsoda hasznot kel-keresnünk, és vennünk az Urünk Halálának elmékedeseből. Ezeknek vége, a' mái Tanuságunk vége lészen.³¹⁸	hogyan valamihez kedve vagy embernek, azokat mind világosan találjuk Krisztusban. Mellyekről elsőben röviden szólván: azután meg- mutatom, mely sokat szenvedett mi érettünk.³²⁰ „Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis. felette sok különböző gyümölcse vagy a' Krisztus keresztének: de kiváltképpen öt mélyeges sebeinek reitekéből, öt üdvösséges gyümölcsöt kell szaggatnunk. Elsöt, bűneink sullyoságának isméretét: melyből származik hogy gonosságinkot töredelmesen sirassuk: és minden tehetségünkkel	szanakozásra, csudálkozásra, hállaadásra, szeretetre, tekéletes szolgálattára [...].³²²	szenvedet? miket? és mi- módon szenvedett erettünk? Nagy a' ki mi érettünk szenvedett, ez első. Nagyokat szenvedett, ez második. Nagy szeretettel szenvedett, ez harmadik része beszédemnek. Mind a' három indítsa szívünket a' hála-adó szeretetre, a' szenvedő Jésuson való szánakodásra, és bűneink' siratására.³²³

³¹⁸ PÁZMÁNY, 1636, 520.

³²⁰ ILLYÉS, 1691, 199.

³²² KELEMEN, 1729, 282.

³²³ STANKOVÁTSI, 1788, 169.

	távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegések között bizodalmat, és reménséget. Harmadikot, Istenhez való szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin való kesergést. Ötödiket, az ő példájának követéséből minden Isteni szolgálatoknak serénységét.” ³²¹		

Ebből adódóan érdemes tehát a két, Pázmány-szöveget nagyobb terjedelemben felhasználó hitszónok tevékenységét megvizsgálni. A jelentős mértékű átvételeken kívül Illyés is, Stankovátsi is hármas felosztást érvényesített a kölcsönzések esetében. Utóbbi esetében három részből áll az újonnan létrehozott prédikáció, előbbi pedig három külön beszédre osztotta Pázmány szövegét, ráadásul a prozódíót is kompilálta, amint ezt a következő táblázat is szemlélteti:

Pázmány Péter	Illyés András	Stankovátsi Leopold
„Hogy azért, ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és aítatoson emlékezzünk a' máinapon a' Christus Halálárúl és kínszenvedésérül:	„Hogy azért ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és aítatosson emlékezzünk, a' mainapon a' Kristus haláláról, és Kinszenvedéséről.	„Mind ezeknek a' lelki hasznoknak tapasztalására, jer lássuk Szerelmesim! azt a' drága véres áldozatot, melly ma a' Kálvária hegyén véghez-vitetett, és

³²¹ ILLYÉS, 1691, 207.

Meg-magyarázom, Először; Mit kel lelki szemeink-előt viselnünk, mikor a' Christus kínnyairúl gondolkodunk. Másodszor; Micsoda hasznot kel-keresünk, és vennünk az Urúnk Halálának elmékedeséből. Ezeknek vége, a' mái Tanuságunk vége lészen.”³²⁴	Megmagyarázom, mit kell lelki szemeink előtt viselnünk mikor a' Kristus kínnyairól gondolkodunk.”³²⁵ „A' minémü jelenségekből szoktuk ismérni, hogy valamihez kedve vagyon embernek, azokat mind világosan talállyuk Kristusban. Mellyekről elsőbben rövideden szolván: azután meg-mutatom, mely sokat szenvedett mi érettünk.”³²⁶ „Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis. felette sok különböző gyümölcse vagyon a' Kristus keresztének: de	hogy rendel járjunk az ájtatos elmékedésben, tekintsük-meg: kitsoda a' ki ebben szenvedet? miket? és mi-módon szenvedett érettünk? Nagy a' ki mi érettünk szenvedett, ez első. Nagyokat szenvedett, ez második. Nagy szeretettel szenvedett, ez harmadik része beszédemnek. Mínd a' három indítsa szívünket a' hála-adó szeretetre, a' szenvedő Jéuson való szánakodásra, és bűneink' siratására.”³²⁸

³²⁴ PÁZMÁNY, 1636, 520.

³²⁵ ILLYÉS, 1691, 192.

³²⁶ ILLYÉS, 1691, 199.

³²⁸ STANKOVÁTSI, 1788,169.

	kiváltképpen öt mélyéges sebeinek reitekéből, öt üdvösséges gyümölcsöt kell szagatnunk. Elsöt, büneink sullyóságának isméretét: melyből származik hogy gonosságinkot töredelmesen sirassuk: és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegések között bizodalmat, és reménséget. Harmadikot, Istenhez valo szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin valo kesergést. Ötödiket, az ö példájának követéséből minden Isteni szolgálatoknak serénységét.”³²⁷	

Ahogy az a fenti ábrából is kitűnik, a Pázmány- és az Illyés-féle prédikáció propozíciók szintjén is sok hasonlóságot mutat egymással. Annál is inkább, mivel az Illyés-féle utolsó propozíció szövege is szerepel Pázmánynál, csak nem az Illyéséhez hasonló, kiemelt funkcióban.

Pázmány Péter	Illyés András
„Noha pedig, mint a' Danieltől említet Fának, Fructus nimius, felette sok, és különböző gyümölcsse vagyon a' Christus Keresztinek: de kivált-képpen Őt	„Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis, felette sok különböző gyümölcsse vagyon a' Kristus keresztének: de kiváltképpen öt mélyéséges

³²⁷ ILLYÉS, 1691, 207.

mélységes Sebeinek rejtekéből, Őt üdvösséges Gyümölcsöt kel szaggatnunk: Elsőt; Büneink sullyának isméretit: melyből származik, hogy gonoszságinkat töredelmesen sirassuk, és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikat; Lelki, testi veszedelmek-, és rettegések-közöt, bizodalmat és reménséget. Harmadikat; Istenhez-való szerelmünk gerjesztését. Negyediket; A' Christus szenvedésén-való kesergést. Ötödiket; Az ő példájának követéséből, minden Isteni szolgálatoknak, és testi sanyargatásoknak serénységét.”³²⁹	sebeinek reitekéből, őt üdvösséges gyümölcsöt kell szaggatnunk. Elsőt, büneink sullyóságának isméretét: melyből származik hogy gonoszságinkot töredelmesen sirassuk: és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegések között bizodalmat, és reménséget. Harmadikot, Istenhez valo szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin valo kesergést. Ötödiket, az ő példájának követéséből, minden Isteni szolgálatoknak serénységét.”³³⁰

Egyértelmű tehát, hogy Illyés András igen erőteljesen támaszkodott Pázmány megfogalmazására saját szövegének kialakítása során, a propozíció tekintetében is. Láthatóan csak akkor változtatott ezen a gyakorlatán, ha erre más mód nem kínálkozott, ebben az esetben a propozíció hiánya következtében. Ezzel szemben Stankovátsi a beszédek logikai struktúrájára fordított nagyobb gondot. Láthatóan kevésbé a kölcsönzés (illetőleg a forrásmű felhasználásának további lehetősége) motiválta, sokkal inkább saját, újonnan kialakítandó szövege foglalkoztatta. Ez is oka lehetett annak, hogy Stankovátsi Illyésnél jóval több stiláris változtatással élt. Ez összhangban áll korábbi kutatási tapasztalataimmal is, melyek révén igazolható, hogy Stankovátsi Leopold szövegalkotása során a szövegstruktúrával kapcsolatos szerkesztői tevékenységre helyezte a hangsúlyt.

Craesus néma fia

³²⁹ PÁZMÁNY, 1636, 530.

³³⁰ ILLYÉS, 1691, 207.

A Craesus/Croesus néma fiáról szóló formuláról korábban már bőven értekezett Lukácsy Sándor. Mint 1994-ben írt cikkében kifejtette, az antik eredetű történetet feltehetően 1623-ban Vásárhelyi Gergely vetette papírra elsőként magyarul, őt követte – többek között – Káldi és Pázmány is, sőt az utóbbi szerzőtől átvéve egy Kelemen Didák-beszédben is olvasható.³³¹ Vásárhelyi a szülők iránti tiszteletet, Káldi a kísértések elhárítását, míg Pázmány – s az ő nyomán a Kelemen-beszéd szerzője is – a tanúságtételt példázta vele.

Mivel a szöveg Pázmánynál a prédikációgyűjtemény az első nagypénteki beszédben kapott helyet, nem okozott meglepetést, hogy Kelemen Didák hasonló alkalomra írt (és rendkívül sok szó szerint átvett Pázmány-szöveget tartalmazó) beszédében is helyet kapott, az 1729-es *Buzza fejek* kötetben:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„Craesus, Lidiai gazdag király, egy harczon meg-győzeték; és, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta vólna mezítelen kargyát: a' Craesus fia, ki, születésétül-fogva néma lévén, soha szót nem adot vala, látván Attya veszedelmét, a' nagy bánat és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta; hogy, ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' Néma fiakat is meg-szóllaltattya: nem lehet, hogy mí-is, a' Christus szenvedését látván meg-némúlljunk.”³³²	„Craesus Lydiaj gazdag Király egy harczon meg győzeteték, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta vólna mezítelen kargyát, a' Craesus Fia, a' ki születésitül fogva néma vala, soha nem szóllott látván Attya veszedelmit a' nagy bánat, és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta, hogy ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' néma fiakat meg-szóllaltattya: nem lehet hogy mi-is a' Kristus szenvedésit latván meg némúlljunk.”³³³

Amint az idézett szövegrészből is kiderül, Kelemen Didák (vagy nagypénteki beszédének összeállítója) lényegében nem módosított a szövegen és a szövegkörnyezeten sem az azonos alkalomra írt beszédben.

³³¹ LUKÁCSY, 1994, 246–256.

³³² PÁZMÁNY, 1636, 484.

³³³ KELEMEN, 1729, 281–282.

Ugyanez a szöveg azonban előfordul még két Kelemen Didák-féle halotti beszédben is: mivel ezek közül az egyik 1733-ban, a másik 1736-ban látott napvilágot, nem elképzelhetetlen, hogy az előbbi (vagyis a Krucsai Márton felett mondott prédikáció) volt a másik szöveg forrása.

A Krucsai Márton felett mondott beszédben a következőképpen szerepelt a jelzett történet:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
„Craesus, Lidiai gazdag király, egy harczon meg-győzeték; és, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta vólna mezítelen kargyát: a' Craesus fia, ki, születésétől-fogva néma lévén, soha szót nem adot vala, látván Attya veszedelmét, a' nagy bánat és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta; hogy, ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' Néma fiakat-is meg-szöllaltatta: nem lehet, hogy mí-is, a' Christus szenvedését látván meg-némúllunk.”³³⁴	„Craesus Lidiai gazdag Király a' harczon meg-győzeték, kinek midön az ellenség fel-huzott karddal fejét el-akarná vágni, a' Craesus Fia, a' ki születésétől fogva néma vólt, látván Attya veszedelmét, el-keseredék, és meg-eröltetvén magát fel-kiálta: Ne báncsák! mert ez a' Király. El szaggatá Némaságának kötelét a' nagy bánatnak ereje. Keresztények a' mi szerelmes Atyánkat az Úr Istent menyiszer láttyuk s' halljuk, hogy a' káromkodók nyelve sérti, vagdallya; meg is nem hogy nyelvünk lévén szólnánk, hanem meg némúlnak: Hallják az elől járok Nemes Vármegyének tisztei, Városoknak s egyéb helységeknek Birái: hallják az Atyák; hallják a' gazdak, alattok valóknak, gyermekeknek, s' cselédeknek Isten ellen való irtóztató sok káromkodásit, s' nem szólnak, halgatnak, meg némúlnak. Nincsen, a' ki abban buzgólkodgyék, hogy ez

³³⁴ PÁZMÁNY, 1636, 484.

	büntetessék, a' nép közül ki irtassék.” ³³⁵

Látható, hogy a halotti beszédben a káromkodással állítja szembe Craesus fiának történetét a hitszónok. Az idézett szöveg érdekessége, hogy szó szerint a Pázmányétól eltérő szövegrészekben is megegyezik egy hasonló időszakban keletkezett Kelemen-beszéd vonatkozó részével, a Csáki Krisztina felett mondott halotti prédikációéval. Annál is inkább, mivel a két beszéd csaknem hatvan sora szó szerint megegyezik – és ezekbe ékelődik a Craesus-rész. Mindez azt jelenti, hogy a kompiláció mindenképpen több lépcsőben történt (vagy Kelemen Didák, vagy más részéről): ennek első állomása vélhetően Pázmány volt, második a káromkodásról szóló szövegrész.

Ha a két Kelemen Didák-szöveg egyezéseit vizsgáljuk, lényegében újrashasznosított szövegrészekről beszélhetünk:

Kelemen Didák, 1729	Kelemen Didák, 1733
„Craesus Lydiáj gazdag Király egy harczon meg győzzeteté, mikor az ellenség a' Király nyakahoz húzta vólna mezeitelen kargyát, a' Craesus Fia, a' ki születésitül fogva néma vala, soha nem szóllott látván Attya veszedelmit a' nagy bánat, és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta, hogy ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' néma fiaot megszóllaltattya: nem lehet hogy mi-is a' Kristus szenvedésit latván meg némúllunk.”³³⁶	„Craesus Lidiai gazdag Király a' harczon meg-győzzeté, kinek midön az ellenség fel-huzott karddal fejét el-akarná vágni, a' Craesus Fia, a' ki születésitül fogva néma vólt, látván Attya veszedelmét, el-keseredék, és meg-eröltetvén magát fel-kiálta: Ne báncsák! mert ez a' Király. El szaggatá Némaságának kötelét a' nagy bánatnak ereje. Keresztények a' mi szerelmes Atyánkat az Úr Istent menyiszer láttyuk s' hallyuk, hogy a' káromkodók nyelve sérti, vagdallya; meg is nem hogy nyelvünk lévén szólnánk, hanem meg némúllunk:

³³⁵ KELEMEN, 1733, C2^v.

³³⁶ KELEMEN, 1729, 281–282.

	Hallyák az elől járok Nemes Vármegyének tisztei, Városoknak s egyéb helységeknek Birái: hallyák az Atyák; hallyák a' gazdak, alattok valóknak, gyermekeknek, s' cselédeknek Isten ellen való irtóztató sok káromkodásit, s' nem szólnak, halgatnak, meg némúlnak. Nincsen, a' ki abban buzgólkodgyék, hogy ez büntetessék, a' nép közül ki irtassék.” ³³⁷

A vizsgált hitszónokok közül másnál is előfordul ez a prédikáció. Lukácsy Sándor szerint „Illyés András még Kelemen Didáknál is gyakrabban és többet kölcsönzött Pázmánytól, némelykor a maga ízlése és igénye szerint átalakítva. A fiak tüköre című (harmadik) prédikációja jobbára eredeti; ebben olvasható Cresus fiának esete, ezúttal ismét a szülők iránti szeretet példajaként.”³³⁸ Lukácsy megjegyzését ki kell egészítenünk: noha fontos Illyést is megemlíteni a Craesus-történet prédikációbeli alkalmazását illetően, meg kell jegyezni, hogy az idézett szöveg semmiképpen sem Illyés találmánya, hiszen prédikációja többi részéhez hasonlóan szó szerint szerepel Káldinál is, a szöveget ugyanis onnan kölcsönözte Illyés.

Káldi György	Illyés András
„Mert mint-hogy ninch kedvesb dolgunk életünknel, mellyet, Isten-után, szüléinktől vöttünk: méltó hogy őket kiváltképpen szeressük. Erről szép Példáink vannak, még a' Pogányoknál-is. A' többi-között, Craesus királynak természet-szerént néma fia, látván, hogy egy vitéz attyát meg akarta ölni, meg-szóllalt, és az attyát haláltól meg-mentette.” ³³⁹	„Mert mint-hogy ninch kedvesb dolgunk életünknel, mellyet, Isten-után, szüléinktől vöttünk: méltó hogy őket kiváltképpen szeressük. Erről szép Példáink vannak, még a' Pogányoknál-is. A' többi-között, Craesus királynak természet-szerént néma fia, látván, hogy egy vitéz attyát meg

³³⁷ KELEMEN, 1733, C2v.

³³⁸ LUKÁCSY, 1994, 252.

³³⁹ KÁLDI, 1631-A, 143.

	akarta ölni, meg-szóllalt, és az attyát haláltól meg-mentette.”³⁴⁰

Lukácsy idézi is tanulmányában Káldi prédikációgyűjteményét – jogosan, hiszen a böjt harmadik vasárnapi első beszédben is hivatkozott a jezsuita hitszónok a néma fiú történetére, a fentiekől gyökeresen eltérő tanulságokkal.³⁴¹ Ugyanakkor Az idézett filológiai adat jó példát ad arra, hogy egy hitszónok – esetünkben Káldi – többféle változatban is felhasználhatja ugyanazt a történetet.

Stankovátsi Leopold is szerepeltette a Craesus-történetet, de láthatóan ő sem Pázmányt használta forrásként. Az ő variánsa az eddigiek közül leginkább Káldi György Lukácsy által idézett szövegrészére hasonlít, ám nem lehetünk meggyőződve arról, hogy ez volt a forrása, és ebben az esetben különös óvatosságra int a motívum elterjedt volta:

Káldi György	Stankovátsi Leopold
„Azt írja Heródotus a’ Craesus fiáról Atysról; hogy, látván, hogy egy köz-vitéz meg akarja ölni az attyát, noha tellyes életében néma vólt, a’ természetnek erős indulattyából meg-szóllalt, mondván: Oh ember, ne öld-meg a’ Craesust. és azzal meg-tartotta az attyának életét, és a’ vitéznek megtartóztatta kezét: ki, ha nem tudta vólna ki légyen, a’ Királt meg-ölte vólna.”³⁴²	„Azt írja Herodotus Herod. L. I. a’ Craesus Király’ fiáról Atysról, hogy holott születésétől fogva néma vólna, látván, hogy egy vitéz fel-emelte kardját, hogy az ő Attyát meg-ölje: ijedtében meg-ódatott nyelvének kötele és fel-kiáltott: óh ember ne öld-meg a’ Craesust! óh ha Attyának testi veszedelme arra vitte a’ néma ifjút, hogy meg-szóllalt: mennyivel inkább meg-kell ódoztatni a’ mi nyelvünk’ kötelének a’ sz. gyónásban, és meg-kell győznünk a’ néma ördögöt, hogy mi magunk a’ lelki veszedelemből megszabadúljunk!”³⁴³

Összességében tehát megállapítható, hogy mind Illyés András, mind Kelemen Didák, mind Stankovátsi Leopold felhasználta a Craesus néma fia motívumot,

³⁴⁰ KÁLDI, 1631-A, 143.

³⁴¹ LUKÁCSY, 1994, 249–250.

³⁴² KÁLDI, 1631-A, 407.

³⁴³ STANKOVÁTSI, 1790-A, 309–310.

némelyikük többször is, kétszintű kompilációt alkalmazva. Mindazonáltal forrás-használatuk (többnyire) jól elkülöníthető egymástól.

A kompiláció utóélete

A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárában őrznek egy olyan kéziratot, a mely egy úrnapi beszéd szövegét tartalmazza,³⁴⁴ és a rajta lévő jegyzések tanúsága szerint több ízben is elhangzott, 1792-ben, illetve 1806-ban.³⁴⁵ Joggal vélelmezhetjük, hogy a szöveg a miskolci minoritákhoz köthető. Egyrészt azért, mert az ő irataik közt található, másrészt azért, mert jelentős mértékben alapul egy olyan prédikáción, amely Kelemen Didák neve alatt jelent meg. Ő pedig Miskolcon halt meg, 1744-ben.

A kézíratos prédikáció vizsgálata azért is különösen érdekes, mert kompilációs hagyományozódásának – legalább – három állomása is megfigyelhető benne. A kompilációkutatás jelen gyakorlatában az a legelterjedtebb eljárás, melynek során egy forrásművet azonosítunk egy ettől eltérő szövegben. Valamivel ritkábban az is előfordul, hogy *horizontálisan* azonosítunk több forrásművet: azaz megállapítjuk, hogy egy adott prédikációnak lehetett több forrása is, akár egymástól eltérő műfajúak is. Még ritkább az az eset, amikor *vertikálisan* különítünk el két forrást, azaz megállapítjuk, hogy valaki kompilált valakitől, és ettől a második személytől tovább is hagyományozódott a szöveg. Ez utóbbi esetet – szövegegyezésekről lévén szó –, már nem egyszerű igazolni. Eddigi munkám során ezt egy esetben sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, egy Pázmány Péter, Bernárd Pál és Kelemen Didák összmunkájának köszönhető szöveg elemzésével.³⁴⁶ Jelen esetben még egy *vertikális* szintet fogok lépni, ugyanis igazolom, hogy ez a Pázmány-, Bernárd-, Kelemen-szöveg tovább is hagyományozódott. Például a jelen kéziratban szereplő, nyomtatásban meg nem jelent prédikáció révén, amely a jegyzetek tanúsága szerint a 19. század elején (még) elhangzott, több évtizeddel – adott esetben évszázadokkal – a nevezett szerzők halála után. A folyamat során tehát a kompiláció diakron jellegének vizsgálatára nyílik lehetőség.

Ha az 1792-ben, majd 1806-ban elmondott kézirat szövegét tüzetesebben megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy jelentős mértékben a Kelemen Didák neve alatt 1721-ben megjelent prédikáción alapul.³⁴⁷ Mindkét szöveg a kivonulás történetével kezdődik. A Kelemen Didák-beszéd a következőképpen:

---

³⁴⁴ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39.

³⁴⁵ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [1].

³⁴⁶ MACZÁK, 2014, 157–167.

³⁴⁷ KELEMEN, 1721.

Mikor a' felséges Isten az Izrael népit Aegyptomból ki hozná a' téjjel mézzel folyó igiret földibe ama nagy pusztán által, kiről Irja Jérémiás Proféta könyvének második résziben, hogy lakhatatlan, és utatlan földön hordozta Isten ökö, mellyen férfiú nem járt, és ember soha nem lakot, azt mongya a' szent irás, hogy miat el szakaszkodván a' sokaság zúgolódék Mojses, és Aron ellen, mondván: Vajha hóltunk volna meg Aegyptus földiben, mikor a' fazék hús mellett ülünk vala, és elég kenyeret eszünk vala, miért hoztatok ki bennünket a pusztába, hogy az egész sokaságot éhséggel ölnétek meg? Monda az Úr Mojsesnek: Imé én az Égből adok néktek kenyeret, mennyen ki a' nép és szedgyen a' menyi elég naponként.³⁴⁸

A miskolci kézirat a következőképpen kezdődik:

Mely nagy szeretettel viseltet a Fölséges Isten régenten az Israel népéhez világosan kimondatá Jeremias P. által mondván: In charitate perpetua dilexite. Örök szeretettel szerettelek tégedet. Israelnépét Egyiptomi Faraó kemény fogságából kiszabadította, a vörös tengeren száraz lábbal őket által vezette, ellenségeket a mélységes tengerbe fojtotta hosszás utazásokban nekik vezéreket rendelé Exod. 13. Ezenkívül a pusztában hogy fáradságos hosszás utazásokban el ne szakatkoznának hanem inkább bővebb és nagyobb erőt vennének magoknak utazások szerencsés folytatására, ama draga égi Mannát adá nekik, mellyet is aki jó szívvvel vette nem csak éhségét el mulatta hanem erő is a hosszásutazásnak könnyebben való véghez vitelére nyert vala. Erre való nézve azt mongya az irás: *hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terrae Chanaan.* Ezzel az étellel tápláltának, míg Chanaan földének határit el el érnék. A Bölcsesség könyve is így szól ezekről: *Panem de caelo praestitisti eis omne delectamentum in se habentem.* Kenyeret menyből adtál nekik minden györűség lévén abban, és mindeniknek édessége.³⁴⁹

A kiragadott példák csupán tartalmi hasonlóságot mutatnak a két prédikáció között, de számos olyan szövegrész is található, amelyek szó szerint megegyeznek a két szövegben. Példa erre a következő szövegrész is:

Kelemen Didák	Ismeretlen
„A' teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a'	„A Teremtésben az Isten egy szavával teremté az eget és földet, azután a földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká. A

³⁴⁸ KELEMEN, 1721, A2r.

³⁴⁹ MNL Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [1].

viznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremt. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad úgy-mond Szent Ambrus, ha egy szovával a' kenyeret Testévé tészí. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségtől hiszünk.”³⁵⁰	viznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta. Azután egy darab sárt vön Isten és azt Adam testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész aszszony embert teremt. Amely Isten mindezeket egy szavával végbe vitte, amit csudálad úgymond Sz. Ambrus ha egy szovával a kenyeret testévé tészí, sokkal nagyobbak amazok a régi csudálatosságok hogy sem amit az Oltári szentségről hiszünk.”³⁵¹

E szövegrész kiemelése azért is fontos, mert más prédikációban is szerepel: a Bernárd Pál neve alatt 1735-ben megjelent prédikációban. Ebben az esetben azonban nem szó szerinti az egyezés a szövegek között:

Bernárd Pál	Kelemen Didák
„A' Teremtésben az Isten egy szavával semmiből teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká füvekké, és barmokká; a viznek részeit halakká, és madarakká változtatá. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszszony embert építte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szovával a' kenyeret testé tészí, sokkal	„A' teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a' viznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremt. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit

³⁵⁰ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

³⁵¹ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [4].

nagyobbak amazok a' régi csudállatosságok, hogy sem a' mit az oltari szentségül, vagy az Ur vacsarájárúl hiszünk.” ³⁵²	csudálad ugy-mond Szent Ambrus, ha egy szovával a' kenyeret Testévé tész. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségöl hiszünk.” ³⁵³

Könnyen elképzelhető, hogy a Bernárd Pál-szöveg is forrása volt a Kelemen-prédikációnak. Erről a felvetésről korábban már bővebben írtam,³⁵⁴ ebben az esetben csupán azt a szövegösszehasonlítást szeretném bemutatni, amely a szöveg alakulásának folyamatát érzékelteti. Jól látható rajta, hogy bár a szövegrészek sok tekintetben megegyeznek, minimális mértékben különböznek.³⁵⁵ Különösen akkor értékelhető ez az egyezés, ha tekintetbe vesszük, hogy a két szöveg mindkét esetben jelentős mértékben Pázmány-kompiláció.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„Szép dolog volna, ha ki néked Száz aranyat igrne, és az aranyforintok képét adná;	„[...] szép dolog volna, ha ki néked száz aranyat igrne, és az aranyforintok képét adná. Ebédre hina, s-irot étkeket, s-irott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem	„Szép dolog volna,

³⁵² BERNÁRD, 1735, 12.

³⁵³ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

³⁵⁴ MACZÁK, 2010-A, 74, 106.

³⁵⁵ Az egyező részeket félkövér betűtípussal, illetve a kompiláció technikájának alkalmazása szempontjából szorosabban összetartozó szövegrészeket külön kerettel jeleztem.

ha vadászattyában fogott szép nyúl-húsrá hina, és az asztalra nyúl-hús képet tenne: köszönhetnéd a' jó tartást.³⁵⁶	egy czégért mütogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál. Köszönhetnéd a jó tartást.³⁵⁷	ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutogatna, melytül száz mély földnire valahol bor vólna; köszönhetnéd a jó tartást.³⁵⁸

Az egyező részek jelölése nyomán látszik, hogy a Bernárd-beszédben már nem szerepelnek a nyúlhúsrá vonatkozó Pázmány-részek, a Kelemen Didák-szövegből már az aranyforintokra vonatkozó szövegrész is elmaradt.

A Bernárd- és a Kelemen-prédikáció közötti fontos különbség Héliogabalus neve. A miskolci kézirat szövege (Héliogabalus említésével együtt) szó szerint megegyezik Kelemen Didákéval:

³⁵⁶ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

³⁵⁷ BERNÁRD, 1735, 9.

³⁵⁸ KELEMEN, 1721, Bv.

Kelemen Didák	Ismeretlen
„Szép dolog volna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytől száz mély földnire távol valahol bor volna; köszönhetnéd a jó tartást.” ³⁵⁹	„Ugyan szép dolog volna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél. Borral kínálna, de innod nem adna, ha egy czégért mutatna, melytől száz mély földnire távol valahol bor volna köszönhetnéd a jó tartást.” ³⁶⁰

A fenti Kelemen Didák-szöveg és a kézirat ősforrásának Pázmány Péter prédikációi tekinthetők. A kompiláció diakron szintjeinek áttekintése során tehát megállapítható, hogy az első állomást mindenképpen Pázmány Péter művei jelentik. Az újonnan fellelt kézirat szövegében számos olyan részt találunk, amely Pázmány-művekben is megtalálható: elsősorban a *Kalauz*-ból és a két úrnapi beszédből. Megjegyzendő, hogy a Pázmány-művek vizsgálata ráirányítja a figyelmet arra, hogy ebben az esetben kifejezetten a jezsuita hitszónok buzdítja az olvasót a következőképpen: „A’ Kalaúznak Tizen-eggyedik Könyvében, vannak a’ Bizonyságok: mellyeket másodsor it le-írnyia nem szükséges. meg-talállya a’ Kalauzban, a’ ki olvasni akarja.”³⁶¹

A következőkben olyan szövegrészt vizsgálok, amely a fentiekben elemzett négy szövegben is megtalálható:

³⁵⁹ KELEMEN, 1721, Bv.

³⁶⁰ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39. [9–10].

³⁶¹ PÁZMÁNY, 1636, 720.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák	Ismeretlen
„A’ Teremtésben, Isten egy szavával semmiből teremté az Eget földet. Az-után, a’ Földnek némely részeit, fákká, füvekké, és bamokká; a’ Víznek részeit, halakká, és madarakká változtatá. mivel mind ezeket Földből és Vízből alkotá. Továb: egy darab sárt vén kezébe Isten, és azt <i>Adam</i> testévé változtatá: <i>Adám</i>-nak egy oldala csontyából, egész Aszony-embert éppíte. A’ mely Isten mind-ezeket egy szavával végbe vitte: mit csudálad (ugy-mond Szent <i>Ambrús</i>;) ha egy szavával a’ kenyeret Testé	„A’ Teremtésben az Isten egy szavával semmiből teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká, füvekké, és barmokká; a víznek részeit halakká, és madarakká változtatá. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszszony embert éppítte. A’ mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szavával a’ kenyeret testé teszi, sokkal nagyobbak amazok a’ régi csudállatosságok, hogy sem a’ mit az oltari szentségül, vagy	„A’ teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a’ víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremte. A’ mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad ugy-mond Szent Ambrus, ha egy szovával a’ kenyeret Testévé teszi. Sokkal nagyobbak amazok a’ régi	„A Teremtésben az Isten egy szavával teremté az eget és földet, azután a földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká. A víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta. Azután egy darab sárt vön Isten és azt Adam testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész aszszony embert teremte. Amely Isten mindezeket egy szavával végbe vitte, amit csudálad úgymond Sz. Ambrus ha egy szavával a kenyeret testévé teszi, sokkal nagyobbak amazok a régi

tészi? Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy-sem a' mit az Oltári-szentségről hiszünk.” ³⁶²	az Ur vacsarájárúl hiszünk.” ³⁶³	csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségöl hiszünk.” ³⁶⁴	csudálatosságok hogy sem amit az Oltári szentségről hiszünk.” ³⁶⁵

---

³⁶² PÁZMÁNY, 1636, 712.

³⁶³ BERNÁRD, 1735, 12.

³⁶⁴ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

³⁶⁵ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [4].

A fenti négyes összehasonlítást jelentősen leegyszerűsíthetjük, ha, tekintve, hogy a miskolci kézirat, valamint a Kelemen Didák-prédikáció szövege megegyezik, a három nyomtatvány szövegét vetjük össze.

Az összevetés során pedig érdekes eredményre jutunk: a minimális különbségeket vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a szövegek elejét és végét tekintve (az utolsó Bernárd-betoldást nem számítva) a Pázmány- és a Bernárd-szöveg között észlelhető nagyobb hasonlóság. A középső betoldást tekintve azonban a Pázmány- és a Kelemen-szöveg hasonlít jobban egymásra:³⁶⁶

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„A’ Teremtésben, Isten egy szavával semmiből teremté az Eget földet. Az-után, a’ Földnek némely részeit, fákká, füvekké, és bamokká; a’ Víznek részeit, halakká, és madarakká változtatá. mivel mind ezeket Földből és Vízből alkotá. Továb: egy darab sárt vén kezébe Isten, és azt <i>Adam</i> testévé változtatá: <i>Adám</i>-nak egy óldala csontyából, egész <i>Aszony</i>-embert éppite. A’ mely Isten mind-ezeket egy szavával végbe vitte: mit csudálad (ugy-mond Szent <i>Ambrús</i>,) ha	„A’ Teremtésben az Isten egy szavával semmibül teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká füvekké, és barmokká; a viznek részeit halakká, és madarakká változtatá. <i>Adámnak</i> ismét egy oldala csontyából egész <i>Aszszony</i> embert éppitte. A’ melly Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szavával a’ kenyeret testé teszi, sokkal nagyobbak amazok a’ régi csudállatosságok, hogy sem a’ mit az oltari szentségül, vagy	„A’ teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a’ viznek részeit halakká, és madarakká változtatá, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt von Isten, és azt Ádám testévé változtatá. <i>Adámnak</i> ismét egy oldala csontyából egész <i>Aszony</i> embert teremté. A’ mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad ugy-mond Szent Ambrus, ha egy szovával a’

³⁶⁶ Csak azokat a szövegrészeket jelöltem félkövér betűtípussal, amelyek mindhárom szövegben szerepelnek.

egy szavával a' kenyeret Testé teszi? Sokkal nagyobb amazok a' régi csudálatosságok, hogy-sem a' mit az Oltári-szentségrül hiszünk.”³⁶⁷	az Úr vacsarájárúl hiszünk.”³⁶⁸	kenyeret Testé teszi. Sokkal nagyobb amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentséggöl hiszünk.”³⁶⁹

Ennek nyomán nehéz az alkotói folyamattal kapcsolatos egyértelmű következtetést levonni. Nem kizárt az sem, hogy további – jelenleg nem ismert – közvetítő források is befolyásolták a hitszónokok munkáját. Annyi azonban bizonyos, hogy a miskolci kézirat ősforrása Pázmány prédikációja és ez a Kelemen Didák-féle 1721-es beszéd révén került az 1792-ben és 1806-ban elhangzott beszédbe. Vagyis legalább három (esetleg négy) kompilációs szint is elkülöníthető.

A fentiek nyomán joggal merülhet fel a kérdés, mi is eredeti az miskolci prédikációszövegben. Kompilációkutatóként erre – főleg a fent vázolt kérdések ismeretében – igen nehéz válaszolni, az azonban egyértelmű, hogy vannak olyan szövegrészek benne, amelyek sem Pázmány *Kalanz*-ának hivatkozott részeiben, sem Bernárd Pál nyomtatott szövegében, sem Kelemen Didák ugyancsak nyomtatásban megjelent műveiben nem szerepelnek. Ilyen például a már hivatkozott bevezető szövegrész, valamint a propozíció is, melyet érdemes hosszabban idézni:

Bizony mondom néktek ha nem eszitek az ember fiának testét és nem isszátok az ő vérét nem leszen élet ti bennetek. Ezek így lévén már most beszédemre lépek hogy ti közületek is valaki kételkedésbe, következőképpen csatkozásba ne essék. Istennek Sz. Malasztjával mai nap meg fogom csekély beszédemben mutatni hogy az igazi Anyaszent Egyházban az Úr vacsorájában nem puszta kenyér, nem bélyeg és pecsét vagon, hanem azon valóságos teste Xtus Urunknak mely a szűz Mariától született és a keresztfán a világ váltságaért adatot. Én azomban pedig ezen örökké imálandó oltári szentség előtt, amelyben hiszem és vallom Xtust it jelen lenni, mely a keresztfán mi értünk föl áldoztatot arczra borúlok és mély aláza-

³⁶⁷ PÁZMÁNY, 1636, 712.

³⁶⁸ BERNÁRD, 1735, 12.

³⁶⁹ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

tossággal Sz. fölséged előtt buzgon könyörgök: világosítsa meg az én elmémet oldozd föl a rebegett nyelvemnek kötelit, hogy méltón igazán az én halgatóim előtt a te Sz. testednek ez oltári szentségben jelen való létéről szolhassak. Figyelmezzetek.³⁷⁰

Összességében tehát megállapítható, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban őrzött kézirat tipikus példája az úrnapi beszédeknek: sok esetben (a kor szokásának megfelelően) tartalmaz kompilált, Pázmánytól (és más szerzőktől) átvett szövegrészeket, Ugyanakkor éppen a szó szerint azonosítható szövegrészek nyomán válik rekonstruálhatóvá a kompilációs szövegalkotás időbeli folyamata is. Emellett árulkodhatnak a szövegek összemásolójáról azok a részek, melyekkel kapcsolatban más forrást nem tudtunk azonosítani, így a másoló leleményeinek tekinthetők.

---

370 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [3].

Összegzés

Jelen kiadvány elsődleges célja volt három – e szövegalkotási móddal előzetes ismereteink szerint gyakorta élő – hitszónok nyomtatott, magyar nyelvű prédikációi magyar nyelvű forrásainak feltárása. Önmagában is fontos eredménnyel kecsegtetett ugyanis a már addig ismert – elsősorban Pázmány Péterre és Káldi Györgyre vonatkozó – forráskapcsolatok ismertetése, rendszerezése, különösen Stankovítsi Leopold esetében, akinek életműve eddig kevésbé került a szakirodalom homlokterébe. Az adatok nyomán levonhatjuk azt az igen fontos következtetést, hogy Illyés András kompilált prédikációi révén, az ő latin nyelvű köteteiben a két nagy jezsuita előd szövegeinek is van latin nyelvű fordítása – igaz, nem a saját nevük alatt.

Kutatásaim során három hitszónok életművét vizsgáltam, kutatásaim fókuszában a szó szerinti, jelöletlen összefüggések álltak. Jelen kötetben igyekeztem átfogó képet adni e hitszónokok kompilációs szempontú életművéről, s ennek során több száz prédikáció forrásait azonosítottam. Mivel e három életműben jelentős szerepet játszott e szövegalkotási forma, joggal állítható, hogy kötetemben a jelenlegi ismereteink szerinti legjelentősebb kompilációs jellemzőket mutattam be. A három hitszónok életműve több, mint száz évet foglal magába, ezért kutatásom alkalmas arra, hogy felvázolja a kompiláció technikájának 17–18. századi alakulását is. A kötetben szereplő legfontosabb kutatási eredményeket tíz pontban foglaltam össze.

1. Kompilációs életművek azonosítása

Munkám során Illyés András öt kötetében összesen 362 prédikáció szövegátvételét vizsgáltam. Az első kötet 74 beszédéből 70-ben, a második kötet 90 szövegéből 82-ben, a harmadik kötet 54 beszédéből 53-ban, a negyedik kötet 75 prédikációjából 71, az utolsó kötet 69 beszédéből mindben találtam forrásszöveget. Ez lényegében azt jelenti, hogy Illyés András 362 beszédéből 346-ban mi szó szerinti, vagy tükörfordítás révén kötetbe került forrásrészt azonosítottam. Ez lényegében 96%-os lefedettséget jelent. Ez a szövegátvétel-mennyiség tehát lényegében lefedi Illyés prédikációs életművének (csaknem) egészét. Ezek a

számadatok különösen annak fényében jelentősek, hogy Illyés András beszédei latin fordításban is megjelentek, így lényegében minden fenti szövegekre vonatkozó adat duplán értendő. (Kivételek a magyar szentekről szóló prédikációk, amelyek duplikálása hiányzik a latin nyelvű kötetekből.) Ilyen mértékű forráshasználatot magyarországi, katolikus, nyomtatott szövegekben még nem sikerült igazolni.

Kelemen Didák prédikációs életművét tekintve egy 25 beszédet tartalmazó nagyobb és egy két prédikációt tartalmazó gyűjteményt vizsgáltam, valamint 9 további, kötetnek nem minősülő, Kelemen Didák nevéhez köthető beszédet. A nagyobb terjedelmű gyűjtemény 25 beszédéből 15-ben azonosítottam szövegátvételt. Az életmű egészét vizsgálva 36 prédikáció közül 26-ban találtam szó szerinti, vagy tükörfordítás eredményeként beékelt, jelöletlen szövegátvételt. Ez lényegében azt jelenti, hogy Kelemen Didák munkáinak 72 százalékában élt a kompilációs szövegalkotás lehetőségével. Az sem kizárt, hogy ez a szám még ennél is nagyobb, hiszen amennyiben igazolódik az a megalapozott feltevés, hogy Kelemen Didák munkáinak többsége – vagyis a *Buzza fejeke* kötet anyaga, melyben több olyan szöveg is található, melynek nem ismert szó szerinti forrása – Bernárd Pál hagyatékából táplálkozik, az átvételek száma tovább nő. Vélhetően szorosan kapcsolódik Kelemen Didák életművéhez, illetve a minorita szöveg hagyományhoz az a Miskolcon fellelt kéziratos prédikációgyűjtemény is, melynek 14 beszédéből 5-ben azonosítottam kölcsönzött szövegeket.

Stankovátsi Leopold 12 kötetében a fentieknél jóval kevesebb kompilált szöveget sikerült azonosítani. Ez azonban nem elhanyagolható szám: 249 beszédből 36-ban található szó szerinti szövegátvétel. Ez az életmű 14%-át jelenti. Az átvételeket tartalmazó szövegek száma egyik kötetében 50%, egy másikban 100%.

Összességében tehát a vizsgált 646 nyomtatott beszéd közül 408-ban találtam szó szerinti szövegátvételeket. Amennyiben Illyés András latin nyelvű munkáit is a fenti adatokhoz számítjuk, 993 vizsgált szövegről, illetve 739 szövegátvételt tartalmazó prédikációról beszélhetünk.

2. Újonnan feltárt források

Az előzetes várakozást felülmúlva a kompilatív források feltárása során Illyés András esetében sikerült azonosítani idegen nyelvű forrásainak jelentős részét is. Ennek tükrében okkal vonhatunk le következtetést arra vonatkozóan, hogy Illyés

András életművében – további, kisebb mértékben felhasznált művek mellett – kulcsszerepe van Pietro Rota, Giuseppe Mansi és Thomas Stapleton munkásságának is. Vagyis az életművet döntően – eddig azonosítatlan – idegen nyelvű források adják.

3. Újrahasznosítás

Illyés András és Kelemen Didák prédikációira vonatkozóan sikerült azt is megállapítani, hogy e két hitszónokok saját korábbi munkáikat is felhasználták prédikációikban: Kelemen Didák szövegeiben vissza-visszatérnek korábbi beszédeinek szövegei, Illyés András pedig számos részt vett át szó szerint az általa kiadott szentéletrajz-gyűjteményből. Sőt, az is előfordult, hogy egy adott szövegrészt más-ként adaptált Kelemen Didák 1729-es és 1733-as beszédében.

4. Szerkezet

A kutatás nem várt eredményei közé tartozik a vizsgált szerzők prédikációgyűjteményeinek szerkezeti elemzése és az ebből levonható következtetések. Egy-egy szerzői életmű kiadástörténetében fontos adatokra lehet következtetni egy-egy gyűjtemény teljességéből. Kelemen Didák esetében joggal hiányolják a kutatók a *Buzza fejek* folytatását, hiszen a gyűjtemény nem fedi le az egyházi év egészét. Stankovátsi Leopold egyik kötetének szerkezeti következtelenségei utólagos szerkesztésre utalnak.

Egy-egyakár egy gyűjtemény szerkezetét vizsgálva látható az is, hogy több (jelöletlen) kisebb tematikus egységre tagolódik. Ezt a jelenséget figyelhetjük meg Illyés András utolsó, ünnepekre szánt prédikációs kötetében és Stankovátsi Leopold gyűjteményeiben is elkülöníthetők ehhez hasonló belső egységek. Különösen fontos megállapítani, hogy a kompiláció tekintetében is elkülöníthetők ilyen egységek. Jó példa erre Illyés András nagybőjti beszédeinek legnagyobb része, amelyek szövege Thomas Stapletontól származik.

Stankovátsi Leopold egyik tematikus gyűjteményének minden beszédében található Pázmány-átvétel (míg többi, hasonló szerkezetű gyűjteményében jelen pillanatban nem találunk ilyet). A *Hangzó trombita* című gyűjteményben azonban

nincs olyan beszéd, amely ne táplálkozott volna Pázmány harmadik nagypénteki beszédéből.

5. Kompilációs sajátosságok meghatározása

A kutatás várt eredményei közé tartozik néhány kompilációs stílus, sajátosság jellemző meghatározása. Így például Illyés András és Stankovátsi Leopold szövegalkotását láthatóan meghatározták a forrásszövegek szerkezete, addig Kelemen Didák esetében lényegében csak a szövegalkotás mértékét állapíthatjuk meg, strukturális átvételekről nem beszélhetünk.

6. Kompilált szövegek összehasonlítása

A szövegátvételek gondos tanulmányozása lehetőséget ad arra is, hogy elkülönítsük a szó szerinti szövegátvételt a motívumegyezéstől. Jó példa erre a Croesus néma fiáról szóló toposz megjelenése a három vizsgált hitszónok életművében. Bizonyos esetekben igazolható, hogy mely forrásból származik a toposz, de Illyés András és Stankovátsi Leopold szövegének összehasonlítása jól példázza, hogy az azonos tartalmú szövegek sem utalnak feltétlenül kompilációra.

7. Összefüggések – tágabb kontextusban

Jelen forrásanyagok birtokában csupán óvatos becslésre nyílik lehetőség, de érdekes néhány esetben tágabb kontextusban is értelmezni a kompiláció jelenségét. Ezek közé tartozik az az adat, mely szerint Illyés András fordítói, szövegkezelői eljárása jelentős mértékben emlékeztet Káldi György Scherer-adaptációira és Füsü Pius éppúgy adaptálta saját korábbi szövegeit újabb prédikációkba, mint Kelemen Didák.

8. Hibák

A kompiláció vellejárója, hogy időnként elírások, félreolvasások, félreértelmezések áldozatául esik a forrásszöveg. Ezekben az esetekben természetesen könnyen előfordulhat, hogy a nyomda tehető felelőssé az esetleges hibákért. Ennél sajátosabb az a szövegátvétellel kapcsolatos – nyilvánvalóan a szöveg összeállítóját és nem a nyomdászt terhelő – hiba, melynek révén egy adott szövegrész többször is előfordul egy prédikációban. Erre a ritka jelenségre akad példa Kelemen Didák prédikációiban is.

9. Kéziratos források

A kompilációkutatás gyakorlatában a különböző kéziratok jelentősége elsősorban egy-egy munkafolyamat rekonstruálásában rejlik. Jó példát ad erre Illyés András jegyzetgyűjteménye, melynek egyes részei szentéletrajzaiba, ezekből pedig prédikációiba vándoroltak. A kompilált szövegekkel kapcsolatos munkát más típusú kéziratok is segíthetik: ezek közé tartoznak Kelemen Didák levelei, amelyben számos adat derül ki a minorita szerzetes prédikációgyűjteményével kapcsolatos munkálatokról.

10. Továbbélés

Egy újonnan előkerült kéziratos forrás révén a szövegátvételek különböző időbeli síkjai is elkülöníthetőkké váltak. Noha egy forrásszövegről eleve tudható, hogy hamarabb keletkezett, mint a belőle létrehozott újabb szöveg, az újabb adatok lehetővé tették a szövegekölcsönzés strukturált, diakron vizsgálatát.

Kutatásomban és jelen könyvemben a régi magyarországi egyházi irodalom jellemzőinek mélyebb megértéséhez igyekeztem hozzájárulni. Bízom benne, hogy munkám segítségére lesz a témával foglalkozó kutatóknak és további vizsgálatokat alapoz meg.

Rövidítésjegyzék, felhasznált irodalom

Források

Kézirat

BEK, Kézirattár, Ab 86/I. fol. 121r.

GYÉL, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39.

OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68.

Nyomtatvány

BERNÁRD, 1735

BERNÁRD Pál, *Lelki beszélgetés*, Kassa, 1735.

DREXEL, 1638

Jeremias DREXEL, *Aurifodina*, Coloniae, 1638.

FÜSI, 1739

FÜSI Pius, *Tvrris robvsta atqve alta, fastigio svo vsqve ad caelvm pertingens*, Győr, 1739, 11.

FÜSI, 1744

FÜSI Pius, *Lapis caeruleus ex obtentu Fratemitatis Rosarianae lapis adiutorii nominatus*, Buda, [1744].

GNATERETH, 1741

Melianus GNATERETH [HELMECZI KOMORÓCZI István], *Igazság paizsa*, Miaburg [Utrecht], 1741.

ILLYÉS, 1682

ILLYÉS András, *A' keresztlyeni eletnek peldaja vagy tiüköre, Az - az: A' szentek elete*, I, III–V, Nagyszombat, 1682.

ILLYÉS, 1683

ILLYÉS András, *A' keresztlyeni eletnek peldaja vagy tiüköre, Az - az: A' szentek elete*, I, 1683.

ILLYÉS, 1691

ILLYÉS András, *Megrövidített igé az az: Predikatio könyv*, I, Nagyszombat, 1691.

ILLYÉS, 1692-A

ILLYÉS András, *Megrövidített igé az az: Predikatio könyv*, II, Bécs, 1692.

ILLYÉS, 1692-B

ILLYÉS András, *Megrövidített igé az az: Predikatio könyv*, III, Bécs, 1692.

ILLYÉS, 1692-C

ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, III, Bécs, 1692.

ILLYÉS, 1693-A

ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, I, Bécs, 1693.

ILLYÉS, 1693-B

ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, II, Bécs, 1693.

ILLYÉS, 1695-A

ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, I, Bécs, 1695.

ILLYÉS, 1695-B

ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, II, Bécs, 1695.

ILLYÉS, 1696-A

ILLYÉS András, *Megrövidített igé, Az az; vasárnapi prédikációknak könyve*, I, Bécs, 1696.

ILLYÉS, 1696-B

ILLYÉS András, *Megrövidített igé, Az az; vasárnapi prédikációknak könyve*, II, Bécs, 1696.

KÁLDI, 1631-A

KÁLDI György, *Az Innepekre-Valo Predikatzioknak Első Resze*, Pozsony, 1631.

KÁLDI, 1631-B

KÁLDI György, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze*, Pozsony, 1631.

KELEMEN, 1718

KELEMEN Didák, *Halotti prédikáció*, Nagyszombat, 1718.

KELEMEN, 1721

KELEMEN Didák, *Úr-napi és Sz. Antal napi praedicatio*, Kassa, 1721.

KELEMEN, 1724

KELEMEN Didák, *Az néhai méltóságos*, Kassa, 1724.

KELEMEN, 1727

KELEMEN Didák, *Ur-napi predikaczio*, Kassa, 1727.

KELEMEN, 1729

KELEMEN Didák, *Buza feje*, Kassa, 1729.

KELEMEN, 1732

KELEMEN Didák, *Lelki öröm*, Kassa, 1732.

KELEMEN, 1733

KELEMEN Didák, *Midőn az, tekintetes, nemes, ... Krucai Márton ... világban való életinek kilenczven esztendeit ... el végezte volna, akkor hallotti gyászos pompáján így predikállott ... egy minorita barát ...* Kassa, 1733.

KELEMEN, 1736

[KELEMEN Didák], *Üdvösséges tudomány*, Kassa, 1736.

KELEMEN, 1737

[KELEMEN Didák], *Ditsirtessek az Ur Jesus Christus*, Kassa, 1737.

KELEMEN, 1741

KELEMEN Didák, *Rettenetes utolsó szempillantás*, Kassa, 1741.

KELEMEN, 1979 P.

KELEMEN Didák *levelei (1714–1743)*, sajtó alá rendezte RÁKOS B. Rajmund, Róma, 1979.

LÉPES, 1616

LÉPES Bálint, *Az balandó és itéletre menendő tellyes emberi nemzetnek Fényes Tükköre*, Prága, 1616.

Makula, 1712

Makula nélkül való tükkör, Nagyszombat, 1712.

MANSI, 1661

Giuseppe MANSI, *Prontuario sacro*, 1661.

PÁZMÁNY, 1623

PÁZMÁNY Péter, *Hodogeus: Igazságra vezérlő kalauz*, 1623.

PÁZMÁNY, 1636

PÁZMÁNY Péter, *A' római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egynehány innepekre rendelt evangeliomokról predikációk*, 1636.

ROTA, 1661

Pietro ROTA, *Giardino Fiorito Di Varii Concetti Scritturali, E Morali*

SCHERER, 1609

Georg SCHERER, *Postilla oder Auslegung der sonn- und festtäglichen Evangelien*, Köln, 1609.

STANKOVÁTSI, 1788

STANKOVÁTSI Leopold, *Ünnep-napokra-való prédikációk*, Győr, 1788.

STANKOVÁTSI, 1789-A

STANKOVÁTSI Leopold, *Áruló Judás*, Győr, 1789.

STANKOVÁTSI, 1789-B

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, I/1, Győr, 1789.

STANKOVÁTSI, 1789-C

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, I/2, Győr, 1789.

STANKOVÁTSI, 1790-A

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, II/1, 1790.

STANKOVÁTSI, 1790-B

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, II/2, 1790.

STANKOVÁTSI, 1798

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, III/1, 1798.

STANKOVÁTSI, 1799-A

STANKOVÁTSI Leopold, *Makula nélkül való tükkör*, Komárom, 1799.

STANKOVÁTSI, 1799-B

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, III/2, 1799.

STANKOVÁTSI, 1799-C

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, IV/1, 1799.

STANKOVÁTSI, 1800-A

STANKOVÁTSI Leopold, *Hangzó trombita*, 1800.

STANKOVÁTSI, 1800-B

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, IV/2, 1800.

STANYHURST, 1674

William STANYHURST, *Dei immortalis in Corpore Mortali patientis Historia*, Coloniae, 1674.

STANYHURST, 1727

William STANYHURST, *A halandó testben szenvedő balhatatlan Istennek szentséges története*, Pozsony, 1727.

STAPLETON, 1593

Thomas STAPLETON, *Promptuarium morale*, Antverpiae, 1593.

Szakirodalom

ÁCS, 2006

ÁCS Pál, *Koháry István = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, V, főszerk. KÓSZEGHY Péter, Budapest, Balassi, 2006, 467–470.

BAJÁKI, 2019

BAJÁKI Rita, *Kompiláció a 16. századi imakönyveinkben (?) = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKÉ Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 69–77.

BALLA, 2017

BALLA Lóránt, *Csete István kézíratos prédikációi és Gyalogi János-féle kiadásai Eredetiség, fordítás, közvetítés a kora újkor jezsuita prédikációiban*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, 2017.

BALLA, 2019

BALLA Lóránt, *Csete István (elmondott) prédikációja bencés szerzetes kézírásában?* [Kéziratban.]

BÁRCZI, 2007-A

BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi*, Budapest, Universitas, 2007 (Historia Litteraria, 23).

BARTÓK, 2013

BARTÓK István, „*Stabat mater*”(?): *Jegyzetek egy Pázmány-prédikációhoz = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 35–40.

BARTÓK, 2018

BARTÓK István, „*A tanítás édesítése és ékesítése*”: *A katolikus prédikáció a 17. században = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történelemszínház Egyesület és a META-Egyesület, 2018, 329–336.

BÁTHORY, 2019

BÁTHORY Orsolya, „*Audi Luthere...*” – *Luther és az ördög disputája Pázmány műveiben = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 115–138.

BITSKEY, 1994

BITSKEY István, *Lépes Bálint és az olasz seicento stílus = Klaniczay-émlékkönyv*, szerk. JANKOVICS József, Budapest, BME Közlekedésmérnöki Kar, 1994, 334–343.

BITSKEY, 2015

BITSKEY István, *Hitvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében*, Budapest, Universitas, 2015.

BLAIR, 2004

Ann BLAIR, *Note Taking as an Art of Transmission*, Critical Inquiry, Critical Inquiry, 2004/1, 85–107.

BODNÁR-KIRÁLY, 2017

BODNÁR-KIRÁLY Tibor, *Kompiláció és rendszerezés Decsy Sámuel Pannóniai Fénikész című művében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2017, 473–488.

BOGÁR, 2014

BOGÁR Judit, *Ars compilandi precatioes: Pázmány Péter imádságai és a kompiláció = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 73–92.

BRETZ, 2014

BRETZ Annamária, *Kompiláció a Szent Hiláriusban Bod Péter mennyországa = Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA

– PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 7), 89–100.

CSATA, 2018

CSATA Adél, Benkő József *munkamódszere historia litterariájában*, Erdélyi Múzeum, 2018/3, 13–28.

CSORBA, 2016

CSORBA Dávid, *Sajószentpéteri István kálvinista prédikátor látens forrásai = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamas, LUFFY Katalin, SZARAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 342–353.

DÉRI, 2014

DÉRI Eszter, *Részletek Padányi Biró Márton képtiszteletéből = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 183–192.

DÉRI, 2016

DÉRI Eszter, *A Makula nélkül való tükör a prédikációk tükrében = Makulátlan tükör Tanulmányok a Makula nélkül való tükör című kegyességi műről*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 13), 85–95.

FARKAS, 2019

FARKAS Flóra, *Újraértelmező kompiláció Paul Wann Tractatus de chorea... című művében = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 7–18.

FARKAS, 1879

FARKAS Szerafin, *Scriptores ord. min. S. P. Francisci provinciae Hungariae reformatae nunc S. Mariae*, Pozsony, Angermayer, 1879.

FAZAKAS, SZÁRAZ, 2013

FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, „*a' mint ezt Pázmány Péter Cardinal szépen meg mutattya*” – Kolosvári Pál és a Haller György felett mondott halotti prédikációja (1630) = *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 147–157.

GÁBOR, 2010

GÁBOR Csilla, *A (majdani) püspökök püspökökről: Illyés András legendáriumának főpap-életrajzai = Minden kegyelem!: A 65 éves Jakubinyi György érsek köszöntése*, szerk. MARTON József, OLÁH Zoltán, Budapest, Szent István Társulat, Kolozsvár, Verbum, 2010, 408–416.

GÁBOR, 2001

GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi: Források, teológia, retorika*, Debrecen, Kosuth, 2001 (Csokonai Könyvtár, 24).

GÁBOR, 2017

GÁBOR Csilla, *Keresztény tökéletesség és lelki képességek: Lelkiségi traktátus(részlet) az elmélkedésről Illyés András fordításában = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCZKI Vera, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 160–164.

GYAPAY, 2002

Idegenségek és szokatlanságok: Kölcsey ismeretlen nyelvézeti tárgyú munkája, Irodalomtörténeti Közlemények, 2002, 415–439.

HAJTMAN, 2013

HAJTMAN Kornél, *Pázmány Péter prédikációinak szlovák fordítása = Filológia és irodalom*, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely – Opuscula Litteraria, 4), 41–62.

HAJTMAN, 2014

- HAJTMAN Kornél, *A szlovák nyelvű prédikációszövegek kutatási lehetőségei a kompiláció tükrében = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 193–201.
- HARGITAI, 2001
HARGITAI Andrea, *Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2001, 638–656.
- HARGITTAY, 2001
HARGITTAY Emil, *Pázmány és a kompiláció = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 251–260.
- HEGYI, 2014
HEGYI Ádám Alex, „...hogy a maga munkája helyett a másét mondotta el...”: *A református gyülekezet plágiumvitéja Hódmezővásárhelyen a XVIII. század végén*, FONS, 2014/4, 431–459.
- HEGYI, 2018
HEGYI Ádám Alex, *Von wem und warum wurde die Predigt des reformierten Pfarrers Mihály Komáromi H. (1690?–1748) aus Debreczin über die Krönung von Maria Theresia zur böhmischen Königin im 18. Jahrhundert gelesen?*, Cornova, 2018, 7–20.
- IVANCSÓ, 2013
IVANCSÓ Mária, „Kicsoda az ember a’ ki él, és a’ halált nem láttya?”: *18. századi katolikus halotti prédikációk egy kolligátumban = Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*, szerk. KÁLAI Sándor, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Juvénília, 5), 156–167.
- KASTNER, 1927
KASTNER Jenő, *XVII. és XVIII. századi olaszból fordított vallásos műveink*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1927, 24–31.
- KECSKEMÉTI, 1998

KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Budapest, Universitas, 1998 (Historia Litteraria, 5).

KECSKEMÉTI, 2008

KECSKEMÉTI Gábor, *Rettenetes utolsó szempillantás*, Publicaciones Universitatis Miskolceniensis, 2008/1, 31–39.

KECSKEMÉTI, 2013

KECSKEMÉTI Gábor, *A kora újkori magyarországi prédikációirodalom kutatásának eredményei és jövőbeni irányai*, Studia Litteraria, 2013/3-4, 12–19.

KECSKEMÉTI, SZEKLER, 2013

KECSKEMÉTI Gábor, SZEKLER Enikő, *Egy Pázmány-exemplum filológiai háttere és intertextuális kapcsolatai = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 243–245.

KEISZ, 2001

KEISZ Ágoston, *Magyari és Pázmány vitája = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 219–250.

KERNÁCS, 2008

KERNÁCS Dorottya, *Kelemen Didák műveinek hegye a 18. századi kassai jezsuita könyvkiadásban*, Publicaciones Universitatis Miskolceniensis, 2008/1, 41–58.

KISS, 2009

KISS J. Adrienn, *A szubjektivitás megjelenése Illyés András prózai műveinek elő-szavában*, Magyar Könyvszemle, 2009, 101–109.

KISS, 2011-A

KISS Farkas Gábor, „*A filológus Zrínyi és a reneszánsz olvasáskultúra*” = „*Ritárk parlando il bel*”: *Tanulmányok Király Erzsébet tiszteletére*, szerk. SZEGEDI Eszter, FALVAY Dávid, ERTL Péter, Budapest, L'Harmattan, 2011, 325–345.

KISS, 2011-B

KISS J. Adrienn, *Illyés András, a költő püspöke: A Novae, Spirituales, ac morales duarum linguarum Cantiuunculae (1696) és további kiadásai = Régi vallásos énekek*

és énekeskönyvek, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, Szent István Társulat, Piliscsaba, PPTÉ BTK, 2011 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 2), 131–152.

KISS, 2011-C

KISS J. Adrienn, *Illyés András, az átmenet püspöke = Összekötne az évezredek*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Budapest, Szent István Társulat, 2011, 52–79.

KISS, 2019

KISS Farkas Gábor, *Kompiláció a humanista latin prédikációirodalomban: két példa a 16. század közepéről Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 21–43.

KONCSEK, 2001

KONCSEK Aranka, *Papválasztások Jászberényben*, Jászszági Évkönyv, 2001, 212–219.

KOVÁCS, 2013

KOVÁCS Eszter, *A Makula nélkül való tükör cseh forrása = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 5), 177–188.

KOVÁCS, 2019

KOVÁCS Eszter, *A cseh és a magyarországi lelkeségi irodalom átfedései a 17. században = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 139–144.

KÓSZEGHY, 2013

KŐSZEGHY Péter, *Krucσαι János, a balál leánya és a „Rettenetes utolsó szempillantás” = Kuruc(kodó) irodalom, Tanulmányok a kuruc kor irodalmáról és az irodalmi kurucok-ról*, szerk. MERCS István, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2013, 56–86.

LACZHÁZI, 2007

LACZHÁZI Gyula, *Vanitas és memento mori = A magyar irodalom története I: A kezdetektől 1800-ig*, JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Józsan Ildikó, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Gondolat, 2007, 410–421.

LACZKÓ, 2014

LACZKÓ Eszter, *A temetési szertartás magyarázata Temesvári Pelbárt halottak napi beszédében = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 31–52.

LAUF, 2012

LAUF Judit, *Egy középkori nyelvemlék 18. századi továbbélése: A Piry-bártya egykori kódexe és a Makula nélkül való tükör*, Magyar Könyvszemle, 2012, 234–255.

LAUF, 2012

LAUF Judit, *Egy középkori nyelvemlék, a Piry-bártya kódexe ismeretlen szövegének felbukkanása a kegyességi irodalomban = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012, 377–384.

LOVAS, 2014

LOVAS Borbála, *Hozzátenni vagy ehenni? Enyedi-prédikációk másolatai és azok kompilációs jegyei = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 53–73.

LOVAS, 2019

LOVAS Borbála, *Bibliai történetek a 16. században = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 79–103.

LUKÁCSI, 2013

LUKÁCSI Zoltán, *Szószerék és világosság: A magyar katolikus prédikáció a felvilágosodás korában*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2013 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások, 18).

LUKÁCSI, 2014

LUKÁCSI Zoltán, *Változások a prédikációk forrásfelhasználásában a 18–19. század fordulóján = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 203–213.

LUKÁCSY, 1994

LUKÁCSY Sándor, *Egynébány toposzról = L. S., Isten gyertyáskái*, Pécs, Jelenkor, 1994 (Élő Irodalom), 246–256.

LUKÁCSY, 1995

LUKÁCSY Sándor, *Prédikációk Szent László királyról*, Vigilia, 1995, 666–669.

MACZÁK, 2010-A

MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Szigetmonostor], WZ Könyvek, 2010 (A Források Tükrében).

MACZÁK, 2010-B

MACZÁK Ibolya, „*Enyim csak foldozás...*”: *Szerzőségi és szövegalkotási kérdések Pázmány Péter, Kelemen Didák és Bernárd Pál tevékenységének báromszögében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2010, 163–169.

MACZÁK, 2014

MACZÁK Ibolya, „*Hehlyettem is légy fényes tűz majd korod ormán*”(Kompiláció mint ferences–jezsuita „határvonall”) = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 157–167.

MACZÁK, 2018-A

MACZÁK Ibolya, *Főpapi műveltség a 17. században Illyés András prédikációinak tükrében* = *Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történeiszczéh Egyesület, META–Egyesület, 2018, 315–328.

MACZÁK, 2018

MACZÁK Ibolya, *Miskolci minoriták az Oltáriszentségről* = *Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok,), 159–166.

MACZÁK, 2019

MACZÁK Ibolya, *Stankovátsi Leopold és Pázmány-kompilációi* = *Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 145–165.

MARTÍ, 2015

MARTÍ Tibor, *Adatok Koháry István és a füleki ferencesek kapcsolatához* = *Koháry István emlékkönyv: A kecskeméti piarista gimnázium alapításának 300. évfordulójára*, szerk. KOLTAI András, KOZICZ János, Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2015 (Magyarország Piarista Múltjából, 8), 200–204.

MERCS, 2008

MERCS István, *A Pázmány-szövegek egyik felhasználási lehetősége Kelemen Didák és Bernárd Pál munkáiban* – *Helmezzji Komorózzji István és Szuthmári Pakszi Mihály vitája Pázmány Péterrel (!)*, Publicaciones Universitatis Miskolceniensis, 2008/1, 127–139.

MERCS, 2014

MERCS István, „...beszédek az ordítás; idejek az örökévalóság: Pokol és purgatórium a késő barokk prédikációirodalomban = Menny és pokol a barokk kori ember életében, szerk. BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 7), 213–229.

MIHALIK, 2018

MIHALIK Béla, *A Szentzséke és az erdélyi katolikus restauráció ügye: Illyés András erdélyi püspök kinevezése (1696) = Catholice reformare: A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI Dávid, MARTON József, Budapest; Kolozsvár, Szent István Társulat; Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, 2018, 283–304.

MOLNÁR, 2005

MOLNÁR Antal, *Mezőváros és katolicizmus: Katolikus egyház az egri püspökség bódoltsági területein a 17. században*, Budapest, METEM, 2005 (METEM Könyvek, 49).

MONAY, 1957

MONAY Ferenc, *P. Kelemen Didák, a Felső-Tisza vidék apostola*, Róma, Katolikus Szemle, 1957 (A Katolikus Szemle Kiskönyvtára, 4).

NOVÁKY, 1908

NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: Rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819]*, s. a. r. LESKÓ József, Eger, 1908 (Adatok az egri egyházmegye történelméhez, 4).

OCSKAY, 1982

OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1982, 436–448.

PAPP, 2018

PAPP Ingrid, *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéd a 17. századi Magyarországon A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata*, Budapest, Universitas, 2018 (Historia Litteraria, 34).

PÉTERFFY, 2014

PÉTERFFY Alexandra, *Történeti adatok a pasztoráció szolgálatában: Telek József szegedi rendház történetének reflexiói prédikációiban* = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 169–182.

RAJHONA, 2008

RAJHONA Flóra, *Az utolsó ítélet jeleiről. Középkori szövegszerkesztési és szövegépítési módok* = „*Mielz valt mesure que ne fait estultie*”: *A hatvanéves Horváth Iván tiszteletére*, szerk. BARTÓK István et al., Budapest, 2008, 265–269.

RAJHONA, 2014

RAJHONA Flóra, *Egyéniség és kompiláció: Alexandriai Szent Katalin legendájának késő középkori változatai* = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 9–29.

RÁKOS, 1975

RÁKOS B. Raymund, *Ugye, atyafiak?! Isten szolgája, Kelemen Didák élete*, Róma, Detti, 1975.

RÉGER, 2019

RÉGER Ádám, *Bűnbánati zsoltárok Vásárhelyi Camisius-fordításában* = *Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 105–114.

Relationes, 1994

Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania, ed. TÓTH István György, Róma, Budapest, Római Magyar Akadémia, Ráday Gyűjtemény, MTA Történettudományi Intézete, 1994.

RESTÁS, 2013

RESTÁS Attila, „*Inter idiotas et rusticanos*”: *Szövegalkatás és tanítás egy bölöni unitárius kézíratos prédikációskötetében*, *Studia Litteraria*, 2013/3–4, 189–203.

SEBESTYÉN, 2019

SEBESTYÉN Ádám, „*Egyik írást az másikkal erősítvén*” – *Kompiláció és forráshasználat Bornemisza Péter prédikációiban = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (*Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok*, 22), 45–58.

SZELESTEI N., 2003

SZELESTEI N. László: *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században: Csík-somlyói kézíratos prédikációk*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2003 (*Pázmány Irodalmi Műhely – Források*, 4).

SZELESTEI N., 2014-A

SZELESTEI N. László *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulójáról*, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (*Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Források*, 3).

SZELESTEI N., 2013

SZELESTEI N. László, *Adatok Pázmány Péter prédikációinak 17. századi használatához*, I. – *Kuzmics Péter kanonok Szent György-napi prédikációja = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 385–394.

SZELESTEI N., 2014-B

SZELESTEI N. László, *Pázmány-prédikációk bencés szerzetesek átírásában (1700 körül) = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (*Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok*, 8), 125–132.

SZELESTEI N., 2016

Barokk kori prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről, válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta SZELESTEI N. László, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Források, 5).

SZELESTEI N., 2017

SZELESTEI N. László, *17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról* = Sz. N. L., *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 20), 163–177.

SZELESTEI N., 2019

SZELESTEI N. László, *Prédikációra készülés a kora újkorban = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibo-lya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 59–68.

SZETEY, 2012

SZETEY Szabolcs, *Tyukodi Márton Joseph patriarchája és a korszak prédikációírási technikái*, *Confessio*, 2012/3, 96–11.

SZILÁGYI, 2010

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *A legenda „korszak-képe” és a korszak legendaváltozata: Jacobus de Voragine és Illyés András Szent Tamásról szóló legendájának összevetése, különös tekintettel a büntetésodóra* = *Kultúrák határán*, szerk. BÁNYAI Éva, Bukarest, Sepsiszentgyörgy, RHT, 2010, 63–74.

SZILÁGYI, 2011

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *“Words Stolen” from the Legend: The Dispute of the Saint in the Sermon? (With Special Regard to András Illyés’ First Sermon on Saint Elisabeth of Hungary)*, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai: Theologia Catholica Latina*, 2011/1, 45–66.

SZILÁGYI, 2013

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *A delectare eljárásai Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben, különös tekintettel a kántórtételekre* = *Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkor és kora újkorban: Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson: Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.*, szerk. GÁBOR Csilla [et al.], Kolozsvár, Egyetemi Műhely, Bolyai Társaság, 2013, 296–309.

SZILÁGYI, 2014

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Legenda a prédikációban: Műfaji átjárások és szövegformáló szerepük Illyés András Megrövidített Ige című prédikációskötetében* = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 93–110.

SZILÁGYI, 2015-A

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Illyés András legendáriuma: Szövegkörnyezet, megszerkeszttség, szerzői szándék* = *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József [et al.], Budapest, Reciti, 2015, 285–302.

SZILÁGYI, 2015-B

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Kora újkori hagiográfia: retorika és szenttörténetek (Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban)*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, Bolyai Társaság, 2015 (Doktori Dolgozatok, 15).

SZÜCS, 2016

SZÜCS Kata Ágnes, *Adalékok Árpád-bázi és Portugáliai Szent Erzsébet kora újkori ikonográfiájához: Johannes Molanus*, Magyar Könyvszemle, 2016, 385–403.

TASI, 2002

TASI Réka, *A popularitás egy változata a barokk prózában: Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei*, Irodalomtörténet, 2002, 188–205.

TASI, 2005

TASI Réka, *Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei, avagy a popularitás egyik változata a barokk prédikációirodalomban* = *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, szerk. ÓZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI

Norbert, PPKE BTK, METEM, Piliscsaba–Budapest, 2005 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 1/2), 770–780.

TASI, 2009

TASI Réka, *Az isteni szó barokk sáfárai*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

TASI, 2014

TASI Réka, *Mutatók és kompiláció a 17–18. századi prédikációgyűjteményekben = Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 111–123.

TASI, 2015

TASI Réka, *Soliloquium divinum elegiacum: Ilyés András magános imájának forrásáról = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József [et al.], Budapest, Reciti, 2015, 303–313.

TASI, 2018-A

TASI Réka, „*soba annyi könyv nem lehet, hogy többet ne írassanak a hívek tanítására*”: *Napjaink Pázmány-kutatásai*, Miskolci Keresztény Szemle, 2018/1, 87–90.

TASI, 2018-B

TASI Réka, *Usus, non lectio Olvasásmódok mint szövegproduktív eljárások a kora újkorai prédikációs indexek nyomán*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2018, 745–756.

TÚRI, 2011-A

TÚRI Tamás, *Fejérvári Sámuel prédikációinak forráskezelése: Felekezeti központi kompiláció az unitáriusok körében*, Keresztény Magvető, 2011/3, 297–315.

TÚRI, 2011-B

„*Papi fejedelmek elméjével böltselfelkédvén*”: *18. századi unitárius prédikációk kompilációs technikái = Mű & Szerző: fiatal kutatók konferenciája: Tanulmánykötet*, szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes, DOBOZY Nóra Emőke, FÖRKÖLI Gábor, LOVAS Borbála, NÁDOR Zsófia, SZILÁGYI Emőke Rita, Budapest, ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2011 (Arianna Könyvek, 4), 113–129.

TÚRI, 2014

TÚRI Tamás, *A halál felekezettfelettsége: Felekezeti-közírói kompiláció és műfaji transzformáció = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8), 133–156.

TUSOR, 2016

TUSOR Péter, *Az 1616. évi Pázmány-processzus tanúvallomásainak irodalomtörténeti vonatkozásai = Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 14), 99–114.

TÜSKÉS, 1997

TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai: Nádasdi János*, Budapest, Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3).

ZEDELMAIER, 2000

Helmuth ZEDELMAIER, *De Ratione Excerptendi: Daniel Georg Morhof und das Excerptieren = Mapping the world of learning: the polyhistor of Daniel Georg Morhof*, ed. by Françoise WAQUET, Wiesbaden, Harrassowitz, 2000 (Wolfenbütteler Forschungen), 75–92.

Kapcsolódó tanulmányok

MACZÁK Ibolya, *Kalauzból kompilált szövegrészek két 17. századi szentbeszédben = Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 14), 115–128.

MACZÁK Ibolya, *Két úrasszony – egy beszéd: Kelemen Didák két temetési beszéde (1718, 1724)*, *Történelem és Muzeológia*, 2016/2, 58–64.

Ibolya MACZÁK, *András Illyés's St. Martin sermons*, *Verbum*, 2017/1, 43–50.

Ibolya MACZÁK, *La compilatio classicista: Aggiunte a questioni inerenti la creazione di testi ecclesiastici del XVIII secolo*, *Rivista di Studi Ungheresi*, 2017, 7–18.

MACZÁK Ibolya, *Jezsuita rendalapító – pálos szemmel: Csúzy Zsigmond beszéde Loyolai Szent Ignácra = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCZKI Vera, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 17), 305–309.

MACZÁK Ibolya, *Piarista szerzők prédikációi a 18. században = Hitre, tudásra: A piaristák és a magyar művelődés*, I, szerk. KOLTAI András, Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2017, 475–480.

Ibolya MACZÁK, *Der Stein der Hilfe: Über die Quellenverwendung der in Burg Kékkő gehaltenen Rede des Dominikaners Pius Füsi = Barokk vallásos közösségek*, szerk. BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 15), 145–154.

MACZÁK Ibolya, *Főpapi műveltség a 17. században Illyés András prédikációinak tükrében = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA

Szabolcs, VÉRTESEI Lázár, Pécs, Történetészceh Egyesület, META–Egyesület, 2018, 315–328.

Ibolya MACZÁK, *Die Gestalt von Joseph II. in der alten ungarischen Predigtliteratur* = „Die habsburgische Variante des Aufgeklärten Absolutismus”: *Beiträge zur Mitregentschaft Josephs II., 1765–1780*, hrsg. Krisztina KULCSÁR, András FORGÓ, Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2018, 259–269.

MACZÁK Ibolya, *Illyés András jegyzetgyűjteménye: Egy életmű tanulságai* = *Litteris vincimur*, szerk. BOROS István, TAKÁCS László, Budapest, Szent István Társulat, 2018, 177–185.

MACZÁK Ibolya, *Miskolci minoriták az Oltáriszentségről* = *Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 21), 159–166.

MACZÁK Ibolya, *Róka János Szent István-prédikációi* = *Hármas törekvés (A váci katolikus papság és értelmiség identitáskeresése a 18–19. században)*, szerk. BOROS István, Budapest, Szent István Társulat, 2018, 107–133.

MACZÁK Ibolya, *A biblikus mitizáció sajátos formái Mária Terézia halotti reprezentációjában* = *Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 19), 43–53.

MACZÁK Ibolya, „...érezem őket és emlékezem”: *Adalékok Szabó Magda Kiáltás, város! című drámájának forráshasználatahoz és dramaturgiájához* = *Szabó Magda száz éve*, szerk. SOLTÉSZ Márton, V. GILBERT Edit, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2019, 278–287.

MACZÁK Ibolya, *Remegő hattyú: Az Esterházyak családi naplója mint a Tizenhét hattyúk pretextusa*, Kortárs, 2019/6, 94–101.

MACZÁK Ibolya, *Stankovitsi Leopold és Pázmány-kompilációi* = *Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA – ELTE

Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 22), 145–165.

MACZÁK Ibolya, *Ugyanaz – de más: Roland Barthes és a kompilációkutatás új irányai = „A szöveg kijáratai”: Tanulmányok Roland Barthes-ról*, szerk. ÁDÁM Anikó, RADVÁNSZKY Anikó, Budapest, Kijárat, 2019, 91–99.

